

ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
และการมีโครงการพัฒนาที่มีต่อวิถีการดำเนินชีวิต
ของผู้สูงอายุในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ของประเทศไทย

CONSEQUENCES OF SOCIAL CHANGE AND DEVELOPMENT PROGRAMMES
ON LIVELIHOOD OF THE ELDERLY IN NORTHEASTERN THAI VILLAGES

วีรสิทธิ์ ลิทธิไตรย์ และ โยธิน แสงดี
WERASIT SITTITRAI AND YOTHIN SAWAENGDEE

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล
INSTITUTE FOR POPULATION AND SOCIAL RESEARCH
MAHIDOL UNIVERSITY

**ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการมีโครงการพัฒนาที่มีต่อวิถีการดำเนินชีวิต
ของผู้สูงอายุในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย**

Consequences of Social change and Development Programmes
on Livelihood of the Elderly in Northeastern Thai Villages

วีรสิทธิ์ สิทธีไตรย์ และ โยธิน แสงวงศ์
WERASIT SITTITRAI AND YOTHIN SAWAENGDEE

เอกสารทางวิชาการหมายเลข 142

ISBN 974-586-777-2

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

มีนาคม 2533

Publication No. 142 , March 1990

Institute for Population and
Social Research, Mahidol University

This research project is financially and academically supported by the Institute for Population and Social Research, Mahidol University. The publication is supported by the William and Flora Hewlett Foundation Grant to the Institute.

คำนำ

เนื่องในโอกาสแห่งปีของการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ และในฐานะที่กิจกรรมหลักของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล คือการศึกษาและค้นคว้าวิจัยทางด้านประชากรและสังคม สถาบันฯจึงสนับสนุนให้มีการศึกษาและค้นคว้าในหัวข้อของการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ

โครงการวิจัยเรื่อง ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการมีโครงการพัฒนาที่มีต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุในหมู่บ้านภาคตะวันออกเชิงเหนือของประเทศไทย เป็นโครงการวิจัยหนึ่ง ที่สถาบันฯ สนับสนุนให้ทำการศึกษา เพื่ออธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคมชนบทและมีผลกระทบต่อประชากรผู้สูงอายุ ผู้ซึ่งเป็นกลุ่มประชากรที่กำลังจะเพิ่มขึ้นในประเทศไทย

การศึกษาและอธิบายถึงผลกระทบของโครงการพัฒนาชนบทที่มีต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทยนี้ยังมีจำกัดอยู่มาก ดังนั้นงานวิจัยนี้ นับว่าเป็นงานวิจัยหนึ่งที่มีผลการศึกษาน่าสนใจและควรนำไปประกอบเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบาย เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในชนบท

สถาบันฯ ขอขอบพระคุณ สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่อนุเคราะห์ให้ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์ ร่วมศึกษาในโครงการวิจัยนี้

อนันต์ ธีระบุรินทร์

รองศาสตราจารย์ ดร.อนิชาติ จำรัสฤทธิ์วงศ์

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยประชากรและสังคม

มหาวิทยาลัยมหิดล

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้ประสบผลสำเร็จได้ด้วยความอนุเคราะห์ด้านทุนวิจัยจากสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล และความสนับสนุนจากสถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย งานวิจัยภาคสนาม ซึ่งดำเนินการในเดือนมกราคม 2530 ที่อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ได้รับความช่วยเหลือจากโครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน-นางรอง (PDA-CIDA) ในด้านที่พักและความสะดวกด้านอื่นๆ

ทีมงานวิจัยนำโดย วีรสิทธิ์ ลิทธิไศรย์ และ โยธิน แสงวงศ์ ประกอบด้วยสากล เขียวสกุล ทรงศักดิ์ วลัยใจ ช่างชัย อนวัชมงคล จวีรพรหม ภูวนา และ สีน ศรีเคลือบ ต้องขอขอบคุณชาวบ้านมะขามโพรงและหนองสะแก ที่เต็มใจต้อนรับและให้ความรู้แก่ทีมวิจัยอย่างเต็มที่

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ปราโมทย์ ประสาทกุล รองศาสตราจารย์ ดร.อภิชาติ จำรัสฤทธิ์รงค์ และ รองศาสตราจารย์ ดร.พิชิต พิทักษ์เทพสมบัติ ที่ให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ตลอดระยะเวลาของโครงการวิจัย นอกจากนี้ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ภัสสร ลิมานนท์ ที่กรุณาให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งกับการเขียนรายงานการวิจัยเรื่องนี้

ท้ายที่สุดนี้ขอขอบพระคุณมูลนิธิ The William and Flora Hewlett Foundation ที่ให้ทุนสนับสนุนการจัดพิมพ์เพื่อเผยแพร่ในครั้งนี้ และขอขอบพระคุณอาจารย์อรพรรณ หันจางสิทธิ์ เลขานุการสำนักผู้อำนวยการสถาบันวิจัยประชากรและสังคม ที่ช่วยประสานงานในการจัดพิมพ์จนสำเร็จอย่างดียิ่ง

วีรสิทธิ์ ลิทธิไศรย์ และ โยธิน แสงวงศ์

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	
บทคัดย่อ	
บทที่ 1 บทนำ	1
บทที่ 2 ระเบียบวิธีวิจัยและการรวบรวมข้อมูล	16
บทที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูลและอภิปรายผล	31
บทที่ 4 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	50
บรรณานุกรม	52
ภาคผนวก	54

บทคัดย่อ

รายงานการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการมีโครงการพัฒนาที่มีต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใช้การจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นระเบียบวิธีวิจัยและรวบรวมข้อมูลโดยเลือกศึกษาใน 2 หมู่บ้านของอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ และทำการสนทนากลุ่มกับผู้สูงอายุทั้งหญิงและชาย อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป จำแนกตามฐานะทางกลุ่มเศรษฐกิจ คือ กลุ่มที่มีฐานะดีและกลุ่มที่มีฐานะยากจน

ผลการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในหมู่บ้านชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ การได้รับความเอาใจใส่ดูแลความสะดวกสบายในการอยู่อาศัย การรักษาพยาบาล การดำรงอยู่ด้วยสถานะทางการเงิน การดำรงชีวิตด้วยการประกอบอาชีพและการปรับตัวต่อสภาพของชุมชนที่เปลี่ยนไป ผลกระทบที่เกิดขึ้นนี้ผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจนจะได้รับผลกระทบในทางลบมากกว่าผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี และเมื่อพิจารณาถึงการมีโครงการพัฒนาชนบทต่อผู้สูงอายุในหมู่บ้านชนบทนั้น ในการศึกษาครั้งนี้พบว่าไม่มีโครงการพัฒนาหรือกิจกรรมใดๆ เลยที่มุ่งพัฒนาเพื่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุโดยตรง

ABSTRACT

CONSEQUENCES OF SOCIAL CHANGE AND DEVELOPMENT PROGRAMMES ON LIVELIHOOD OF THE ELDERLY IN NORTHEASTERN THAI VILLAGES*

WERASIT SITTITRAI**

YOTHIN SAWAENGDEE***

This is a study of how the elderly in two villages in Nang Rong district, Burirum perceived the process of social change and implementation of development programmes in relations to their livelihood. The inquiry aimed at answering three questions : what was the livelihood like in the old days when these elderly were still young? ; how has the rural society changed and what were the major development programmes introduced? ; and whether and how these changes affect the livelihood of the elderly?

The study employed a focus group discussion method in acquiring information for analysis. The sample villages were selected on the basis of the extent to which development projects were introduced. The team chose one village which is included in the PDA-CIDA Community-based

*The research team is grateful to the Institute for Population and Social Research, Mahidol University for financially supporting this study, to the Institute of Population Studies, Chulalongkorn University for providing personnel and logistics, and to the PDA-CIDA Programme for hospitality and conveniences during the field trip in January 1987. We would like to extend our gratitude to Dr. Pramote Prasartkul and Dr. Apichart Chamratrithirong for allowing this study to be undertaken in the CEP area of operation and for their encouragement and valuable comments on the research design. We are also grateful to Dr.Pichit Pitaktepsombati for his indispensable support and Dr.Bhassorn Limanonda for her comments on this report. Finally, we wish to thank also the district officials and villages of Nang Rong.

**IPS, CHULALONGKORN UNIVERSITY

***IPSR, MAHIDOL UNIVERSITY

Integrated Rural Development Programme (CBIRD) while the other village is not. Two groups of old villagers (aged 60 and over) were selected according to the economic status, one group included well-to-do elderly and the other were poor elderly. Each group consisted of 7-8 elderly in addition to one researcher as the moderator and a research assistant as a note-taker.

It was revealed that the elderly in general viewed life in the past (when they were young) as simple and less dependent on the outside world. There was no development projects. The only development activities were those locally initiated and everyone, young or old, was always activity involved.

The elderly had a rather negative feeling towards social change, for example, much of the social status and roles of the elderly were undermined, the livelihood has increasingly becoming dependent on the economic conditions outside the villages, the population increase added to the pressure on both agricultural and residential land. In terms of development programmes, the elderly saw that several programmes, e.g., health services and communication improvement, had some benefits that they could enjoy. Some programmes helped increase earnings for their children which meant the elderly could share some benefits indirectly. However, in their opinion, none of the development programmes were designed to directly and substantially benefit them. In addition, the process of development now excluded the elderly in participation. In the past, the elderly were always part of the community decision, actions, recognition and accomplishment. At the present, emphasis and authority were placed instead in the formal legal institutions with outside base such as the village committee, the village headman, and the youth group. It was found

from the discussions that the economic status of the elderly could affect the consequences of social change and development programmes on the livelihood of the elderly. For instance, the well-to-do elderly were able to draw more benefits from the changes and could have taken part in the process of development more than the poor elderly.

The authors recommend that a further research is required in order to identify specific needs of the elderly, ways in which the elderly could be included in the development process and how to design a programmes which will directly benefit the quality of life of the rural elderly.

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

ในปัจจุบันกลุ่มประชากรที่กำลังได้รับความสนใจจากทั้งนักวิชาการและรัฐบาลคือ ประชากรผู้สูงอายุ ทั้งนี้เพราะเหตุผลที่ว่าประชากรกลุ่มนี้เพิ่มจำนวนและสัดส่วนขึ้นเรื่อยๆ เช่น ประชากรกลุ่มที่มีอายุ 60 ปี และมากกว่าเพิ่มขึ้นจาก 1.2 ล้านคน (ร้อยละ 4.6 ของประชากรทั้งหมด) ในปี 2503 เป็น 2.4 ล้านคน (ร้อยละ 5.5) ในปี 2523 (นภาพร ชัยวรณ, 2528 หน้า 2) และคาดว่าในปี 2548 จะเพิ่มขึ้นเป็น 5.3 ล้านคน หรือร้อยละ 7.7 ตามสมมุติฐาน ภาวะเจริญพันธุ์ระดับต่ำ (คณะกรรมการคาดประมาณจำนวนประชากร คณะอนุกรรมการนโยบายและแผนประชากร) อีกทั้งเท่าที่ผ่านมาความพยายามที่จะช่วยเหลือปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุโดยตรงยังมีอยู่น้อยมาก ซึ่งอาจจะเป็นเพราะว่ายังมองไม่เห็นความรุนแรงของปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุ ดังนั้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (2530-2534) จึงได้หันมา "เน้นบทบาทของรัฐในการสร้างความเข้าใจถึงปัญหาของผู้สูงอายุ" (หน้า 82) เพื่อการพัฒนาคุณภาพของประชากรกลุ่มอายุ 60 ปีขึ้นไปนี้

วิถีการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุนั้น เกี่ยวพันกับสภาพทางกายและจิตใจ เนื่องจากสภาพร่างกายเสื่อมโทรมตามธรรมชาติ และจิตใจก็เปลี่ยนไปเนื่องจากต้องปรับเข้ากับสภาพปัญหาทางร่างกาย ประกอบกับต้องปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและสังคม คือ สถานภาพและบทบาทใหม่ เช่น การหยุดทำงานประจำและขาดรายได้ ความรู้สึกท้อแท้เพราะรู้สึกว่าเป็น "ไม้ใกล้ฝั่ง" และเมื่อชีวิต ต้องพึ่งคนอื่นมากขึ้นทั้งแง่ความเป็นอยู่และการดูแล ตลอดจนเหงาอ้างว้างว่าไม่มีใครรัก เป็นต้น ความเป็นผู้สูงอายุนี้น่าจะเป็นเรื่องเฉพาะทางร่างกายและจิตใจเท่านั้น และเป็นสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมด้วย เพราะการเปลี่ยนแปลงจากวัยกลางคน เป็นวัยสูงอายุก็เป็น เรื่องของการกำหนดความหมายของชีวิต ตลอดจนสถานภาพและบทบาทใหม่ในทางสังคมและวัฒนธรรมด้วย จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่วิถีชีวิตของผู้สูงอายุน่าที่จะถูกกระทบโดยการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆในสังคม อันรวมไปถึงโครงการพัฒนาด้วย เช่น การเลิกทำงานและไม่มีรายได้เป็นของตนเอง ทำให้รับประทานอาหารไม่เพียงพอจนต้องเจ็บป่วย แต่ก็ไม่มีใครดูแลอย่างใกล้ชิด เพราะลูกหลานมีน้อยลงเนื่องจากการคุมกำเนิดและไปทำงาน หรือไปโรงเรียนนอกหมู่บ้านกันหมด ส่วนโครงการบริการสาธารณสุขตำบลทำให้ผู้สูงอายุไปรับบริการได้สะดวกขึ้นและไม่ต้องเสียค่าบริการถ้าไม่มีเงิน เป็นต้น ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การที่จะเข้าใจวิถีการดำรงชีวิต

ของผู้สูงอายุ เพื่อที่จะเข้าใจถึงปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุในอันที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรกลุ่มนี้ จำเป็นจะต้องพิจารณาถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการมีโครงการพัฒนาในพื้นที่ชนบทที่มีต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุทั้งโดยตรงและโดยอ้อม และทั้งทางบวกและทางลบ นี่ก็คือ วัตถุประสงค์หลักของงานวิจัยนี้

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการพัฒนา คลุมความหมายกว้างถึงด้าน เศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และสภาพทางกายภาพธรรมชาติ ทั้งนี้รวมเอากระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม (acculturation) และกระบวนการทำให้ทันสมัย (modernization) ซึ่งรวมถึงการเปลี่ยนแปลงด้านประชากร การขยายตัวของการผลิตเพื่อการค้าและธุรกิจการตลาด ตลอดจนโครงการพัฒนาของภาครัฐบาลและหน่วยงานเอกชนที่ดำเนินการในชนบท ตลอดจนกลายเป็นเมือง (Urbanization) เนื่องจากกระบวนการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาในชนบทประกอบด้วยสองส่วน คือ การเข้ามาของความใหม่หรือทันสมัย และการตอบสนองของชาวชนบท ดังนั้น การที่จะศึกษาถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาต่อชีวิตชาวชนบทจึงต้องทำความเข้าใจในความรู้สึกความคิดของชาวบ้านเองด้วยว่า มองเห็นความแตกต่างระหว่างอดีตกับปัจจุบันหรือไม่ มองว่าวิถีทางของการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างไร และส่งผลกระทบต่อตนอย่างไร เพื่อให้ได้ทั้ง เนื้อหาและความหมายของสิ่งที่เปลี่ยนไป

สำหรับคำว่าผู้สูงอายุในงานวิจัยนี้มีความหมายสองระดับ คือ ในหมู่ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม ทุกคนมีอายุ 60 ปี และมากกว่า แต่ในคำสนทนาของชาวบ้านที่มีส่วนร่วมในการศึกษาคำว่า คนแก่หรือผู้สูงอายุไม่ได้หมายถึงผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปเท่านั้น เพราะชาวบ้านมองความแก่ว่า อาจเริ่มจากอายุ 55 ปีขึ้นไปก็เริ่มแก่แล้ว โดยเฉพาะถ้าเป็นผู้หญิงและสุขภาพไม่ดีหรือสังขารร่วงโรยเร็ว คนในเมืองถูกมองว่าอายุเลย 60 ปีไปแล้วอาจถึงจะเริ่มแก่ ซึ่งตรงกันข้ามกับคนในชนบทที่ต้องทำงานหนักตากแดด กินอยู่ลำบาก และไม่มีโอกาสใช้วิทยาการแผนใหม่ในการชะลอความแก่ ในขณะที่อายุ 55 ปีเริ่มแก่ อายุ 65-70 ปีก็เป็นคนแก่และอายุ 70 ปีขึ้นไปก็เป็นคนเฒ่า นี่คือการเป็นผู้สูงอายุในสายตาของชาวบ้าน ในขณะที่มาตรฐานอายุ 60 ปีที่ใช้นั้น เป็นความคิดใหม่ที่ชาวบ้านรับมาจากมาตรฐานอายุเกษียณที่เรียนรู้มาจากทางราชการโดยผ่านทางกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สาธารณสุข และสื่อมวลชน ซึ่งการมองความเป็นผู้สูงอายุในสายตาของชาวบ้านนี้ น่าจะเป็นประเด็นที่น่าสนใจมาพิจารณาในการกำหนดกลุ่มประชากรเป้าหมายในการวิจัย และการกำหนดนโยบายหรือโครงการพัฒนาต่อไปด้วย

2. วิธีการศึกษาและแหล่งที่มาของข้อมูล

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Approach) โดยใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลแบบการจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และทำการศึกษานินมัยบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นภาคที่มีประชากรผู้สูงอายุในปี พ.ศ.2523 6.9 ล้านคน หรือร้อยละ 4.3 สำหรับเหตุผลสำคัญที่คณะวิจัยเลือกศึกษาในภูมิภาคนี้ เพราะว่าเป็นภาคที่ยากจนที่สุดในประเทศไทย (Medhi Krongkaew and Others, 1983) ประกอบกับปัญหาความยากจนในภาคนี้มีผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศโดยตรง เนื่องจากเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศและในทางอ้อมภาคนี้มีการติดต่อเกี่ยวพันกับภาคอื่นๆ ในหลายด้าน และในด้านหนึ่งคือ การอพยพย้ายถิ่นของประชากรไปสู่ภูมิภาคอื่นๆ โดยเฉพาะการย้ายถิ่นของประชากรที่มีศักยภาพในการทำงาน เช่น วัยหนุ่มสาว และหัวหน้าครอบครัวที่เป็นเพศชายที่มีช่วงอายุอยู่ในวัยทำงานนิยมย้ายถิ่นออกไปทำงานนอกหมู่บ้านเพื่อหารายได้จุนเจือครอบครัว (โยธิน แสงวดี และคณะ, 2529) โดยจากปรากฏการณ์ที่พบเห็นในหมู่บ้านชนบทของภูมิภาคนี้ บางหมู่บ้านที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ยากจน จะมีสัดส่วนของประชากรในวัยทำงานที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านน้อยกว่าสัดส่วนประชากรในวัยชราและในวัยเด็ก กล่าวโดยสรุปปัญหาความยากจนและการย้ายถิ่นดังกล่าวนี้จะส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ ในขณะเดียวกันได้มีนโยบายมุ่งไปที่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรในชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งหน่วยงานรัฐบาลและองค์กรเอกชนต่างก็มีโครงการพัฒนาเพื่อเร่งรัดและส่งเสริมฐานะความเป็นอยู่ของประชากรชนบทให้ดีขึ้น จากเหตุผลสำคัญข้างต้น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงน่าจะเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการศึกษาเพื่อวิเคราะห์ถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทั้งในทางบวกและทางลบต่อปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุได้ดี

ก. การเลือกตัวอย่างในการศึกษา ในการศึกษาครั้งนี้คณะวิจัยได้เลือกตัวอย่างศึกษาแบบสุ่มตัวอย่างเจาะจง (Purposive Sampling) ที่หมู่บ้าน 2 หมู่บ้าน ในอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ เหตุผลที่เลือกอำเภอนางรองเพราะว่าในปัจจุบันหมู่บ้านหลายหมู่บ้านในอำเภอนี้ได้รับการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน ซึ่งดำเนินการโดยศูนย์พัฒนาชนบทแบบผสมผสาน นางรอง ของสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน (PDA-CIDA) ซึ่งเริ่มมีโครงการพัฒนาดังเดิกละหว่างปี พ.ศ.2527 เป็นต้นมา ผลกระทบที่สำคัญของโครงการนี้ คือ การพัฒนาความทันสมัยด้านต่างๆของชุมชนในชนบท ตลอดจนการกระจายของเทคโนโลยีต่างๆ ในการพัฒนาอาชีพและ เป็นผู้นำภาวะความเป็น เมืองเข้าสู่ชนบท

สำหรับ 2 หมู่บ้านที่เลือกทำการศึกษา คือ บ้านมะขามโพรง หมู่ที่ 4 ตำบลสะเดา ซึ่งเป็นหมู่บ้านในโครงการพัฒนาของศูนย์พัฒนาชนบทแบบผสมผสาน-นางรอง และเป็นหมู่บ้านที่มีกิจกรรมในการพัฒนาอยู่ในระดับสูง ประกอบกับประชาชนในหมู่บ้านนี้มีส่วนร่วมในการพัฒนาอยู่ในระดับสูง เช่นกัน (Institute for Population and Social Research, 1987) อีกประการหนึ่งคือ หมู่บ้านนี้อยู่ห่างจากเขตเทศบาลนางรองเพียง 1 กิโลเมตร และห่างจากตัวตลาดเทศบาล อำเภอนางรองเพียง 3 กิโลเมตรเท่านั้น ซึ่งนับว่าเป็นหมู่บ้านชนบทหมู่บ้านหนึ่งที่ได้รับการพัฒนาจากโครงการพัฒนาและอยู่ใกล้ชิดกับเขตเมือง อีกหมู่บ้านหนึ่งคือ บ้านหนองสะแก หมู่ที่ 5 ตำบลเจริญสุข เป็นหมู่บ้านนอกโครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสานของศูนย์พัฒนาชนบทผสมผสาน-นางรอง เป็นหมู่บ้านที่อยู่ห่างจากเขตเทศบาลอำเภอนางรองประมาณ 12 กิโลเมตร และห่างจากตลาดเทศบาลประมาณ 14 กิโลเมตร มีโครงการพัฒนาในหมู่บ้าน ซึ่งดำเนินการโดยชาวบ้านและองค์กรของทางราชการเป็นหน่วยงานให้คำปรึกษา โดยกิจกรรมการพัฒนาในหมู่บ้านมีเฉพาะกิจกรรมที่ทางราชการส่งเสริม นอกจากนั้นก็เป็นการร่วมแรงร่วมใจในการพัฒนาชุมชนของชาวบ้านกันเอง สำหรับเหตุผลที่คณะวิจัยเลือกทำการศึกษาในหมู่บ้านนั้นนอกจากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นแล้ว ก็เพื่อที่จะเปรียบเทียบว่าในหมู่บ้านที่มีโครงการพัฒนามาก (บ้านมะขามโพรง) ความเห็น ตลอดจนทัศนคติของผู้สูงอายุในหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการพัฒนาที่มีผลต่อผู้สูงอายุจะ เหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไรกับหมู่บ้านที่มีโครงการพัฒนาน้อย (บ้านหนองสะแก)

ข้อมูล เปรียบ เทียบลักษณะทั่วไปของหมู่บ้านตัวอย่าง

	บ้านมะขามโพรง	บ้านหนองสะแก
จำนวนหลังคาเรือน	116	101
จำนวนประชากร	745	552
จำนวนประชากรตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป	45	43
สัดส่วนประชากรตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปต่อจำนวนประชากรในหมู่บ้าน (ร้อยละ)	6	8

ข. ลักษณะทั่วไปของหมู่บ้านตัวอย่าง

1. บ้านมะขามโพรง หมู่ที่ 4 ตำบลสะเดา อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ หมู่บ้านนี้มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 745 คน 116 หลังคาเรือน แบ่งออกเป็นคุ้มๆ โดยอาศัยถนนและทางพระเดินนิพนธ์ภายในหมู่บ้านเป็นแนวในการแบ่งคุ้มได้ 6 คุ้ม แต่ละคุ้มมีชื่อต่างจากกันดังนี้ คือ

1. คุ้มอีสาน
2. คุ้มมะขามโพรง
3. คุ้มผสมผสาน
4. คุ้มพิสิทธิสร้างสรรค์
5. คุ้มรวมใจ
6. คุ้มพรพ่ายพ

ในแต่ละคุ้มจะมีประธานคุ้ม เป็นผู้ประสานงานระหว่างผู้อาศัยอยู่ในคุ้มกับในหมู่บ้าน เปรียบเสมือนกับ เป็นแกนนำในการพัฒนาภายในคุ้ม และส่งเสริมให้ประชากรมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้าน ตลอดจนการทำงานเพื่อส่วนรวม

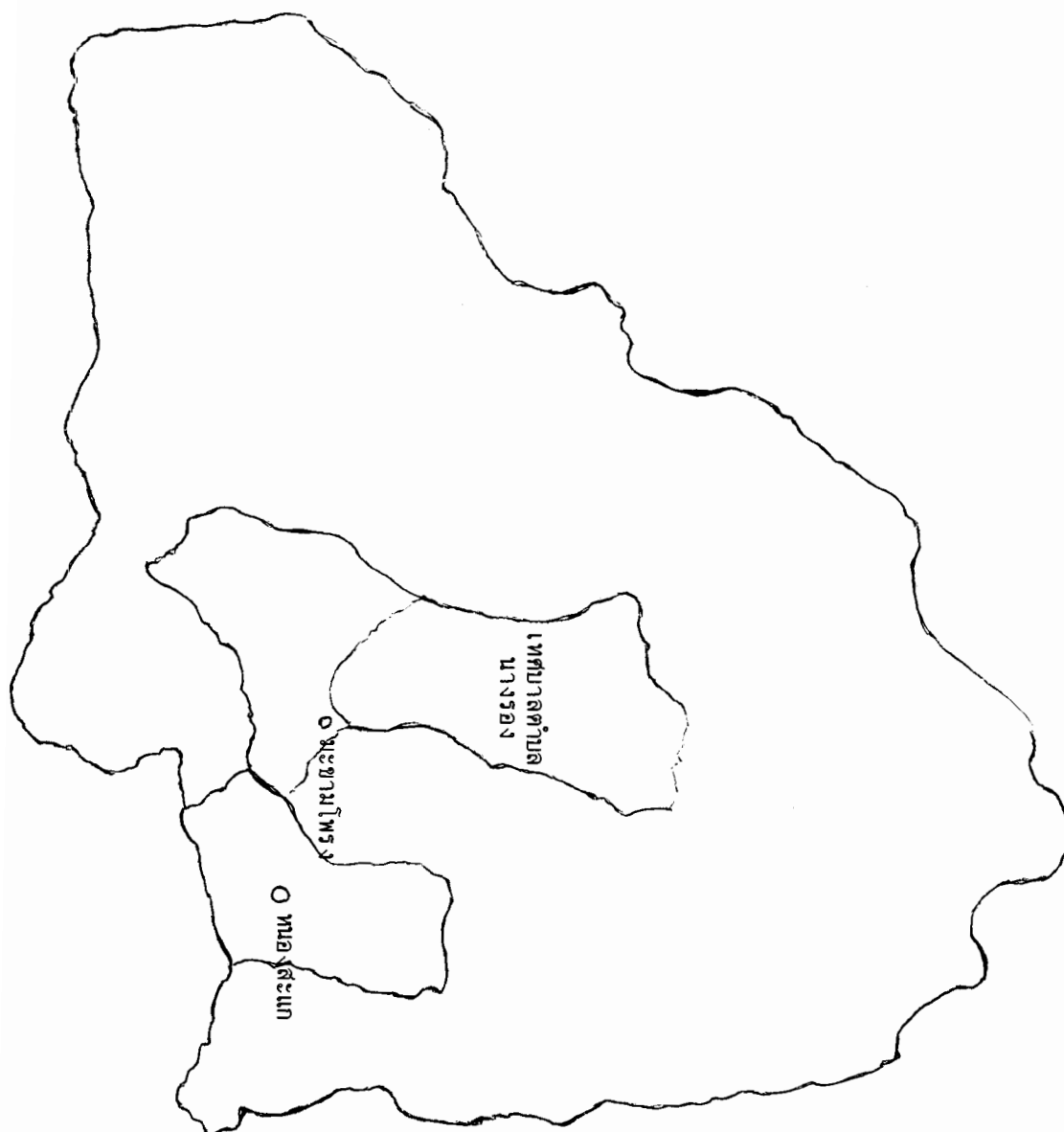
การคมนาคม บ้านมะขามโพรงอยู่ห่างจากตัวตลาดเทศบาล ตำบลนางรอง 3 กิโลเมตร โดยมีถนนลูกรังอัดเรียบตลอดเส้นทางของ ร.พ.ช. สายอำเภอนางรอง-อำเภอละหานทราย เป็นทางเชื่อมระหว่างหมู่บ้านกับตลาดเทศบาลตำบลนางรอง ซึ่งเป็นระยะทางที่ใกล้ที่สุด และสามารถใช้ในการคมนาคมได้สะดวกทุกฤดูกาล มีรถโดยสารประจำทางซึ่งเป็นรถสองแถววิ่งเชื่อมระหว่างอำเภอนางรองกับหมู่บ้านในเขตตำบลสะเดาและอำเภอละหานทราย วันละ 2 เที่ยว ค่าโดยสารเที่ยวละ 3 บาท รถเที่ยวแรกออกจากหมู่บ้านประมาณเวลา 8.00 น. และเที่ยวสุดท้ายมาถึงหมู่บ้านประมาณ 15.30 น. นอกจากนี้จะใช้บริการของรถโดยสารระหว่างหมู่บ้านกับตลาดเทศบาลนางรองแล้ว ประชาชนก็นิยมใช้รถจักรยานและจักรยานยนต์เป็นพาหนะในการเดินทางมาติดต่อค้าขาย หรือทำกิจธุระที่ตัวอำเภอนางรอง ซึ่งจะใช้เวลาในการเดินทางไม่เกิน 20 นาที โดยทางจักรยานหรือเพียง 7-8 นาทีเท่านั้น โดยทางจักรยานยนต์และถ้าเดินด้วยเท้าก็ประมาณได้ราว 45 นาทีเท่านั้น

การศึกษา หมู่บ้านนี้ไม่มีโรงเรียนในหมู่บ้าน เด็กนักเรียนที่กำลังเรียนอยู่ในชั้น ป.1-ป.6 จะไปเรียนที่โรงเรียนวัดน้ำไหล ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านเขว้า หมู่ที่ 5 ตำบลสะเดา ซึ่งเป็นโรงเรียนที่อยู่ห่างจากบ้านมะขามโพรงเพียง 1 กิโลเมตรเท่านั้น เด็กนักเรียนส่วนมากจะเดินทางไปโรงเรียน มีส่วนน้อยที่เดินทางด้วยจักรยาน สำหรับเด็กนักเรียนที่กำลังเรียนอยู่ในชั้น ม.1 - ม.6 จะไปเรียนที่

โรงเรียนนางรอง อำเภอนางรอง ซึ่งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลนางรอง ในหมู่บ้านยังไม่มีศูนย์เกี่ยวกับการเลี้ยงดูหรือการพัฒนาเด็กก่อนวัยเรียน สำหรับการศึกษาผู้ใหญ่ที่นี่มีโรงเรียนที่เปิดสอนและให้ความรู้แก่ผู้ที่ไม่ได้เรียนหนังสือหรือผู้ที่ต้องการศึกษาเพิ่มเติม เป็นการศึกษาผู้ใหญ่ที่ตลาดเทศบาลตำบลนางรอง นอกจากนี้แล้วในหมู่บ้านนี้ก็มีโครงการเดินสอนให้ผู้ที่ไม่ได้เรียนหนังสือให้มีความสามารถในการอ่านและเขียนหนังสือ ซึ่งดำเนินการโดยโครงการรณรงค์ผู้ไม่รู้หนังสือ จังหวัดบุรีรัมย์

แหล่งน้ำดื่มและแหล่งน้ำทางการเกษตร น้ำดื่มโดยส่วนใหญ่แล้วประชาชนจะใช้น้ำฝนเป็นน้ำดื่ม ในหมู่บ้านนี้ประมาณร้อยละ 65 ของหลังคาเรือนในหมู่บ้านจะมีโถงเก็บน้ำฝนขนาดใหญ่ (80 ปีบ) เป็นภาชนะรองรับและเก็บน้ำฝน ซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะพอเพียงในการใช้ดื่มตลอดทั้งปี สำหรับครัวเรือนที่ไม่มีโถงขนาดใหญ่ไว้เก็บน้ำฝน ก็จะดื่มน้ำฝนในช่วงฤดูฝน โดยเก็บไว้ในภาชนะต่างๆ เช่น โถงขนาดกลาง และโถงขนาดเล็ก เมื่อถึงฤดูที่ขาดแคลนน้ำฝนก็จะใช้น้ำดื่มจากสระวัดน้ำไหลที่อยู่นอกหมู่บ้าน ดักมาเก็บไว้แล้วใช้ดื่มต่อไปจนถึงช่วงฤดูฝน สำหรับน้ำใช้ในครัวเรือน เช่น ใช้อาบ ชักล้าง ฯลฯ ในหมู่บ้านนี้ประชาชนนิยมใช้น้ำจากบ่อโยกและบ่อพลอกที่มีอยู่ภายในหมู่บ้าน (บ่อโยกเป็นบ่อสาธารณะ 3 บ่อ เป็นบ่อโยกส่วนตัว 4 บ่อ สระสาธารณะมี 3 แห่ง)

แผนที่อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

สำหรับแหล่งน้ำทางการเกษตร หมู่บ้านมะขามโพรง เกษตรกรที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านนี้มีแหล่งน้ำที่ใช้ทำการเกษตรอยู่ 3 แหล่งด้วยกัน คือ 1. น้ำฝนที่ตกลงมาตามฤดูกาล 2. ใช้น้ำจากลำน้ำร่องซึ่งไหลผ่านหมู่บ้านทางทิศใต้ และ 3. ใช้น้ำจากลำท้องเรือซึ่งไหลผ่านหมู่บ้านทางทิศตะวันออก ซึ่งที่ลำท้องเรือนี้มีฝายกั้นน้ำล้น กั้นน้ำไว้ทำการเพาะปลูกในฤดูน้ำหลาก แต่อย่างไรก็ตามปริมาณความเพียงพอของน้ำในการทำการเกษตร ประชากรโดยส่วนใหญ่ของพื้นที่ก็อาศัยน้ำฝน ถ้าปีใดฝนทิ้งช่วงหรือฝนตกไม่ตามฤดูกาล น้ำจากลำน้ำร่องและลำท้องเรือก็ขาดแคลนตามไปด้วย

การประกอบอาชีพ อาชีพโดยส่วนใหญ่ประชาชนในหมู่บ้านนี้จะ เป็นเกษตรกรผู้มีอาชีพทำนาในฤดูฝนเป็นอาชีพหลัก นอกจากนี้ก็จะมีอาชีพรับจ้างทั่วไปรายวัน ซึ่งจะได้ค่าจ้างไม่เกินวันละ 25-30 บาท และเลี้ยงสัตว์มีพื้นที่เกษตรกรรมประมาณ 1,350 ไร่ เกษตรกรนิยมปลูกข้าวหอมมะลิและข้าวเม็ดยาใหญ่พันธุ์พื้นเมือง และนิยมปลูกผักสวนครัวไว้บริโภคในครัวเรือน ซึ่งส่วนใหญ่จะนิยมปลูกในช่วงฤดูที่เสร็จสิ้นจากการเก็บเกี่ยวในนาข้าวแล้ว ผลผลิตในครัวเรือนขึ้นอยู่กับภาวะธรรมชาติของดินฟ้าอากาศ ถ้าปีใดฝนตกต้องตามฤดูกาลก็มีผลผลิตในนาข้าวมาก ปัญหาที่สำคัญในการเพาะปลูกสำหรับ เกษตรกรในหมู่บ้านนี้คือ ภาวะฝนแล้ง และศัตรูพืชคุกคามในพืชไร่และนาข้าว อาชีพนอกจากนี้ที่กล่าวมาแล้ว เกษตรกรในหมู่บ้านมะขามโพรงจะมีการเลี้ยงสัตว์อื่น ๆ อีก เช่น วัว ควาย ไก่ หมู เป็ด ฯลฯ เป็นอาชีพรองไว้ขายเวลาจำเป็นหรือเพื่อการบริโภคในครัวเรือน แต่ปัญหาที่เป็นอุปสรรคที่สำคัญสำหรับสัตว์เลี้ยงคือโรคระบาดสัตว์ดังนี้ เป็นต้น

เทคโนโลยีการเกษตรและตลาดทางการเกษตร ในบ้านมะขามโพรง มีโรงสีขนาดกลาง 2 โรง อยู่ภายในหมู่บ้าน ในการทำนาปัจจุบันชาวบ้านนิยมใช้รถไถนาขนาดเล็กแทนควายไถนา ซึ่งนับว่าเป็นการใช้นวัตกรรมใหม่เข้ามาทดแทนการผลิตโดยใช้พลังงานจากสัตว์เลี้ยงของการทำนาแบบดั้งเดิม เกษตรกรนิยมใช้เครื่องสูบน้ำ ซึ่งส่วนใหญ่ได้จากการเช่าจากเพื่อนบ้านที่มีภายในหมู่บ้าน มีการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ช่วยในการเร่งผลผลิตและบำรุงดินในนาข้าว ควบคู่ไปกับการใช้ปุ๋ยคอกและปุ๋ยหมัก นอกจากนี้แล้วก็นิยมใช้ยาฆ่าแมลงและยาปราบศัตรูพืชในการทำเกษตรกรรมในไร่นา ช่วงระยะเวลาปักดำและเก็บเกี่ยวขางครัวเรือนต้องมีการจ้างแรงงานจากประชาชนในหมู่บ้าน ซึ่งค่าแรงต่อวันประมาณวันละ 25-30 บาท หรือถ้ามีการรับจ้างทั่วไปในไร่นาก็ประมาณวันละ 25-30 บาทเช่นกัน สำหรับตลาดทางการเกษตรที่สำคัญและเป็นแหล่งรองรับผลผลิตของเกษตรกรจากบ้านมะขามโพรง ได้แก่ พ่อค้าพาณิชย์ที่อาศัยอยู่ในตลาดเทศบาลตำบลนางรองและบางช่วงของฤดูกาลเก็บเกี่ยวก็จะมีพ่อค้าคนกลางเข้าไปรับซื้อผลผลิตในหมู่บ้าน เช่น ข้าว มัน ไก่ เป็ด หมู ดังนี้ เป็นต้น อนึ่ง สำหรับในหมู่บ้านมะขามโพรงที่ผ่านมาประชาชนไม่นิยมนำผลผลิตไปขายที่ตลาดของสหกรณ์การเกษตร โดยมีเหตุผลที่

สำคัญว่าได้เงินเข้า ตลอดจนการมีขั้นตอนในการรับซื้อมากกว่าพ่อค้าคนกลางเสียอีก สำหรับสถาบัน แหล่งทุนที่เกษตรกรในหมู่บ้านนี้นิยมกู้ยืมเงิน เพื่อมาใช้จ่ายในการทำเกษตรได้แก่ การกู้เงินจาก สหกรณ์การเกษตร สาขาอำเภอนางรอง และจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ สาขาอำเภอนางรอง เช่นกัน

ไฟฟ้าและการสื่อสาร หมู่บ้านนี้เริ่มมีการใช้ไฟฟ้า ตั้งแต่ปี พ.ศ.2521 ปัจจุบันมีครัวเรือนที่มีไฟฟ้าใช้ทั้งสิ้น 116 ครัวเรือน อาจจะกล่าวได้ว่า ทุกหลังคาเรือนมีไฟฟ้าใช้ มีวิทยุประมาณ 100 ครัวเรือน มีโทรทัศน์ประมาณ 19 ครัวเรือน มีที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านซึ่งตั้งอยู่ที่กลางชุมชนของหมู่บ้าน มีหนังสือพิมพ์ตลอดจนหนังสือบันเทิงและหนังสือที่ให้ความรู้ต่างๆไว้ให้ประชาชนได้อ่านแต่ไม่มากนัก มีศาลากลางหมู่บ้านซึ่งใช้เป็นที่พักชุมชนชาวบ้าน และการประกอบพิธีต่างๆ เพื่อส่วนรวมในหมู่บ้าน ประชาชนชาวบ้านมะขามโพรงทราบข่าวสาร การพัฒนาต่างๆ จากกรรมการสภาตำบล สมาชิกสภาตำบล เกษตรตำบล ผู้ใหญ่บ้าน ประธานคุ้ม ตลอดจนจากเจ้าหน้าที่ของทางราชการ และองค์กรพัฒนาเอกชน นอกจากนี้ก็ได้รับทราบข่าวสารต่างๆจากทางวิทยุ โทรทัศน์และทางหนังสือพิมพ์รายวัน

สุขภาพอนามัยและการบริการสาธารณสุข ในหมู่บ้านมีกองทุนยาประจำหมู่บ้าน นอกจากนี้แล้วสำหรับการเจ็บป่วยเล็กน้อย ที่ต้องเข้ารับการรักษา ประชาชนในหมู่บ้านนี้ก็นิยมไปรับบริการที่สถานอนามัยตำบลสะเดา ซึ่งตั้งอยู่ที่วัดน้ำไหล บ้านเขว้า ตำบลสะเดา อยู่ห่างจากหมู่บ้าน 1 กิโลเมตร และถ้าหากเจ็บป่วยมากถึงขั้นอาการรุนแรง หรือจำเป็นต้องมีการรักษาพยาบาลดูแลการรักษาอย่างดี ประชาชนก็นิยมไปรับบริการที่โรงพยาบาลชุมชนอำเภอนางรองซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านเพียง 4 กิโลเมตร เท่านั้น (อยู่ห่างตลาดเทศบาลตำบลนางรอง 1 กิโลเมตร) อนึ่ง การบริการทางด้านสาธารณสุขในหมู่บ้าน นอกจากชาวบ้านจะสามารถซื้อยาได้จากกองทุนยาแล้ว ภายในหมู่บ้านก็มีร้านขายของชำที่มียาต่างๆ เช่น ยาแก้ปวด ยาแก้ไข้ ยาแดง ยาธาตุ ฯลฯ ขายด้วยในหมู่บ้านนี้มี 4 ร้าน มีแพทย์ประจำตำบลอาศัยอยู่ในหมู่บ้านนี้ 1 คน มี อสม. 1 คน มีหมอตำแยที่ได้รับการอบรมให้เป็นผดุงครรภ์โบราณแล้ว 3 คน มีหมอเป่าเสก 2 คน สาเหตุการตายที่พบบ่อยที่สุดในหมู่บ้านนี้คือโรคชรา อนึ่ง ในด้านการวางแผนครอบครัวนั้น ในหมู่บ้านนี้คู่สมรสนิยมมีบุตรไม่เกิน 2-3 คน และใช้การคุมกำเนิด วิธีคุมกำเนิดที่นิยมใช้มากที่สุด คือยาเม็ดคุมกำเนิด โดยไปรับบริการได้ที่กองทุนยาประจำหมู่บ้านและที่สถานอนามัยประจำตำบลสะเดา

การพัฒนาชุมชนและโครงการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้าน

บ้านมะขามโพรงเป็นหนึ่งใน 40

หมู่บ้าน ของอำเภอนางรองที่อยู่ในโครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสานของศูนย์พัฒนาชนบทแบบผสมผสานนางรอง (COMMUNITY BASED INTEGRATED RURAL DEVELOPMENT "CBIRD-NANGRONG") ดำเนินงานโดยสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน ("มีชัย") ซึ่งได้เข้าไปดำเนินโครงการพัฒนาในหมู่บ้านตั้งแต่ปลายปี พ.ศ.2527 เป็นต้นมา และมีระยะเวลาในการดำเนินโครงการระยะแรกนี้ 5 ปี โครงการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะเพิ่มพูนรายได้ในครัวเรือนของประชากรในชนบท โดยใช้วิธีการส่งเสริมให้ประชากรมีอาชีพเสริม เช่น การเลี้ยงสัตว์ ประเภทเปิด ไร่ ปลูก และ การเพาะปลูกพืชผักสวนครัว นอกเหนือไปจากอาชีพหลักของครัวเรือนจากการทำนาข้าว นอกจากนี้จะมีการส่งเสริมเพิ่มพูนรายได้ดังกล่าวแล้ว โครงการ CBIRD-NANGRONG นี้ก็มีโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสาธารณสุข เช่น สุขภาพอนามัยของประชาชนในครัวเรือน สุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม ส้วม น้ำสะอาด นอกจากนี้ก็มีโครงการส่งเสริมทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนกฎหมายทั่วไปเกี่ยวกับชีวิตประจำวันด้วย

ดังนั้น บ้านมะขามโพรงจึงเป็นหมู่บ้านที่มีโครงการพัฒนาต่างๆ มากมายแตกต่างไปจากหมู่บ้านอื่นๆ ในอำเภอนางรองที่ไม่ได้อยู่ในหมู่บ้านของโครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสานนางรองนี้

กิจกรรมต่างๆ ของศูนย์พัฒนาชนบทแบบผสมผสานนางรองในด้านการพัฒนาและให้ความรู้แก่ประชาชนในหมู่บ้านนี้ที่ผ่านมา ได้แก่ การส่งเสริมให้ประชากรในหมู่บ้านเลี้ยงสุกรขุน เลี้ยงเป็ด เลี้ยงห่าน เพาะเห็ดฟาง ซึ่งโครงการนี้เป็นไปในลักษณะการหมุนเวียนเครดิตทุน ซึ่งเป็นระบบแบบธุรกิจของการที่โครงการลงทุนให้ แล้วชาวบ้านจะเลี้ยงแบบให้ทุนสูงและจะขายสัตว์เลี้ยงให้โครงการ เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีกองทุนปุ๋ย กองทุนยา และการให้ความรู้ เช่น ส่งเสริมการปลูกผักสวนครัว อบรมการทำนาแบบถั่ววิถี อบรมการทำปุ๋ยหมัก มีการส่งเสริมการพัฒนาดินและความสะอาดในหมู่บ้าน ส่งเสริมการสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมการทำส้วมใช้ในครัวเรือน ส่งเสริมการดื่มและบริโภคน้ำฝน ให้สร้างหรือซื้อถังบรรจุน้ำฝน อบรมให้ความรู้สำหรับประชากรในหมู่บ้านเกี่ยวกับการบำบัดรักษาโรคสัตว์ระบาด เช่น การฉีดยาไก่ ให้ความรู้เกษตรกรในการรู้จักอาการและการฉีดยารักษาสัตว์เลี้ยงประเภต่างๆ เช่น วัว ควาย ไก่ ดังนี้ เป็นต้น นอกจากนี้กิจกรรมดังกล่าวนี้แล้ว ทางศูนย์พัฒนาชนบทแบบผสมผสานก็มีกิจกรรมในการส่งเสริมการรวมกลุ่มของประชากรในหมู่บ้าน เพื่อให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาได้ดำเนินการอบรมให้ความรู้แก่กลุ่มต่างๆ ดังเช่นกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ฯลฯ ตลอดจนอาศัยการแบ่งคุ้มภายในหมู่บ้านเพื่อสะดวกในการส่งเสริมและเร่งรัดประชากรให้มีแรงกระตุ้นในการพัฒนาเพื่อส่วนรวม

การพัฒนาชุมชน ภายในหมู่บ้านมะขามโพรง นอกจากกิจกรรมและการส่งเสริมโครงการพัฒนาของศูนย์พัฒนาชนบทแบบผสมผสาน-นางรองนี้แล้ว โครงการพัฒนาที่ดำเนินการไปแล้วก็ได้แก่ โครงการรณรงค์ถังเก็บน้ำสะอาดของ กสช. โครงการทำฝายน้ำล้น กสช. ดังนี้ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าหมู่บ้านนี้จะมีโครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสานเพิ่มเติมเข้าไปจากโครงการพัฒนาปกติของรัฐบาลดำเนินการพัฒนาอยู่ในหมู่บ้านขณะนี้ แต่ก็มีประชากรบางส่วนที่ไม่ได้รับผลจากการพัฒนานี้ เช่น ประชากรผู้ที่ย้ายถิ่นการประกอบอาชีพหลังฤดูกาลเกษตร ซึ่งผู้ใหญ่วัยชราถือว่าเป็นอุปสรรคหนึ่งต่อการส่งเสริมให้ประชากรมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท

2. บ้านหนองสะแก หมู่ที่ 5 ตำบลเจริญสุข อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ หมู่บ้านนี้ จำนวนประชากรทั้งสิ้น 552 คน 101 หลังคาเรือน แบ่งออกเป็นคุ้มๆ ๖ ชัยถนนภายในหมู่บ้านและซอย เชื่อมหลังคาเรือนเป็นแนวแบ่งคุ้ม มีทั้งหมด 9 คุ้ม แต่ละคุ้มมีชื่อต่างกัน ดังนี้คือ

1. คุ้มนิยมไทย
2. คุ้มประชารวมใจ
3. คุ้มศรัทธาไทย
4. คุ้มการาคร
5. คุ้มอุดมพัฒนา
6. คุ้มรวมพลังพัฒนา
7. คุ้มสุขสันต์พัฒนา
8. คุ้มประชาสันติสุข
9. คุ้มบูรพารุ่งโรจน์

ในแต่ละคุ้มจะมีประธานคุ้ม เป็นผู้ประสานงานระหว่างผู้อาศัยอยู่ในคุ้มกับในหมู่บ้าน ซึ่งมีลักษณะคล้ายๆกับเป็นแกนนำในการพัฒนาภายในคุ้ม ตลอดจนส่งเสริมให้ประชากรมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านและการทำงานเพื่อส่วนรวม

การคมนาคม บ้านหนองสะแกอยู่ห่างจากตัวตลาดเทศบาลตำบลนางรอง 14 กิโลเมตร โดยมีถนนลูกรังขององค์การบริหารส่วนจังหวัดบุรีรัมย์เป็นทางเชื่อมจากหมู่บ้านระยะทาง 4 กิโลเมตร (สภาพถนนใช้ได้ดีสะดวกในช่วงฤดูแล้ง และมีปัญหาในการคมนาคมในช่วงฤดูฝน) เชื่อมกับถนนลาดยางของกรมทางหลวงสายอำเภอโขกขันธ์ อำเภอเดชอุดม อีก 10 กิโลเมตร ซึ่งเป็นระยะทางที่ใกล้ที่สุด

มีรถประจำทางซึ่งเป็นรถสองแถววิ่งระหว่างหมู่บ้านกับตัวอำเภอนางรองวันละ 1 เที่ยว ค่าโดยสารเที่ยวละ 5 บาท (ส่วนใหญ่จะเก็บค่าเดินทางไป-กลับเลยในราคา 10 บาท เพราะมีรถเพียง 1 เที่ยวเท่านั้น) ใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 30 นาที นอกจากนี้แล้วประชาชนก็นิยมใช้รถจักรยานยนต์เป็นพาหนะในการเดินทางติดต่อกับตลาดเทศบาลนางรองในการติดต่อค้าขายและกิจธุระต่างๆ ซึ่งจะใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 20 นาที เท่านั้น

การศึกษา หมู่บ้านนี้มีโรงเรียนระดับประถมศึกษาอยู่ในหมู่บ้าน ชื่อโรงเรียนบ้านหนองสะแกสังกัดสำนักงานการศึกษาอำเภอนางรอง สอนในชั้น ป.1 - ป.6 สำหรับเด็กนักเรียนที่กำลังเรียนในระดับมัธยมศึกษา ก็จะไปเรียนที่โรงเรียนพนมรุ้ง ซึ่งสอนในชั้น ม.1 - ม.3 และอยู่ห่างจากหมู่บ้านนี้ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ 6 กิโลเมตร นอกจากโรงเรียนนี้แล้วก็มีเด็กนักเรียนที่กำลังเรียนชั้นมัธยมบางส่วนไปเรียนที่โรงเรียนนางรอง ซึ่งตั้งอยู่ที่ตลาดเทศบาลตำบลนางรอง สอนในชั้น ม.1 - ม.6 ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้าน 14 กิโลเมตร โดยเดินทางไปโรงเรียนด้วยการใช้บริการรถสองแถวโดยสาร หรือบางคนก็ใช้จักรยานเป็นพาหนะ แล้วไปขึ้นรถโดยสารประจำทางที่ถนนใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ในหมู่บ้านนี้ไม่มีศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียนและไม่มีโครงการเดินสอนหนังสือสำหรับผู้ไม่รู้หนังสือ ไม่มีที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน

แหล่งน้ำดื่มและแหล่งน้ำทางการเกษตร โดยส่วนใหญ่แล้วประชาชนจะใช้น้ำฝนเป็นน้ำดื่ม ในหมู่บ้านนี้ประมาณร้อยละ 60 ของหลังคาเรือน จะมีอ่างเก็บน้ำฝนขนาดใหญ่ (80 ปีบ) เป็นภาชนะรองรับและเก็บน้ำฝน ซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะพอเพียงในการใช้ดื่มตลอดทั้งปี สำหรับครัวเรือนที่ไม่มีอ่างขนาดใหญ่ไว้เก็บน้ำฝนก็จะตักน้ำฝนในช่วงฤดูฝน โดยเก็บไว้ในภาชนะต่างๆ เช่น อ่างขนาดกลางและอ่างขนาดเล็ก เมื่อถึงฤดูที่ขาดแคลนน้ำฝนก็จะใช้น้ำดื่มจากสระภายในวัดบ้านหนองสะแกนั่นเอง ซึ่งมีพอเพียงตลอดทั้งปี สำหรับน้ำใช้ในครัวเรือน ส่วนใหญ่ของประชากรที่อาศัยอยู่ในบ้านหนองสะแกจะได้น้ำใช้จากบ่อน้ำบาดาลและบ่อขุดมีปลอกในหมู่บ้านนี้ ประชาชนใช้วิธีปัมน้ำขึ้นจากบ่อบาดาลด้วยปั๊มไฟฟ้า ในหมู่บ้านมีบ่อปัมน้ำด้วยไฟฟ้าทั้งสิ้น 24 บ่อ และมีบ่อโยกซึ่งเป็นบ่อโยกสาธารณะแต่ชำรุดใช้การไม่ได้ อยู่ 1 บ่อ บ่อขุดมีปลอก 1 บ่อ สระ กสช. 1 สระ สำหรับช่วงที่ขาดแคลนน้ำมาก คือ ช่วงเดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม สำหรับแหล่งน้ำทางการเกษตร เกษตรกรในหมู่บ้านนี้ใช้น้ำจากลำประเทียและอ่างเก็บน้ำจากลำประเทีย ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของหมู่บ้าน เป็นแหล่งน้ำในการเพาะปลูก แต่ก็ไม่พอเพียงตลอดปี ถ้าปีใดฝนแล้งแหล่งน้ำดังกล่าวนี้ก็ขาดแคลนตามไปด้วย การเพาะปลูกพืชไร่และการทำนาข้าว เกษตรกรอาศัยเพียงน้ำฝนอย่างเดียวเท่านั้น

การประกอบอาชีพ บ้านหนองสะแก มีเนื้อที่ทำการเกษตรประมาณ 1,559 ไร่ ประชากรของหมู่บ้านโดยส่วนใหญ่มีอาชีพทางด้านเกษตรกรรม คือ การเพาะปลูก โดยการทํานาข้าวขาวดอกมะลิ และข้าวเม็ดยักษ์พันธุ์พื้นเมือง และทำไร่ข้าวโพด จะทํานาในฤดูฝนเป็นอาชีพหลัก รองลงมาได้แก่ การทำไร่ข้าวโพด มันสำปะหลัง นอกจากนี้ก็ได้แก่ การเลี้ยงสัตว์ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าเลี้ยงเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและใช้แรงงานเป็นส่วนใหญ่ จะเลี้ยงเพื่อขายมีเป็นส่วนน้อย เพราะในหมู่บ้านนี้ไม่มีที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ สัตว์ที่นิยมเลี้ยงกันมากทุกหลังคาเรือนได้แก่ ไก่ เป็ด นอกจากนี้ก็ได้แก่ วัว ควาย หมู ดังนี้ เป็นต้น นอกจากนี้อาชีพทางเกษตรกรรมแล้ว ประชากรในหมู่บ้านนี้ก็มีอาชีพในการเป็นกรรมกรรับจ้างรายวันทั่วไป เช่น เป็นลูกจ้างในไร่มันสำปะหลัง ไร่ข้าวโพด ซึ่งได้ค่าจ้างวันละ 30 บาท ในช่วงฤดูกาลที่เสร็จสิ้นหลังจากการเก็บเกี่ยวในนาข้าวแล้ว ประชากรในหมู่บ้านนี้นิยมปลูกผักสวนครัวไว้เพื่อการบริโภคในครัวเรือน พืชผักสวนครัวที่นิยมปลูกมาก ได้แก่ ถั่ว แตงกวา ซึ่งในบางครั้งบางครัวเรือนก็สามารถได้ผลผลิตมาก และนำไปจำหน่ายที่ตลาดเทศบาลตำบลนางรองก็มี

เทคโนโลยีการเกษตรและตลาดทางการเกษตร ในหมู่บ้านนี้มีโรงสีข้าว 4 โรง การทํานาโดยมีใช้เครื่องสูบน้ำเป็นเครื่องทุ่นแรงในการทํานา แต่ครัวเรือนโดยส่วนใหญ่ยังใช้แรงงานควายในการไถนาและมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่เริ่มนำรถไถเล็กมาใช้ในการไถนา ในการนวดข้าวก็มีเพียง 1 ครัวเรือนเท่านั้นที่ใช้เครื่องรูดข้าว แทนที่จะใช้แรงคนฟาดเหมือนครัวเรือนอื่นๆ เกษตรกรในหมู่บ้านนี้นิยมการใช้นโยบายศาสตร์ควบคู่ไปกับการใช้นโยบายในการบำรุงรักษาดิน และการเร่งผลผลิตในนาข้าว นอกจากนี้แล้วก็นิยมใช้ยาฆ่าแมลงและยาปราบศัตรูพืช สำหรับแหล่งเงินทุนทางการเกษตรนั้น เกษตรกรในหมู่บ้านนี้ส่วนใหญ่แล้วนิยมกู้จากสหกรณ์การเกษตร สาขาอำเภอนางรอง และธนาคารเพื่อการเกษตร สาขาอำเภอนางรองเช่นเดียวกัน เมื่อกล่าวถึงตลาดทางการเกษตร สินค้าที่เกษตรกรนิยมนำไปขายที่ตลาดเทศบาลตำบลนางรองได้แก่ข้าวเปลือก มัน แตงกวา และในบางโอกาสก็จะมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อผลผลิตต่างๆถึงหมู่บ้าน เช่น หมู ข้าวเปลือก ข้าวโพด เกษตรกรในบ้านหนองสะแกโดยทั่วไปมักจะประสบกับปัญหาล้ำขายกับหมู่บ้านอื่นๆ ในเขตอำเภอนางรอง คือปัญหาด้านการขายผลผลิต กล่าวคือ ราคาผลผลิตขายได้ในราคาต่ำ เกษตรกรถูกกดราคาและที่สำคัญคือ เกษตรกรไม่นิยมนำผลผลิตไปขายที่ตลาดการเกษตรของสหกรณ์การเกษตร เพราะการประกันราคาไม่เหมาะสมกับราคาที่ชาวบ้านต้องการขาย ประกอบกับมีขั้นตอนในการรับซื้อมากมายหลายขั้นตอน

ไฟฟ้าและการสื่อสาร หมู่บ้านนี้เริ่มมีการใช้ไฟฟ้าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2526 ปัจจุบันมีครัวเรือนที่มีไฟฟ้าใช้ทุกหลังคาเรือน มีโทรทัศน์ 20 ครัวเรือน มีวิทยุทุกครัวเรือน ในหมู่บ้านนี้ไม่มีที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านสำหรับข่าวสารการพัฒนาดังกล่าวชาวบ้านทราบจากผู้ใหญ่บ้าน ประธานคุ้มพัฒนาการประจำตำบล เกษตรตำบล และจากสื่อทางวิทยุ-โทรทัศน์

สุขภาพอนามัยและการบริการสาธารณสุข ในหมู่บ้านนี้มีกองทุนยาประจำหมู่บ้าน เมื่อชาวบ้านเจ็บป่วยเล็กน้อย ก็จะนิยมซื้อยาจากกองทุนยาकिनเอง หรือถ้าต้องนำบัตรรักษาเล็กน่อยๆ ก็จะไปที่สถานีอนามัยตำบลเป็กซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 4 กิโลเมตร ถ้าอาการรุนแรงหรือเจ็บป่วยอย่างหนักต้องการรักษาและการดูแลจากแพทย์ ประชาชนก็จะไปใช้บริการรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลชุมชน อำเภอนางรอง ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้าน 15 กิโลเมตร อนึ่ง การบริการทางด้านสาธารณสุขในหมู่บ้านหนองสะแก นอกจากจะมีกองทุนยาแล้ว ภายในหมู่บ้านก็มีร้านขายของชำที่มียาประเภทต่างๆ เช่น ยาแก้ปวด ยาแดง ยาธาตุ ฯลฯ ไว้ขายด้วย จำนวน 5 ร้าน มีแพทย์ประจำตำบลที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านนี้ 1 คน มีหมอคำแยที่ยังไม่ได้รับการอบรมให้เป็นผดุงครรภ์โบราณ 1 คน มีหมอเป่าเสก 1 คน นอกจากนี้ก็มี อ.ส.ม. และ ผ.ส.ส. เป็นผู้คอยให้คำแนะนำแก่ประชากรในหมู่บ้านทางด้านงานสาธารณสุขมูลฐานและวางแผนครอบครัว สำหรับวิธีกุมกำเนิดที่นิยมใช้กันมากสำหรับคู่สมรสที่มีลูกเพียงพอแล้ว คือการทำหมันชายในหมู่บ้านนี้มีผู้ทำหมันชายแล้ว 40 คน และสำหรับผู้ที่ยังต้องการบุตรอีกก็นิยมใช้การคุมกำเนิดโดยการเว้นช่วงระยะการมีบุตร และนิยมใช้ยาเม็ดคุมกำเนิด เป็นวิธีป้องกันการตั้งครรภ์ โดยซื้อจากกองทุนยาในหมู่บ้านราคา 5 บาท ต่อ 3 แผง

การพัฒนาชุมชนและโครงการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้าน บ้านหนองสะแก เป็นหมู่บ้านที่ทางอำเภอนางรองจัดไว้ว่า เป็นหมู่บ้านที่มีระดับการพัฒนาระดับกลาง มิได้เป็นหมู่บ้านล้าหลังตามแผนพัฒนาของโครงการพัฒนาหมู่บ้านยากจน กลุ่มต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในหมู่บ้านได้แก่ กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มแม่บ้านเพื่อการพัฒนา กลุ่มอาสาพัฒนาหมู่บ้าน กลุ่มเยาวชน กลุ่ม ลส.ชบ. กลุ่ม ผ.ส.ส. กลุ่ม ธ.ก.ส. กลุ่ม ทส.ปช. และกลุ่มช่างสุขภัณฑ์หมู่บ้าน กิจกรรมและโครงการที่ได้รับจากการพัฒนาตลอดจนการส่งเสริมให้มีการพัฒนาในหมู่บ้านทุกโครงการได้รับการส่งเสริมจากองค์กรของทางราชการ อันได้แก่ พัฒนากรอำเภอ เกษตรตำบล และเจ้าหน้าที่ประจำสถานีอนามัยตำบลเจริญสุข โครงการและกิจกรรมการพัฒนาที่มีขึ้นในหมู่บ้านได้แก่ มีการสอนเกี่ยวกับการเพาะเห็ดฟาง การสร้างส้วม การปั้นโอ่งและวิธีการใช้ยาปราบศัตรูพืชโดยถูกวิธี นอกจากนี้แล้วก็มี การส่งเสริมการปลูกพืชผักสวนครัว การพัฒนาสุขภาพพลศึกษา สิ่งแวดล้อมในหมู่บ้าน ทำความสะอาดถนน ส่งเสริมการดื่มน้ำฝน โครงการน้ำสะอาด โครงการโอ่งน้ำ ก.ส.ช. โครงการส้วม ก.ส.ช.

โครงการขุดลอกสระน้ำที่วัด โครงการสร้างถนนลูกรังเข้าหมู่บ้าน โครงการบัตรสุขภาพ โครงการกองทุนยา ทุกโครงการที่มีขึ้นในหมู่บ้านโดยส่วนมากแล้วเกิดจากความคิดริเริ่มและการร่วมแรงร่วมใจของประชากรในหมู่บ้านกันเอง แล้วหน่วยงานของทางราชการให้ความสนับสนุนในด้านให้คำปรึกษาและสนับสนุนในการดำเนินงานกิจกรรมการพัฒนาอันนั้น

เกี่ยวกับโครงการพัฒนาและกิจกรรมการพัฒนาในหมู่บ้านหนองสะแกนี้ ไม่มีกิจกรรมใดหรือโครงการใดเลยที่ได้รับการสนับสนุนจากภาคเอกชน เพราะหมู่บ้านนี้ไม่ได้อยู่ในหมู่บ้านของโครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสานนางรอง และไม่เคยมององค์กรเอกชนองค์กรใดเลยเข้าไปพัฒนาในหมู่บ้านนี้ นอกจากกิจกรรมการพัฒนาที่เกิดจากความคิดริเริ่มของชาวบ้านและโครงการพัฒนาของทางราชการ

บทที่ 2

ระเบียบวิธีวิจัยและการรวบรวมข้อมูล

1. การรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้ใช้การจัดสนทนากลุ่ม โดยได้ดำเนินการในหมู่บ้านละ 2 กลุ่ม ซึ่งจำแนกออกตามสภาพทางเศรษฐกิจของผู้เข้าร่วมสนทนาออกเป็น 2 ลักษณะคือ กลุ่มผู้มีสถานภาพทางเศรษฐกิจดี จัดสนทนาหมู่บ้านละ 1 กลุ่ม และกลุ่มสถานภาพทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับไม่ดี ซึ่งในการศึกษาค้นคว้านี้ได้แก่ กลุ่มผู้มีฐานะยากจน จัดสนทนากลุ่มหมู่บ้านละ 1 กลุ่ม ในแต่ละกลุ่มสนทนามีผู้เข้าร่วมกลุ่มละ 7-8 คน ในการพิจารณาเลือกบุคคลเพื่อเข้าร่วมในวงสนทนา คณะวิจัยได้จัดทำรายชื่อของประชากรผู้สูงอายุในทั้ง 2 หมู่บ้าน แล้วจำแนกออกตามฐานะทางเศรษฐกิจ ซึ่งระดับฐานะที่ดีและยากจนนี้ได้จากคำแนะนำของผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านว่า ผู้สูงอายุท่านใดมีฐานะอย่างไรแล้วจึงพิจารณาเพื่อเชิญเข้าร่วมในกลุ่มสนทนา โดยมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาด้านอื่นอีก ดังนี้

1. เป็นหญิงหรือชาย อายุระหว่าง 60-80 ปี
2. การศึกษาไม่เกิน ป.4
3. ต้องอาศัยในหมู่บ้านนี้นานตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป
4. ไม่เป็นข้าราชการบำนาญ

นอกจากพิจารณาตามฐานะทางเศรษฐกิจแล้ว ในการเลือกผู้สูงอายุเข้าร่วมกลุ่มสนทนา คณะวิจัยได้คำนึงถึงสุขภาพ พลานามัย และความสามารถในการได้ยินเสียงด้วย เพราะจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ประกอบกับจะเป็นการช่วยให้คณะวิจัยได้รายละเอียดที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษามากยิ่งขึ้นในการจัดสนทนากลุ่ม สำหรับในการศึกษาค้นคว้าใช้เวลากลุ่มละประมาณ 2 ชั่วโมง ซึ่งรวมถึงเวลาในการพูดคุยซักถามข้อมูลส่วนตัวบางเรื่องด้วย

ในการรวบรวมข้อมูลแบบใช้วิธีการจัดสนทนากลุ่มนี้ คณะวิจัยได้จัดทำแนวคำถามสำหรับเป็นแนวทางในการสนทนากับกลุ่มผู้สูงอายุโดยเฉพาะ โดยคำถามส่วนใหญ่ถามถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและผลกระทบของโครงการพัฒนาต่อผู้สูงอายุ ซึ่งจำแนกตามหมวดคำถามหลักดังต่อไปนี้ คือ

- ความคิดเห็นเกี่ยวกับความหมายของคำว่า "ผู้สูงอายุ"
- ความคิดเห็นต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุเมื่อก่อน

- ทศนคติ เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการพัฒนา
- ผลกระทบของโครงการพัฒนาชนบทต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ

ในการสร้างแนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม คณะวิจัยได้เขียน เป็นลักษณะคำถาม เปิดเชิงชักถามหา เหตุผลและคำตอบ ประเด็นหลักในการตั้งหมวดคำถามได้จากวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ต้องการศึกษาและค้นหาคำตอบว่าวัตถุประสงค์ของการศึกษามาจากแรงจูงใจว่า ในวัตถุประสงค์นี้ต้องการค้นหาและศึกษาถึงอะไรแล้วก็กำหนดแนวคำถามต่างลงไป เพื่อที่จะสามารถบรรลุถึงวัตถุประสงค์ของการศึกษาในแต่ละส่วน

ในการสนทนากลุ่ม เพื่อรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ คณะวิจัยได้ใช้พิธีกรรมมีประสบการณ์ในการจัดสนทนากลุ่มและสามารถพูดภาษาท้องถิ่น เป็นผู้นำการสนทนา ในทำนองเดียวกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ละเอียดยิ่งขึ้น ในระหว่างการสนทนากลุ่ม คณะวิจัยได้เลือกผู้ที่มีความรู้ในภาษาท้องถิ่น เป็นผู้ทำหน้าที่จับบันทึกข้อมูลที่ไต่ระหว่างสนทนาประกอบพร้อมไปกับการบันทึกข้อมูลด้วยเทปบันทึกเสียง อนึ่ง เพื่อเป็นการสร้างบรรยากาศให้เป็นกันเองและผ่อนคลายความคิดของผู้เข้าร่วมสนทนา ในวงสนทนามีของขบเคี้ยว เช่น ขนม ผลไม้ หมากพลู บุหรี่ ตลอดจนน้ำเย็นวางไว้ให้สมาชิกกลุ่มได้รับประทานและดื่มเพื่อผ่อนคลายอัน เป็นประโยชน์ช่วยให้ผู้สูงอายุได้คุ้นเคยและพูดคุยซักถามพิธีกรรมได้มากขึ้นและไม่ประหม่า เมื่อซักถาม

2. แนวคิดและความเป็นมาของการสนทนากลุ่ม

การสนทนากลุ่ม เป็นวิธีการอันหนึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการวิจัยเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความคิด จิตใจ และพฤติกรรมของมนุษย์ รวมทั้งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมนั้นๆ และยังทำให้ทราบถึงปฏิกิริยาของบุคคลที่มีต่อสิ่งเร้า คำถามในวงสนทนากลุ่มจะเป็นคำถามที่ถามถึงความรู้สึก การตัดสินใจ การให้เหตุผล แรงจูงใจ หรือสถานการณ์ต่างๆ ตลอดจนความประทับใจ ดังนั้น การสนทนากลุ่มมีลักษณะเป็นการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันอย่างกว้างขวางของผู้เข้าร่วมสนทนากันเองและกับนักวิจัย การถกประเด็นสนทนามีความเป็นอิสระในการแสดงความคิดเห็น ตลอดจนการโต้แย้งปัญหาหรือหัวข้อของการสนทนาถูกกำหนดโดยนักวิจัย หรือผู้สนใจทำการศึกษาในเรื่องนั้นๆ แล้วเลือกสรรบุคคลที่คิดว่าสามารถให้คำตอบในเรื่องที่สนใจได้ตรงประเด็นที่สุด เข้าร่วมในการสนทนา

การสนทนากลุ่มมีวิวัฒนาการมาจากการนั่งสนทนากลุ่มย่อย (Small Group Discussion, Focused Interview) ของนักวิจัยในเชิงคุณภาพกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลโดยทั่วไป ซึ่งแต่เดิมนั้นการที่นักวิจัยจะเข้าไปนั่งคุยสนทนมาได้กับกลุ่มประชากรที่สนใจศึกษา ต้องใช้เวลาเป็นแรมเดือนหรือแรมปีในการใช้ชีวิตในชุมชน เพื่อสร้างความสนิทสนมคุ้นเคยก่อนแล้วจึงค่อยแทรกคำถามไปที่ละนิดละน้อย เมื่อสนิทสนมมากขึ้นเรื่อยๆ ก็จะสามารถไปนั่งคุยนั่งถามที่กลุ่มไหนหรือ ณ จุดใดก็ได้ในชุมชน ยกตัวอย่างเช่น เมื่อสนิทสนมแล้วก็จะสามารถนั่งสนทนากับกลุ่มผู้หญิงที่นึ่งซีกผ้า เป็นกลุ่มที่ทำน้ำได้ นั่งสนทนากับกลุ่มผู้ชายที่ร้านกาแฟหรือนั่งสนทนากับกลุ่มแม่บ้านที่นึ่งเสวนากัน ณ จุดไหนก็ได้ การนั่งสนทนาในลักษณะดังกล่าวเป็นการพบปะกันโดยธรรมชาติเป็นกันเอง เพราะคุ้นเคยกันคืออยู่แล้ว ไม่มีการนัดแนะกันมาก่อน คนรวมกลุ่มกันเองอยู่แล้ว นักวิจัยจึงเดินเข้าไปทักทาย พูดคุย ชักถาม แล้วก็หยอดคำถามที่สนใจศึกษาในระหว่างที่นั่งสนทนากัน โดยที่ผู้ตอบหรือการโต้แย้งในกลุ่มนั้นก็ไม่มีใครว่าถูกถามคำถามหลักให้แล้ว เพราะสนิทกันจนเข้าใจซึ่งกันและกัน จึงพูดคุยได้ง่ายถามได้กันได้ง่าย ผู้ตอบไม่มีความรู้สึกว่าจะถูกชักถามปัญหาแต่คิดว่าเป็นการนั่งเสวนากันในเรื่องที่นักวิจัยสนใจอยากรู้มากกว่านั่นเอง

จากการนั่งสนทนากลุ่มย่อยเล็กดังกล่าวนี้นักวิจัยทางสังคมศาสตร์และนักวิจัยทางธุรกิจการตลาดก็พิจารณาว่า การที่จะรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพ อันหมายถึงคำตอบที่เป็นเหตุเป็นผล การเปิดโอกาสให้ผู้ตอบแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระ อันประกอบด้วยความรู้สึกลงประการที่เกี่ยวกับอารมณ์ (emotion) หรือกระบวนการอันซับซ้อนเกี่ยวกับการซึ่งใจ (evaluation) และการตัดสินใจ (decision) ซึ่งสิ่งเหล่านี้การรวบรวมข้อมูลดังกล่าวนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องใช้เวลาในการศึกษามาก เพราะต้องใช้เวลาไปกับการเข้าไปทำความเข้าใจกับชุมชนและกลุ่มคนก่อน หลังจากนั้นจึงทำการชักถามและเจาะประเด็นข้อมูลซึ่งใช้เวลาอีกมาก สั้นเปลืองงบประมาณและบางครั้งอาจจะไม่ค้นพบคำตอบที่ต้องการเลย เพราะกลุ่มคนที่เข้าไปศึกษาในหมู่บ้านนั้นอาจจะไม่มีเลยก็ได้ ดังนั้นจึงได้คิดวิธีการรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพขึ้นมาอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งเป็นการนำรูปแบบของการนั่งสนทนากันแบบธรรมชาติมาปรับใช้นั่นเอง เพียงแต่กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล (สมาชิกกลุ่มสนทนา) ให้มีหลักเกณฑ์ในการเลือกเข้ากลุ่ม ไม่ใช่จะนั่งสนทนากับใครก็ได้ แต่มีหลักเกณฑ์กำหนดไว้ว่าถ้าสนใจจะศึกษาเรื่องนี้ควรจะถามคนกลุ่มไหน สนทนากลุ่มกับใครจึงจะได้คำตอบและทราบข้อเท็จจริง ได้เหตุผลเป็นคำตอบมากที่สุด นอกจากนี้ยังกำหนดเวลาของการสนทนา สถานที่ และบรรยากาศของการสนทนาก็สร้างขึ้นมาให้เป็นกันเองที่สุด เนื่องจากเป็นกลุ่มที่นัดขึ้นมา รวบรวมขึ้นมา มีใจกลุ่มที่นั่งคุยหรือทำกิจกรรมกันโดยธรรมชาติ เองอยู่แล้ว

3. ความหมายของการจัดสนทนากลุ่ม

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าการรวบรวมข้อมูลแบบการจัดสนทนากลุ่มหรือ Focus Group Discussion เกิดขึ้นจากการจัดให้มีการนั่งสนทนากันระหว่างนักวิจัยกับกลุ่มคนที่เป็นผู้รู้ (Key informants) ที่มีลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม อาชีพ หรือคุณลักษณะภูมิหลังต่างๆ ที่ใกล้เคียงกันที่สุด ความมุ่งหมายของการศึกษาแต่ละครั้ง และคาดว่าเป็นกลุ่มที่สามารถตอบประเด็นคำถามที่นักวิจัยสนใจศึกษาได้ดีที่สุด สามารถตอบวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้คำตอบที่เป็นเหตุผลที่ดีที่สุดนั่นเอง และอาจกล่าวได้อีกว่า สมาชิกที่เข้าร่วมกลุ่มจะต้องมีลักษณะต่างๆ ใกล้เคียงกันมากที่สุด (Homogenous) นั่นเอง

เราอาจจะให้ความหมายของคำว่าจัดสนทนากลุ่มไว้ดังนี้ คือ การรวบรวมข้อมูลจากการนั่งสนทนากับผู้ให้ข้อมูล (Key informants) เป็นกลุ่ม ซึ่งผู้ร่วมสนทนากลุ่มนี้จะได้มาจากการเลือกสรรตามหลักเกณฑ์ที่นักวิจัยกำหนดไว้ว่าจะเป็นผู้ที่สามารถให้คำตอบตรงประเด็น และสามารถตอบวัตถุประสงค์ที่สนใจศึกษามากที่สุด

จากข้อเขียนตอนต้น การนั่งสนทนากันแบบธรรมชาติหรือที่เรียกว่า Small Group Discussion นั้น ส่วนมากจะเป็นการนั่งคุยกันระหว่างวิจัยกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลอีก 3-4 คน หรือน้อยกว่านี้ แต่การสนทนากลุ่มแบบ Focus Group Discussion นี้ ได้เน้นวิวัฒนาการของการนั่งสนทนากลุ่มย่อยนี้มาไว้ และได้กำหนดหลักเกณฑ์ไว้ว่าผู้ที่เข้าร่วมกลุ่มนั้นจะต้องมีลักษณะคล้าย กันในหลายๆ ด้าน (Homogenous) นอกจากนี้กลุ่มสนทนาควรจะต้องมากกว่า 3-4 คน ทั้งนี้เพราะว่ากลุ่มที่นักวิจัยจะทำการสนทนาแบบรวบรวมข้อมูลนี้ ไม่ใช่เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติ แต่เป็นการรวมกลุ่มให้เกิดขึ้นแล้วทำบรรยากาศในวงสนทนาให้เป็นธรรมชาติและสร้างสรรค์ให้เกิดการเสวนากันในลักษณะที่เป็นการพูดคุยกัน แสดงความคิดเห็นทั้งสอดคล้องและเป็นการโต้แย้ง ดังนั้นถ้าสมาชิกกลุ่มเพียง 3-4 คน ก็จะไม่เกิดการโต้แย้งหรือการแสดงความคิดเห็นเท่าที่ควร เพราะ เป็นกลุ่มเล็กเกินไป ประกอบกับเป็นการจัดตั้งกลุ่ม นักวิจัยและสมาชิกกลุ่มยังไม่คุ้นเคยกัน การโต้แย้งหรือการเสนอแนวคิดต่างๆ ก็อาจจะเกิดขึ้นได้น้อย ดังนั้นกลุ่มนักคิดทางวิจัยธุรกิจ การตลาดและนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่นำวิธีการสนทนากลุ่มย่อยมาใช้ จึงนำหลักการของนักจิตวิทยาสังคมและนักจิตวิทยาคลินิกที่ใช้ในการทดลองศึกษาการโต้แย้งของคนเป็นกลุ่มว่า กลุ่มคนที่มีขนาดระหว่าง 7-8 คนนี้ เป็นกลุ่มที่มีลักษณะการตอบโต้และโต้แย้งกันดีที่สุด เป็นขนาดกลุ่มที่ก่อให้เกิดการสนทนาที่มีลักษณะเปิดกว้างที่จะให้ผู้ร่วมสนทนาทุกคนไม่อาย และแต่ละคนจะวิพากษ์วิจารณ์ได้ดีที่สุด เป็นกลุ่มคนกำลังเหมาะในการจุดประเด็นซักถามนั่นเอง

ดังนั้นกลุ่มของวงสนทนาจึงประกอบด้วยผู้เข้าร่วมสนทนา 7-8 คน ซึ่งนับว่าเป็นขนาดที่ กำลังเหมาะที่จะก่อให้เกิดการถกประเด็นปัญหาและการเสวนากลุ่ม ถ้าหากกลุ่มมีขนาดใหญ่กว่านี้เป็น 9-12 คน ก็จะมีลักษณะเป็นกลุ่มใหญ่ และในวงสนทนาอาจจะมีการแบ่งกลุ่มย่อยหันหน้าเข้าสนทนากันเอง ซึ่งจะลำบากในการนั่งสนทนาเป็นกลุ่มและยากต่อการสรุปประเด็นปัญหาหรือวิเคราะห์ข้อมูล

ดังนั้น การจัดสนทนากลุ่มจึงเกิดขึ้นจากสมมุติฐานที่เราเชื่อว่า เราจะได้รับความรู้ โดยฟังและสังเกตปฏิกิริยาโต้ตอบของคนได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง โดยการกระตุ้นให้คนหันมาสนใจในสิ่งเดียวกันและมาแสดงความคิดเห็นร่วมกันซึ่งอยู่ในลักษณะการเคลื่อนไหวภายในกลุ่ม

และนักวิจัยก็จะสังเกตพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มที่ศึกษา ตลอดจนบันทึกการโต้ตอบกันภายในกลุ่มด้วยการบันทึกเทป และจดบันทึกเอาไว้เพื่อการวิเคราะห์ต่อไปนั่นเอง

จากข้อเขียนตอนต้น ท่านได้เข้าใจถึงรูปแบบและความหมายของการจัดสนทนากลุ่มแล้วจะสามารถจำแนกได้ว่าในวงสนทนากลุ่มจะมีผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนาคือ สมาชิกที่นักวิจัยเชิญเข้าร่วมสนทนา และนักวิจัยซึ่งจะเป็นผู้ดำเนินการสนทนา เป็นผู้คอยซักถามประเด็นปัญหานั้นเอง ในที่นี้จะขอเรียกว่า พิธีกร (Moderator) ซึ่งพิธีกรนี้จะเป็นผู้ที่คอยซักถามและจุดประเด็นการสนทนาในกลุ่มตลอดไปจนจบการสนทนาตามแนวคำถามของการจัดสนทนากลุ่มที่เตรียมเอาไว้

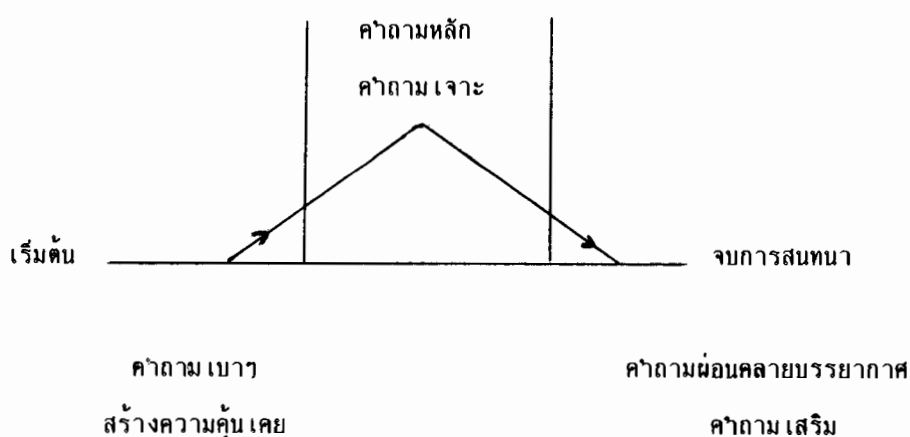
จากการทำวิจัยในเชิงคุณภาพ ไม่ว่าจะเป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indepth Interviews) หรือการสนทนากลุ่มย่อย (Small Group Discussion, Group Interviews) หรือแม้แต่การสังเกตการณ์โดยมีส่วนร่วม (Participant Observation) นักวิจัยจะต้องจัดเตรียมแนวคำถามเอาไว้ เป็นคู่มือหรือแนวคำถามในการถามเพื่อกันลึ้ม และเป็นการเรียบเรียงคำถามให้เป็นข้อคำถามที่ต่อเนื่อง ง่ายต่อการถาม การวิเคราะห์ เช่น อาจจะเขียนไว้ในไดอารี่แผ่นกระดาษหรืออาจจะท่องจำไว้ในสมองจนขึ้นใจ ท่านเองเดียวกันสำหรับการจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) นักวิจัยก็จำเป็นต้องทำแนวคำถามเอาไว้เพื่อเป็นแนวทางในการสนทนาจะช่วยให้การสนทนาดำเนินไปได้ราบรื่น ต่อเนื่อง ไม่วกวนและถามประเด็นปัญหาที่อยู่ในกรอบของการวิจัยให้เป็นประเด็นๆ ไป ไม่สะเปะสะปะ

วิธีการสร้างแนวคำถามและการกำหนดประเด็นปัญหา ดังกล่าวแล้วตอนต้นว่า การจัดสนทนากลุ่มก็คือ การนั่งสนทนากับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สามารถให้คำตอบแก่นักวิจัยได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของการศึกษามากที่สุด ในการเขียนแนวคำถามทำได้หลายวิธี เช่น อาจจะกำหนดเป็นประเด็นแล้วแปลงประเด็นหนึ่งๆ เป็นคำถามหลายคำถามที่จะนำคำตอบไปสรุปให้ตรงกับแต่ละประเด็นนั้นได้ หรืออาจจะทำโดยการกำหนดตัวแปรและร่างสมมุติฐาน แล้วนำมาสร้างเป็นคำถามที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ในการ

ศึกษาได้ชัดเจนที่สุดนั่นเอง ขึ้นก็คือนำวัตถุประสงค์ของการวิจัยในแต่ละข้อไปจำแนก เป็นประเด็นหรือสมมุติฐานหลัก แล้วสร้างเป็นคำถามย่อยๆ โดยมีหลักเกณฑ์ว่าคำถามแต่ละคำถามหรือแต่ละชุดต้องตั้งสมมุติฐานย่อยหรือข้อคิดทางทฤษฎีหนึ่งๆ ท่านองว่าทำไมเป็นอย่างนี้ เพราะอะไร ทำไม อย่างไร การเขียนคำถามให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาอย่างนี้ เพื่อให้จะได้คำตอบออกมาในเชิงเป็นเหตุ เป็นผลนั่นเอง

การเรียงแนวคำถามในการจัดสนทนากลุ่ม ควรจะมีการเรียงคำถามจากคำถามที่เป็นเรื่องทั่วไป เบื้อง่ายต่อการเข้าใจ และสร้างบรรยากาศให้คุ้นเคยกันระหว่างนักวิจัยกับผู้เข้าร่วมสนทนาแล้วจึงวกเข้าสู่คำถามหลักหรือคำถามประเด็นหลักของการศึกษา แล้วจึงไปจบลงที่คำถามเบา อีกครั้งหนึ่งเพื่อผ่อนคลายบรรยากาศในการสนทนาเพราะจะเป็นการผ่อนคลายความคิด และสร้างบรรยากาศให้เป็นกันเองในวงสนทนามากยิ่งขึ้น ในช่วงท้ายนี้เองอาจเติมคำถามเสริม เข้าไปได้ แต่ต้องไม่เป็นคำถามที่ยาวหรือจำนวนคำถามมากเกินไป คำถามเสริมนี้อาจจะเป็นคำถามที่ไม่ได้เตรียมมาก่อน แต่เป็นคำถามในเรื่องที่ปรากฏขึ้นมาระหว่างการสนทนาแล้ว เป็นเรื่องที่คุณดำเนินการอภิปรายเห็นว่า ถ้าถามให้ได้คำตอบชัดเจนมาจะช่วยสนับสนุนวัตถุประสงค์และได้รับความรู้ในเรื่องที่ศึกษาอยู่มากยิ่งขึ้นดียิ่งขึ้น

ลักษณะการเรียงคำถาม

ในวงสนทนากลุ่มการที่ผู้ร่วมสนทนา มีปฏิกิริยาโต้ตอบกันระดับสูงในระหว่างการสนทนาจะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดการสนทนาในระดับลึกยิ่งขึ้นหรือ เข้มข้นยิ่งขึ้นในแต่ละประเด็น ด้วยวิธีดังกล่าวนี้จึงมีส่วนทำให้ นักวิจัยสามารถหยั่งรู้ถึงสาเหตุ เบื้องหลังพฤติกรรมต่างๆ โดยผู้ร่วมสนทนาไม่รู้ตัว สิ่งที่ได้มานั้นเป็นสิ่งที่ไม่ได้มาด้วยวิธีการใช้แบบสำรวจข้อมูล เพราะในวงสนทนากลุ่มนักวิจัยจะต้องคอยวิเคราะห์

สถานการณ์และข้อมูลในกลุ่มบุคคลที่ถูกกระตุ้นด้วย แล้วสร้างประเด็นคำถามให้ย้อนกลับต่อไปเรื่อยๆ จนกว่าจะได้คำตอบที่ดีมีเหตุผลชัดเจนและละเอียดมากที่สุด

4. องค์ประกอบของการจัดสนทนากลุ่ม

1. สิ่งแรกที่ต้องทำในเรื่องของการสนทนากลุ่ม คือ การกำหนดเรื่องที่จะทำการศึกษากำหนดหัวข้อเรื่อง อาจจะเกิดมาจากสภาพปัญหาต่างๆในสังคมขณะนั้น หรือเรื่องที่ผู้วิจัยสนใจ ตลอดจนแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ นั้นเอง

2. กำหนดประเด็นหรือตัวแปรหรือตัวบ่งชี้ที่คาดว่าจะเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำการศึกษาเพื่อนำมาสร้างเป็นแนวทางในการดำเนินการสนทนา ซึ่งการกำหนดประเด็นหรือตัวแปรนั้นก็ทำได้ โดยจำแนกแยกแยะมาจากวัตถุประสงค์ของการศึกษานั้นเอง วัตถุประสงค์ต้องการทราบอะไรก็กำหนดประเด็นหรือสมมุติฐานและตัวแปรออกมาแล้วนำมาสร้างเป็นแนวคำถามย่อยๆ

3. แนวทางในการสนทนากลุ่ม ได้จากการนำคำถามที่ร่างไว้มาเรียบเรียงเป็นข้อย่อยจัดลำดับ หรือผูกเป็นเรื่องราวเพื่อนำการสนทนาให้เป็นขั้นตอนและจัดตามลำดับความคิดเป็นหมวดหรือหัวข้อใหญ่ เช่น หมวดคำถามเกี่ยวกับเรื่องในอดีต แล้วหมวดคำถามเกี่ยวกับสถานการณ์ในปัจจุบัน เป็นต้น

4. แบบคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนา เป็นแนวทางในการคัดเลือกสมาชิกเพื่อเข้าร่วมในกลุ่มสนทนาที่ถือว่าเป็นบุคคลที่สามารถให้คำตอบในการศึกษาค้นคว้าได้ตรงวัตถุประสงค์ของการศึกษามากที่สุด แบบคัดเลือกนี้อาจจะทำเป็นแบบสอบถามย่อยๆ หรือเป็นตารางคัดเลือกก็ได้ ขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์ที่ผู้วิจัยจะกำหนด แบบบันทึกข้อมูลส่วนบุคคลของผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มนี้ เมื่อใช้เสร็จในแต่ละครั้งควรเก็บไว้ด้วย เพราะบางครั้งอาจจะมีประโยชน์ต่อการวิเคราะห์อีกต่อไป

5. บุคลากรในการจัดสนทนากลุ่ม ในการจัดสนทนากลุ่มแต่ละครั้งควรประกอบด้วยบุคคลต่อไปนี้คือ

ก. พิธีกร (Moderator) เป็นผู้ถามคำถามและเป็นผู้นำ ตลอดจนกำกับการสนทนาของกลุ่มให้เป็นไปตามแนวทางของหัวข้อการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนละเอียดที่สุดในเวลาที่กำหนด พิธีกรจะต้องเป็นผู้รู้จักปัญหา รู้จักทฤษฎี และรู้จักวิธีการควบคุมประเด็น ควบคุมการสนทนาแบบกลุ่มเป็นอย่างดี พิธีกรจะต้องชักจูงให้สมาชิกกลุ่มอธิบายความรู้สึกลงในประเด็นที่ซักถามนั้นออกมาให้ได้ว่ามีความคิดเห็นหรือมีทัศนคติอย่างไร พิธีกรต้องมีความเข้าใจในปัญหา วัตถุประสงค์และแนวทฤษฎี ตลอดจนประเด็นหรือสมมุติฐานของงานศึกษานั้นๆ ในระหว่างที่นั่งสนทนากัน พิธีกรจะต้องวิเคราะห์ข้อมูลที่รับไปด้วยตลอดเวลา โดยพยายามหาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลนั้นกับข้อมูลอื่นๆ ที่ได้รับคำตอบมาก่อน

เพราะคำถามที่ตั้งไว้ เป็นเพียงคำถามกรอบเฉยๆ การถามคำถามจริงๆ วิธีการถามและการใช้คำพูด ตลอดจนการแตกคำถามออกไปอีก เพื่อให้ผู้ร่วมสนทนาเข้าใจ และตอบได้ตรงประเด็นแต่ละประเด็นจริงๆ นั้น เป็นบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญที่สุดของพิธีกร

ข. ผู้จัดบันทึกคำสนทนา เป็นผู้ที่ย่อยจดบันทึกคำสนทนา จะทำหน้าที่จดทุกคำพูดที่จะจดทัน ตลอดจนการจดอากัปกิริยาท่าทางของสมาชิกผู้เข้าร่วมกลุ่มด้วย เพราะการไม่พูดและการนิ่งเฉย อาจไม่ใช่การไม่มีความเห็น เพราะแววตา ท่าทางก็อาจจะแสดงถึงความเห็นหรือคำตอบได้ การพยักหน้า การส่ายหน้าและสีหน้า ก็เป็นการแสดงออกถึงคำตอบได้ ผู้จัดบันทึกคำสนทนาต้องจดบันทึกสิ่งเหล่านี้ด้วย ข้อบันทึกของผู้จัดบันทึกนี้จะสามารถอ่านเป็นข้อสรุปของการสนทนากลุ่มในแต่ละครั้งได้ แล้วก็สามารถนำไปประกอบการถอดเทปข้อมูลด้วย เพื่อที่จะทำให้ทราบว่า เสียงที่ตอบคำถามนั้น เป็นเสียงตอบของใครบ้าง หรือโต้แย้งกันอย่างไร ผู้จัดบันทึกคำสนทนานั้นนอกจากจะช่วยจัดบันทึกแล้วยังมีหน้าที่อีกอย่างคือ คอยสะกิด เตือน หรือบอกพิธีกร ในกรณีที่พิธีกรลืมถามคำถามหรือข้ามคำถาม และสิ่งสำคัญอีกประเด็นหนึ่ง คือ ผู้จัดบันทึกคำสนทนาเมื่อเริ่มสนทนาจะต้องเขียนผังการนั่งสนทนากลุ่มให้พิธีกรด้วย เพราะจะช่วยทำให้พิธีกรทราบว่าในกลุ่มมีใครบ้าง ชื่ออะไร นั่งอยู่ตรงไหน พิธีกรอย่างน้อยจะได้เรียกชื่อผู้เข้าร่วมกลุ่มได้ถูก และอีกหนึ่งผังก็เขียนไว้ให้ตนเอง จะได้ทราบว่าใครนั่งตรงไหน จะช่วยให้จัดบันทึกง่ายขึ้น

ค. เจ้าหน้าที่บริการทั่วไป และผู้คอยกันผู้ที่จะเข้ามาร่วมวงในกลุ่มโดยไม่ได้รับเชิญ เป็นบุคคลที่คอยเอื้ออำนวย และให้ความสะดวกแก่ผู้ที่อยู่ในกลุ่มสนทนา มีหน้าที่คือ คอยบริการน้ำดื่ม ขนม บันทึกเทป เปลี่ยนเทป ตลอดจนการคอยกันไม่ให้ผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องในวงสนทนากลุ่ม เข้าไปเสนอความคิดเห็นในกลุ่ม หรือเข้าไปรบกวนสมาธิของสมาชิกกลุ่ม

6. อุปกรณ์ในการรวบรวมข้อมูล ในการจัดสนทนากลุ่ม อุปกรณ์ในการรวบรวมข้อมูล คือ เทปบันทึกเสียง เพราะในวงสนทนานั้น ตลอดจนการดำเนินกลุ่มสนทนาจะมีการถกประเด็นปัญหา การโต้แย้ง เป็นกระแสความคิดสวนกันไปสวนกันมา หลายเสียงหลายความเห็น ดังนั้นจึงต้องบันทึกเสียงเอาไว้ เพราะคำตอบที่เป็นกระแสโต้แย้งหรือการถกประเด็นกันด้วยเหตุผล และการแสดงความคิดเห็นที่คล้อยเห็นด้วย สิ่งนี้แหละเป็นหัวใจสำคัญของการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เทปบันทึกเสียงจะเป็นอุปกรณ์บันทึกข้อมูลที่ดีที่สุดที่สามารถเก็บ เหตุผลรายละเอียด และข้อความตอบโต้ละเอียดที่สุด คำตอบที่เกิดจากการถกและแลกเปลี่ยนประเด็นปัญหากันมากๆ มีการแสดงความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนความเห็นกันมากๆ ซึ่งเหล่านี้จะเป็นรายละเอียดที่จำเป็นที่สุดในการวิเคราะห์ข้อมูลนั่นเอง และการตีความต้อง

พิจารณาละเอียดลงไปถึงเหตุผลที่ถูกต้องได้แย่งหรือเสนอคำตอบความเห็นนี้ด้วย จะช่วยให้การวิเคราะห์ข้อมูลได้ดีที่สุด ละเอียดที่สุด ในการจัดสนทนากลุ่มควรจะใช้เทปบันทึกเสียง 2 เครื่อง บันทึกข้อมูลเหลื่อมล้ำกันประมาณ 5 นาที เพื่อที่จะได้บันทึกข้อมูลส่วนที่เสียไปในช่วงการเปลี่ยนเทป และเป็นประโยชน์ในการป้องกันการบันทึกข้อมูลไม่ติดกันเทปเครื่องใด เครื่องหนึ่ง นอกจากนี้การมีตลับเทปบันทึกข้อมูล 2 ชุดนี้ก็เพื่อกันหาย และใช้แบ่งกันฟังได้ในกรณีผู้ร่วมวิจัยหลายคน

นอกจากเทปบันทึกข้อมูลแล้ว ก็จะต้องมีสมุดจดบันทึกข้อมูลด้วยสำหรับผู้จดบันทึกคำสนทนา คินสอ ปากกา ยางลบ ฯลฯ

7. อุปกรณ์เสริมการสนทนากลุ่มเป็นอุปกรณ์ที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการสนทนากลุ่มดำเนินไปด้วยบรรยากาศที่ผ่อนคลายและเป็นธรรมชาติไม่เคร่งเครียด สร้างบรรยากาศให้เป็น "การนั่งจับเข่าคุยกัน" อุปกรณ์ที่จะช่วยเสริมการสนทนากลุ่มให้ดูเป็นธรรมชาติก็ได้แก่ น้ำดื่ม ขนม บุหรี่ ของขบเคี้ยวเล็กน้อย หรืออาจจะรวมถึงรูปภาพ อุปกรณ์ต่างๆ ที่จะช่วยให้สมาชิกกลุ่มได้เข้าใจเรื่องหรือประเด็นที่เราสนใจจะถามมากยิ่งขึ้น

8. สถานที่ที่จะจัดสนทนากลุ่ม ควรมีการกำหนดให้แน่นอน ศึกษาในท้องถิ่นหรือหมู่บ้านไหนที่จัดกลุ่มที่นั้นให้สะดวกแก่สมาชิกกลุ่มมากที่สุด ให้เงียบ อากาศถ่ายเทได้สะดวก ไม่มีเสียงรบกวน แดดไม่ร้อน ไม่มีมดคอยมากัด ผู้เข้าร่วมกลุ่มทุกคนรู้จักดี ดังนี้ เป็นต้น

9. ของกำนัลหรือของที่ระลึก มอบไว้ก่อนจากกัน ให้ไว้แก่สมาชิกกลุ่มที่ได้สะดวกเวลาอันมีค่าของเขามาร่วมวงสนทนากับเรา มิใช่เป็นค่าจ้าง แต่มอบให้รู้สึกถึงกันว่าเราเคยมานั่งถกประเด็นปัญหาคู่ด้วยกันเมื่อโอกาสหนึ่ง

10. ระยะเวลาของการดำเนินการจัดสนทนากลุ่ม พิธีกรควรจะใช้เวลาในการสนทนาไม่เกิน 2 ชั่วโมง กับ 15 นาที นับแต่เริ่มคำถามแรก เช่น เริ่มเวลาเช้า 9.00 น. ควรจะจบสิ้นในเวลา 11.30 น. เป็นต้น รวมระยะเวลาตั้งแต่ต้อนรับสมาชิกกลุ่มจนจบการสนทนากลุ่มประมาณ 2 ชั่วโมง กับ 30 นาทีพอดี เพราะถ้าช้าหรือนานกว่านี้สมาชิกกลุ่มจะเหนื่อยล้า คำตอบที่ได้ตอนท้ายเป็นคำตอบที่ลึกแต่ว่าตอบๆ หรือตอบโดยไม่ค่อยได้ตั้งใจคิดก่อนเพื่อให้เสร็จสิ้นการสนทนา และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจะน้อยลง (สองชั่วโมงกับอีก 15 นาที กำลังดี โดยใช้คำถามนำอุ่นเครื่องสร้างบรรยากาศให้คุ้นเคยกันก่อนประมาณ 10-15 นาที แล้วจึงเริ่มคำถามหลักๆ ในแนวคำถาม)

5. การดำเนินการสนทนากลุ่ม

เมื่อสมาชิกกลุ่มมาพร้อมกันแล้วก็เริ่มดำเนินการสนทนา โดยผู้ดำเนินการสนทนาในที่นี้คือ พิธีกร แนะนำตนเองและทีมงาน อันประกอบด้วย ตัวพิธีกร ผู้จัดบันทึก และผู้บริการทั่วไป บางครั้งถ้ามี ผู้สังเกตการณ์ (Observer) ก็แนะนำให้สมาชิกกลุ่มสนทนา รู้จักด้วย แล้วอธิบายถึงจุดมุ่งหมายในการมา ทำการสนทนา วัตถุประสงค์ของการศึกษา และบอกให้ทราบว่า จะมีการบันทึกเทปคำสนทนา ตลอดการ ถกประเด็นปัญหา นอกจากนี้ก็จะมีผู้คอยจดบันทึกคำสนทนาด้วย แล้วจึงเริ่ม เกริ่นนำด้วยคำถามอุ่นเครื่อง สร้างบรรยากาศให้เป็นกันเอง สร้างความคุ้นเคยให้เกิดขึ้นในการสนทนา หลังจากพิจารณาว่ากลุ่มเริ่ม คุ้นเคยกับเราดีแล้ว ก็เริ่มคำถามในแนวการสนทนาที่จัดเตรียมไว้แล้ว ชักใช้ไล่เรียงคำถาม โดยการ ทิ้งช่วงให้มีการถกประเด็นและโต้แย้งกันให้พอสมควร พยายามสร้างบรรยากาศให้เกิดการแลกเปลี่ยน ความคิดเห็นซึ่งกันและกันในกลุ่มผู้เข้าร่วมวงสนทนาด้วยตนเอง ควบคุมเกมสัปดาห์ให้หยุดนิ่ง อย่าชักคนใด คนหนึ่งจนเกินไป คำถามที่ถามไม่ใช่ถามใครคนเดียว แต่เป็นการสร้างประเด็นปัญหาถามทั้งกลุ่มให้กลุ่ม ถกประเด็นแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ถ้าไม่จำเป็นอย่าชักรายตัว เว้นแต่ว่าจะต้องการคำตอบ ต่อเนื่องให้ไล่ชักรายละ เอียด เชิงเหตุผลออกมาให้ได้

ในการนั่งสนทนากัน ไม่ว่าจะจัดกันกี่ครั้งก็กลุ่มก็มักจะพบกับคนที่พูดมากที่สุด และคนที่พูดน้อย ที่สุดหรือไม่ค่อยพูดเอาเสียเลย ดังนั้นพิธีกรจะต้องคอยควบคุมเกมสัปดาห์ให้ได้ พยายามอย่าให้เกิดการข่ม ทางความคิด หรือชักนำผู้อื่นให้เห็นคล้อยตามกับผู้พูดเก่ง (Dominate) และพยายามสร้างบรรยากาศ ให้คนที่ไม่ค่อยพูดได้แสดงความคิดเห็นออกมาให้ได้

พิธีกรควรที่จะต้องเป็นผู้ที่คุ้ยแค้นชักแค้น เป็นผู้ที่มีพรสวรรค์ในการพูดคุ้ย มีการเว้นจังหวะ การถามที่ดี ถามซ้ำๆ ละเอียด และต้องมีการพูดแทรกตลกอย่างเหมาะสมด้วย เพื่อที่จะช่วยให้บรรยากาศ ในการสนทนากลุ่มสนุกสนานไม่น้อยเลย

6. ประเภทของการจัดสนทนากลุ่มเพื่อใช้ศึกษาในวัตถุประสงค์ต่างๆ

1. ใช้เพื่อสร้างให้เกิดสมมุติฐานใหม่
2. ใช้เพื่อสำรวจความคิดเห็น ของกลุ่มประชากรต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นที่สนใจจะศึกษา
3. ใช้ในการทดสอบแนวความคิดในเรื่องที่เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นมาใหม่
4. ใช้ในการประเมินผลการวิจัยต่างๆ หรือโครงการพัฒนา
5. ใช้ในการทดสอบแบบสอบถามและเพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงกัน

6. ใช้เพื่อเป็นการค้นหาคำตอบที่ยังคลุมเครือหรือไม่แน่ชัดในการวิจัยเชิงปริมาณ โดยนำคำตอบจากการสนทนากลุ่มไปอธิบายเสริม
7. ใช้ประโยชน์ในการทำ Pilot Study ศึกษาบางเรื่องเพื่อเป็นแนวทางในการทำ Case Study ต่อไป

7. ข้อดีของการจัดสนทนากลุ่ม

1. เป็นการบ่งสนทนาระหว่างนักวิจัยกับผู้ให้ข้อมูลหลายคนที่ในกลุ่ม ดังนั้นจึงก่อให้เกิดการเสวนากันในเรื่องที่สนใจ ไม่มีการปิดบัง หรือไม่ค่อยปิดบังเพราะทุกคนก็เปิดเผยเรื่องเดียวกันออกมา เพราะกลุ่มใหญ่มีการแสดงความคิดเห็น ถ้าประเด็นต่างๆ ยังไม่ชัดเจนเพียงพอก็สามารถซักถามต่อไปได้เพื่อหาคำตอบที่ชัดเจนที่สุดในกลุ่ม คำตอบที่ได้จากการถกประเด็นปัญหาซึ่งกันและกันถือว่าการกลั่นกรองซึ่งแนวความคิดและเหตุผลโดยไม่มีการตีประเด็นปัญหาผิดไปเป็นอย่างอื่น
2. การสนทนากลุ่ม จะเป็นการสร้างบรรยากาศเสวนาให้เป็นกันเองระหว่างผู้นำการสนทนาของกลุ่มกับสมาชิกกลุ่มสนทนาหลายคนพร้อมกัน จึงลดภาวะการเขินอายออกไป สมาชิกกลุ่มกล้าคุย กล้าแสดงความคิดเห็น เป็นเพราะมีพวกที่ลักษณะคล้ายกันอยู่ด้วยกันย่อมไม่อาย-เขินในการตอบคำถามหรือโต้แย้งและไม่เกรงว่าจะบันทึกไปทำอะไร เพราะเป็นคำตอบของคนหลายคนในเวลาเดียวกัน
3. การใช้วิธีการสนทนากลุ่ม ถ้านักวิจัยเป็นผู้ดำเนินการสนทนาเอง แม้ว่าจะไม่อาจสร้างแนวคำถามที่ละเอียดหรือครอบคลุมประเด็นปัญหาดีเท่าที่ควร แต่เมื่อดำเนินการสนทนาไปแล้ว นักวิจัยก็สามารถคิดสร้างคำถามขึ้นมาได้ โดยการตั้งคำถามแตกต่างจากคำตอบที่สมาชิกกลุ่มตอบมาหรือวิพากษ์คำถามนั้น โดยการถามโต้แย้ง เมื่อถามไปฟังไปก็เข้าใจประเด็นมากขึ้น ก็คิดถามได้มากขึ้นจนในที่สุดก็ได้ข้อมูลละเอียดและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้สำเร็จหรือได้ดียิ่งขึ้น
4. คำตอบจากการสนทนากลุ่มก็มีลักษณะเป็นคำตอบเชิงเหตุผลคล้ายๆ กับการรวบรวมข้อมูลแบบเชิงคุณภาพ วิธีอื่นๆ เหมือนกัน ซึ่งใช้เป็นประโยชน์เสริมในการอธิบายข้อมูลในการวิจัยเชิงปริมาณ หรือใช้ก่อนการดำเนินการสำรวจข้อมูลเชิงปริมาณ คือนำไปใช้เป็นการทดสอบความเข้าใจได้ของคำถามและหาคำตอบมาเป็นแนวทางในการร่างแบบสอบถามและตั้งคำถาม นอกจากนี้ก็เป็นประโยชน์สำหรับการวิจัยแบบกรณีศึกษา (Case Study) หรือเจาะข้อมูลเป็นแนวทางในการสำรวจข้อมูลใหญ่ต่อไป คือ การใช้เป็นการศึกษานำร่อง (Pilot Study) นั่นเอง

5. ประหยัดเวลา และงบประมาณของนักวิจัยในการศึกษาเชิงคุณภาพ เรื่องเดียวกันจากประชากรบางกลุ่มและในชุมชนบางแห่ง แทนที่จะใช้วิธีการสังเกตการณ์ โดยการมีส่วนร่วมโดยเข้าไปใช้ชีวิตทำความเข้าใจเป็นหลายเดือนหรือเป็นปีนั้น เพียงแค่ใช้การสนทนากลุ่มและวางรูปประเด็นคำถามที่เหมาะสม พิจารณาเลือกสมาชิกกลุ่มให้ตรงวัตถุประสงค์ของการวิจัยและดำเนินการสนทนากลุ่มอย่างดี ก็อาจจะได้คำตอบและข้อมูลที่ละเอียดลึกซึ้งพอสมควรในกรณีที่ไม่มียงบประมาณ เวลาและความสามารถในการทำวิจัยโดยการไปกินอยู่กับชาวบ้านนานๆ

6. ทำให้ได้รายละเอียดสามารถตอบคำถามประเภททำไม และอย่างไรได้อย่างแตกฉานลึกซึ้งและในประเด็นหรือเรื่องที่ไม่ได้คิดหรือเตรียมไว้ก่อนก็ได้ ซึ่งการวิจัยเชิงปริมาณให้ได้แต่คำตอบสั้นๆ ที่เขียนไว้ให้เลือกเท่านั้น

7. การสนทนากลุ่ม จะช่วยบ่งชี้อิทธิพลของวัฒนธรรมและคุณค่าต่างๆ ของสังคมนั้นได้ เนื่องจากสมาชิกของกลุ่มมาจากวัฒนธรรมเดียวกัน ผลการสนทนากลุ่มเล็กอาจใช้ระบุเป็นกรณีตัวแทนของกลุ่มใหญ่ได้ (ในบางเรื่องและบางชุมชน) และผลที่ได้จากการสนทนากลุ่มจะให้ภาพของลักษณะสังคมมีใช้ภาพเฉพาะรายบุคคล อีกทั้งคำตอบที่ได้จากการสนทนากลุ่มก็เป็นคำตอบที่แสดงถึงเนื้อหามากกว่าทางสังคม (Social Context) คือ วัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยมของชุมชนหรือสังคมนั้นๆ

8. สภาพของการสนทนากลุ่มช่วยให้เกิดและได้ข้อมูลที่เป็นจริง และครบถ้วนมากกว่า เพราะในการสนทนามีการกระตุ้นเราให้คิดลึกซึ้ง คิดรอบคอบ ตอบโต้เชิงเหตุผลทุกแง่ทุกมุม หากตัวอย่างมาสนับสนุนคำกล่าวอย่างละเอียด แม้กระทั่งแสดงประเด็นต่างไปจากคนอื่นให้ทราบ

8. ข้อจำกัดของการสนทนากลุ่ม

1. ถ้าการกำหนดประเด็นต่างๆ ยังคลุมเครือไม่ชัดเจน ก็ยากต่อการกำหนดตัวแปรหรือปัจจัยและการสร้างแนวคำถาม การสนทนากลุ่มก็จะสะเปะสะปะ และได้คำตอบไม่สอดคล้องกับสิ่งที่อยากจะรู้จริงๆ

2. การสร้างแนวคำถาม จะต้องเรียบเรียงแนวคำถามให้ดีไม่วกวน โดยอาจจะเรียงลำดับตามประเภทของประเด็นตามความยากง่ายหรือตามลำดับความตรงไปตรงมาและซับซ้อนของเหตุผล ดังนั้น ควรจะต้องมีการทดสอบ (Pretest) แนวคำถามเสมอก่อนที่จะใช้จริงจะ Pretest โดยการจัดกลุ่มสนทนาหรือการทำการสนทนาแบบเจาะลึกกับตัวอย่างสักหลายๆ คนก็ได้ เพราะถ้าวางรูปแนวคำถามไม่ราบรื่นและไม่ต่อเนื่องกันแล้ว จะทำให้การถามวกวน คนถามก็เขັง คนร่วมกลุ่มสนทนาจึง ความคิดกระโดดไปกระโดดมา และไม่ทราบว่ากำลังคุยถึงอะไรกันแน่

3. การคัดเลือกสมาชิกผู้เข้าร่วมวงสนทนาจะต้องได้ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ใดๆต้องมีลักษณะต่างๆ ที่เหมือนกัน (Homogenous) ไม่ขัดแย้งกันและกัน นอกจากนี้จะต้องไม่นำคนที่ใหม่เป็นมิตรกันหรือ เข้ากันไม่ได้มาอยู่ในกลุ่มเดียวกัน จะทำให้บรรยากาศกลุ่มเสีย เพราะทั้งสองฝ่ายจะคอยแต่ขัดหรือแก่งแย่งกันและกัน หรือฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะไม่แสดงความคิดเห็นเลย

4. คำตอบในวงสนทนาบางคำตอบอาจจะไม่ได้จากการสนทนากลุ่ม เพราะผู้เข้าร่วมวงสนทนาคิดว่าสิ่งที่จะตอบไปนั้น นักวิจัยรู้เอง รู้ที่อยู่แล้ว เกรงว่าตอบไปแล้วจะเป็นการ "เอามะพร้าวไปขายสวน" นักวิจัยก็เลยไม่ได้คำตอบ (หรือข้อถกประเด็นในส่วนคำถามที่ต้องการคำตอบแบบนี้) หรืออีกประเด็นหนึ่ง ถ้าพฤติกรรมหรือความคิดเห็นหรือทัศนคติบางอย่างเรื่องไม่เป็นที่ยอมรับของชุมชนอาจจะไม่ได้รับการเปิดเผยในวงสนทนากลุ่ม ต้องใช้วิธีการนั่งสนทนาแบบตัวต่อตัวนอกวงสนทนากลุ่มแทนจึงจะได้คำตอบเปิดเผยออกมา

5. เหตุการณ์ หรือพฤติกรรมหรือคำตอบในบางประเด็นคำถามที่สมาชิกกลุ่มคิดว่าเป็นเรื่องธรรมดาและเคยชินอยู่แล้ว บางทีสมาชิกกลุ่มนี้ก็ไม่ถึง สัมภาษณ์มาตอบทำให้นักวิจัยไม่ได้คำตอบในเรื่องคำถามในประเด็นดังกล่าวนั้น

6. ถ้าพิธีกรไม่ได้รับการฝึกฝนให้เป็นผู้ดำเนินการสนทนาที่ดี เตรียมตัวไม่พร้อม ขาดสมาธิที่จะนั่งคุย เกมสนทนาได้นานก็จะทำให้วงสนทนาดำเนินไปได้ไม่ราบรื่น การถามคำถามให้ชัดเจน เข้าใจง่ายก็สำคัญ ไม่เช่นนั้นผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนาจะไม่เข้าใจว่ากำลังถามอะไรอยู่ ถึงกับอาจจะต้องขอให้พิธีกรแปลคำถามเป็นภาษาง่ายๆ บ่อยๆ จนการสนทนาเยิ่นเย้อ และเสียสมาธิในประเด็นหรือไม่ก็ทำให้ผู้เข้าร่วมสนทนาแต่ละคนตอบมาคนละทางสองทาง เพราะเข้าใจคำถามต่างกัน ดังนั้นการทดลองถามหรือฝึกถามจึงสำคัญมากสำหรับพิธีกร โดยเฉพาะในประเด็นคำถามที่พิธีกรไม่มีความคุ้นเคยมาก่อน

7. การสนทนากลุ่มจะให้ผลดีมากในการศึกษาหลายๆ เรื่องแต่มีข้อทุกเรื่อง ดังนั้นนักวิจัยจะต้องพิจารณาว่า เรื่องใดเหมาะสมและควรจะใช้การสนทนากลุ่ม ถ้าใช้การสนทนากลุ่มจะคุ้มกันหรือไม่ จะได้คำตอบมากมายพอกับการวิเคราะห์และตีความไหม นอกจากนี้ต้องคำนึงถึงกลุ่ม พื้นที่ ตัวอย่าง และจำนวนของกลุ่มที่จะจัดด้วยว่าทำได้มากน้อยแค่ไหน เรื่องแต่ละเรื่องนั้นจะจัดกี่กลุ่ม มีกลุ่มเปรียบเทียบหรือไม่อย่างไร ดังนี้ เป็นต้น

8. เนื่องจากการสนทนากลุ่มเป็นการนั่งถกประเด็นปัญหากันในวงสนทนาของกลุ่ม ผู้ที่มีลักษณะเฉพาะในทาง เศรษฐกิจ สังคม ประชากร อาชีพ ฯลฯ ตลอดจนภูมิหลังต่างๆ ดังนั้นในบางเรื่องหรือบางหัวข้อของการสนทนาก็ต้องพิจารณาถึงลักษณะเฉพาะที่เหมาะสมของพิธีกรด้วย ดังเช่น พิธีกรอาจจะต้องเป็นเพศหญิงหรือเพศชาย อยู่กับความเหมาะสมของเรื่องและของกลุ่ม เช่น เรื่องเกี่ยวกับสตรี

พิธีกรก็ควรจะเป็นสตรี จะได้ไม่ต้องเขินอายกัน ดังเช่น การจัดสนทนากลุ่มเกี่ยวกับเรื่องการวางแผนครอบครัวและการคุมกำเนิดครั้งนี้เป็นต้น แต่บางเรื่องจะเป็นผู้หญิงถามผู้ชายก็ได้ หรือผู้ชายถามผู้หญิงก็ได้ ขึ้นอยู่กับเรื่องที่ทำการศึกษา

9. ภาษาในการพูดคุยกันนับว่าเป็นสิ่งสำคัญมาก ดังนั้นพิธีกรควรจะพูดภาษาท้องถิ่นของสมาชิกในกลุ่มสนทนาหรือในพื้นที่ที่ทำการศึกษา เพราะจะเป็นการง่ายต่อการสื่อความหมาย การถาม การสร้างบรรยากาศให้เป็นกันเอง ตลอดจนการควบคุมการสนทนาให้อยู่ในกรอบวัตถุประสงค์ ผลที่ได้รับก็คือ บรรยากาศของกลุ่มสนทนาจะเหมือนกับการจับกลุ่มนั่งสูบบุหรี่ กินขนมคุยกันไปเรื่อย ๆ เกิดบรรยากาศเป็นกันเอง ไม่ตึงเครียด หรือเคร่งขรึมจนเกินไป

10. เทปบันทึกข้อมูล ถ้าไม่พร้อมหรือสภาพไม่เหมาะต่อการบันทึก ถ้าใช้ในการบันทึกข้อมูลแล้วเสีย บันทึกไม่ติด จะทำให้เสียข้อมูลไปเลย การจัดกลุ่มเก่าขึ้นมาอีกครั้ง จะทำให้สมาชิกกลุ่มแข็งและไม่ค่อยจะชอบใจนัก เพราะทำให้เสียเวลาช้าสอง และเบื่อหน่ายในประเด็น ดังนั้นก่อนจะดำเนินการสนทนากลุ่มจะต้องตรวจสอบอุปกรณ์สนามทุกอย่างให้เรียบร้อยทุกอย่าง คลิป เทป เปล่า และถ่าน เทปต้องมิให้มากพอ เทปต้องใช้การได้ตลอดเวลา ก่อนเลิกจากกันควรเปิดเทปที่บันทึกข้อมูลเอาไว้ให้สมาชิกกลุ่มที่เข้าร่วมทุกคนให้ฟังบางส่วน จะเป็นการสร้างบรรยากาศที่สนุกสนานและความพึงพอใจ เพราะต่างก็จะพูดถึงคำตอบของตนเองหรือของเพื่อนร่วมกลุ่มคนอื่น ๆ และในโอกาสที่นักวิจัยก็ถือโอกาสถามประเด็นที่ยังค้างคาใจได้อีก จะช่วยให้ได้คำตอบที่ละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น

9. การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

การรวบรวมข้อมูลแบบการจัดสนทนากลุ่ม ข้อมูลของการสนทนากลุ่มจะถูกบันทึกไว้ในเทปบันทึกเสียง และในแบบจดบันทึกคำสนทนาของผู้จัดบันทึกคำสนทนา ข้อมูลที่อยู่ในเทปควรจะถูกถอดออกมาเป็นบทคำสนทนา (Transcription) โดยละเอียดทุกคำพูดทุกบททุกตอน เหตุผลที่ถอดละเอียดทุกคำพูดก็คือว่า จุดประเด็นสำคัญของคำตอบในการวิเคราะห์อยู่ที่บทของการเสวนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันของสมาชิกภายในกลุ่ม การถอดละเอียดทุกคำพูดจะช่วยให้อ่านแล้วได้เข้าใจ และสามารถมองภาพของการสนทนากลุ่มนั้นๆ ได้ว่ามีบรรยากาศเป็นอย่างไร การมีส่วนร่วมในการถกประเด็นปัญหาของสมาชิกกลุ่มเป็นอย่างไร มีการโต้แย้งกันดีหรือไม่ และการเลือกใช้คำ ลักษณะการเรียงลำดับตัวอย่างหรือเหตุผล ความตะกุกตะกักของคำพูด และสำนวนวาจาจะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์และเข้าใจข้อมูลประเด็นคำตอบ หรือแม้แต่นำมาเชื่อถือได้ของคำตอบดีขึ้น ดังนี้ เป็นต้น

นอกจากนี้ การถอดเทปข้อมูลถ้าถอดละเอียดทุกคำพูดก็จะเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างละเอียดและกว้างขวาง คำตอบที่ถอดออกมาเป็นบทสนทากลุ่มนั้น นอกจากจะใช้วิเคราะห์ในเรื่องที่สนใจศึกษาขึ้นแล้ว ยังสามารถหยิบยกมาวิเคราะห์เรื่องอื่นๆ ได้หลายเรื่อง เพราะในวงสนทนาในแต่ละครั้งไม่ซ้ำกันเพียงประเด็นเดียว แต่จะมีประเด็นอื่นๆ คัดพันออกมาด้วย ดังนั้นจึงอาจจะสามารถนำมาวิเคราะห์เป็นผลงานวิจัยเรื่องอื่น ประเด็นอื่นได้อีกด้วย

อนึ่ง การถอดเทปแต่เพียงบางส่วนก็ทำได้ เช่น ถอดเพียง 80% 50% 30% หรือเพียงแค่ทำสรุปย่อ ทั้งนี้ก็แล้วแต่วัตถุประสงค์ของการศึกษาตลอดจนงบประมาณและเวลาที่มี

ในการวิเคราะห์ข้อมูลนักวิจัยก็จะอ่านจากบทสนทนาที่ถอดเทปออกมา แล้วก็จดคำตอบที่ละเอียดที่สุดและให้เหตุผลที่ดีที่สุดในกระดาษจดข้อมูล (Card) ซึ่งจัดทำไว้แล้ว เขียนเรียงคำตอบไว้ในเครื่องหมายคำพูดว่าเป็นคำพูดของใคร กลุ่มไหน จัดเมื่อไหร่ เรียงเอาไว้ในคำถามเรื่องอะไร ทำให้เป็นระบบเดียวกัน แล้วก็วิเคราะห์โดยการตีความหมายในรูปของ Content Analysis เหมือนกับการตีความหรือวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพวิธีอื่นๆ เช่นกัน ถ้ามีผู้วิเคราะห์หลายคนและมีความคิดเห็นไม่ตรงกันหรือแปลผลไม่ตรงกันก็จะกลับไปฟังรายละเอียดจากเทปใหม่เพื่อความกระจ่างนั่นเอง การที่มีการถกประเด็นปัญหาในคำตอบของสมาชิกกลุ่มจะเป็นการช่วยลดความลำเอียง (bias) ในการตีความของนักวิจัย เพราะคำตอบแต่ละคำตอบควรจะมีการให้เหตุผลตามมาเสมอ ประกอบกับในการศึกษาแต่ละเรื่องจะจัดสนทากลุ่ม ดังนั้นจึงสามารถนำคำตอบในเรื่องเดียวกันมาตรวจสอบความชัดเจนของเหตุผลกันได้ (Cross Check)

10. การเขียนรายงานการวิจัย

ผลการศึกษาแยกตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาและหัวข้อของการถาม โดยพรรณนาในเชิงอธิบายคำตอบที่นำคำพูดมาอ้าง แล้วยกตัวอย่างคำตอบที่มีเหตุผลชัดเจนที่สุดแสดงไว้ในบทวิเคราะห์ พร้อมกับอาจจะยกคำตอบของบางคนที่ต่างออกไปจากกลุ่มออกมาให้เห็นพร้อมกับเหตุผลของผู้ตอบ และคำวิเคราะห์ของผู้วิจัย ที่สำคัญอย่างยิ่งคือ การวิเคราะห์ทุกขั้นตอนควรจะแสดงคำอธิบายและเหตุผลต่างๆ ควบคู่ไปกับเนื้อหาทางสังคม (Social Context) ของชุมชนนั้นๆ เสมอ ส่วนในหัวข้ออื่นๆ ก็คล้ายคลึงกับการเขียนรายงานการวิจัยทั่วไป

ในตอนท้ายของรายงานการวิจัยควรแบบแผนการคัดเลือกสมาชิกกลุ่มสนทนา พร้อมกับตัวอย่างแนวคำถามเอาไว้ เพราะจะเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านและคิดว่ารายงานการวิจัยว่าในการศึกษาเรื่องนี้ผู้วิจัยได้ตั้งคำถามว่าอย่างไรบ้าง มีการจัดเรียงคำถามอย่างไร ดังนี้ เป็นต้น

บทที่ 3

การวิเคราะห์ข้อมูลและอภิปรายผล

ผลของการวิจัยแบ่งออกเป็นสามส่วน คือ ชีวิตความเป็นอยู่สมัยก่อน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการมีโครงการพัฒนา ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการมีโครงการพัฒนาต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ และระดับความแตกต่างของโครงการพัฒนาในหมู่บ้านกับการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมการพัฒนา ทั้งสามประการนี้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกัน โดยในภาพรวมแล้วจะได้ทราบและเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นการมองจากสายตาของผู้สูงอายุเอง

1. ชีวิตความเป็นอยู่สมัยก่อนกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการมีโครงการพัฒนา

เมื่อถามถึงวิถีการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุสมัยก่อน (คือสมัยที่ผู้สูงอายุปัจจุบันยังเป็นหนุ่มสาวอยู่) ก็ได้คำตอบที่ไม่แตกต่างกันในทั้งสองหมู่บ้านว่า คนเฒ่าคนแก่สมัยก่อนก็อาศัยกับลูกหลาน ญาติพี่น้องก็คอยเกื้อกูล ถ้าไม่มีใครจริง ๆ ชาวบ้านก็ช่วยเหลือหรือไม่ก็ไปอาศัยวัดอยู่ได้ งานการก็ทำมาตั้งแต่หนุ่ม พอแก่ก็ยังทำอยู่แต่ทำน้อยลง คอยเป็นหลักให้ลูกหลานในการทำมาหากิน กิจกรรมตอนแก่ก็มีมากแต่ละอย่างก็เป็นเรื่องจำเป็นในการดำรงชีพ เช่น สานกระบุงตระกร้าไม้ไผ่หรือขาย ปั่นฝ้ายและทอผ้า เป็นต้น และลูกหลานก็เชื่อฟังคนแก่มากกว่าสมัยนี้ คนแก่สมัยก่อนมีมากกว่าเดี๋ยวนี้ เพราะคนแก่สมัยก่อนอายุยืน สมัยนี้มีโรคมาก กินอาหารไม่บริสุทธิ์มีผงชูรสที่ไม่ดีต่อสุขภาพ พืชผักก็มีการพ่นยาฆ่าแมลง จิตใจที่เครียดก็ยิ่งธรรมชาติกว่าทำให้อายุยืนด้วย สมัยก่อนคนแก่รู้จักกันหมดสนิทสนมกันมาตั้งแต่หนุ่มสาวและตอนแก่ก็ช่วยเหลือเกื้อกูลกันดี มีงานมีใช้ก็ไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกันและไปวัดด้วยกัน ดังบทสนทนาที่กล่าวไว้ดังนี้ "คนแก่เมื่อก่อนรู้จักกันหมดทุกคน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันดี เช่น มีงานมีการก็มาช่วยกันทำนั่นทำนี่ เกี่ยวข้องก็เข้าไปช่วยกัน เงินใช้ได้ป่วยก็ไปเฝ้ากัน"

"คนสมัยก่อนอายุยืนกว่า เพราะคนแต่ก่อนบริสุทธิ์เที่ยงธรรม ค้าขายก็ทำกันซื่อๆ ไม่โกงเจ็บป่วยกินยารากไม้ก็หาย อายุเลยยืน"

"สมัยก่อนคนแก่ รู้จักกันดีหมดทุกคน มีอะไรก็ช่วยเหลือกันดี"

"คนแก่สมัยก่อนอายุยืนกว่า เพราะกินอาหารบริสุทธิ์ผงดองสุกก็ไม่มี ผักก็ไม่ต้องใส่ยาแล้ว คนแต่ก่อนซื้อตรง คนสมัยนี้จิตใจไม่เที่ยงธรรม"

สมัยก่อนการทำมาหากินอาจจะไม่คล่องก็จริง แต่ของหลายอย่างมีตามธรรมชาติ ปลูกอะไรก็ได้กิน ไม่ต้องใส่ปุ๋ยใส่ยา ปลูกในหนองในคลองก็มีมาก ฝนก็ตกต้องตามฤดูกาล ในแง่ความสัมพันธ์ก็ไม่ค่อยมีการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกัน ไม่มีของฟุ่มเฟือยที่ทำให้ต้องขวนขวายหาหาซึ่งทำให้เป็นหนี้เป็นสิน หรือทำให้คนมักได้และโลก กิจกรรมต่างๆต้องอาศัยความช่วยเหลือกันจึงจะสำเร็จ ตั้งแต่การอาชีพในไร่นาจนถึงกิจกรรมประเพณีตามบ้าน คนแก่ก็มีบทบาทในการจัดการ ในการประติษฐ์ของต่างๆ ที่ใช้ในการบุญการกุศลและให้คำแนะนำในการดำเนินพิธี และประกอบกิจกรรมตามแบบแผนที่เป็นมา ดังบทสนทนาของผู้สูงอายุที่ได้เสนอไว้ดังนี้

"คนแก่สมัยก่อนทำประโยชน์ให้หมู่บ้านส่วนใหญ่อะไรจะเป็นเรื่องของวัด ทำบุญทำทาน ชักชวนคนหนุ่มสาวให้ช่วยในงานสร้างสิ่งต่างๆ เป็นที่ปรึกษาเวลาจะทำงานต่างๆ เช่น งานพัฒนา"

"ถึงเวลามีบุญมีงาน คนแก่ก็เข้าวัด ไม่มีการพัฒนาตามบ้านอะไรหรอก หากินไปตามเรื่องครอบครัวใครครอบครัวมัน เวลาไหนมีบุญ มีการมีงานก็ไปช่วยกัน"

"มีการมีงานก็มาช่วยกันทำนั่น ทำนี่ การติข้าวก็มาช่วยกันคนละหน่วย แล้วก็หาข้าวเลี้ยงกันไป"

"เขาช่วยกันดี ดูแลกันดี เช่น ถ้าเจ้านี้ยังไม่เสร็จ ก็จะให้ลูกให้หลานไปช่วยทำ"

โครงการพัฒนานั้นเมื่อก่อนไม่มี จะมีก็แต่การร่วมกันทำกิจกรรมของชาวบ้าน เช่น งานบุญของวัดหรือการปรับปรุงสภาพในหมู่บ้าน กลุ่มต่างๆ เมื่อก่อนก็ไม่มี มามีเมื่อรัฐบาลมาจัดตั้งทีหลังนี้ เมื่อก่อนเวลาจะมีกิจกรรมอะไรผู้ใหญ่บ้านก็เรียกประชุม แล้วทุกคนทุกวัยก็จะช่วยกันเต็มที่ตามบทบาทที่เหมาะสมของตน ถ้าจะพูดถึงการพัฒนาทำความเข้าใจของชาวบ้านเอง คนแก่เมื่อก่อนมีบทบาทที่สังคมสมัยนั้นส่งเสริมมากกว่าสมัยนี้ ในการให้ความรู้ทางด้านงานฝีมือ ทางฤกษ์ยาม วิถีปฏิบัติ ตลอดจนเป็นหลักนำในการชักจูงคนหนุ่มสาวและคนวัยพ่อแม่เรือนมาร่วมกันทำกิจกรรมส่วนรวม คือ ผู้สูงอายุเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาหมู่บ้าน ตรงข้ามกับสมัยปัจจุบันดังเช่นตอนหนึ่งของบทสนทนากลุ่มที่ได้เสนอว่า

"เช่นจะทำบุญทำทาน จะสร้างวัดหรือสร้างบ้านสร้างช่องก็เรียกกันมา ช่วยกันทำ แบ่งกันเป็นแผนกแผนกไป คนแก่เป็นคนชักจูงพวกเด็กน้อย ช่วยยกช่วยคาน มีกลุ่มอย่างนี้ แต่กลุ่มพัฒนาถนนหนทางไม่มี แต่ก่อนก็มีกลุ่มก่อสร้าง เข้ากลุ่มกันได้ เพื่อลูกเพื่อหลานเพื่ออนาคต"

"(สมัยก่อน) ทำบุญทำทานหรือจะบวช ก็เอาคนแก่เป็นประธาน เขาจะพัฒนาก็จะมาถามคนแก่ อย่างทางอำเภอเขาจะพัฒนาก็ถามคนแก่ว่าดีไหม คนแก่ก็ตอบว่า เออ ทำไปเถอะ จันอยู่ไม่นานหรอก พวกมึงก็อย่าไปห่วงไปห้าม"

"สมัยก่อนจะทำอะไรต้องเคารพความคิดเห็นผู้อาวุโส คนแก่ก็ปรึกษา เช่นว่า ที่ตรงนี้พอปรับปรุงทำอะไรได้ไหม คนเผ่านี้จะพร้อม จะยอมกันไหม ต้องถามคนแก่ก่อน"

"สมัยนี้ เขาว่าจะปรึกษาทำไม มีเกียรติอะไรจะไปไหนรอด เขาไม่เอา เขาเอาตรงไหนก็เอาเลย ไม่ปรึกษาอะไรเลย"

"(สมัยนี้) มีแต่คนหนุ่มๆ เขา คนแก่เขาไม่เอามาเข้าหรอก"

งานแก่การติดต่อกับภายนอก ผู้สูงอายุเห็นว่าก่อนๆ นั้นไม่ค่อยมีรถรา ถนนก็ไม่ค่อยสะดวก และความจำเป็นในการติดต่อกับข้างนอกก็น้อย คนแก่ไม่ค่อยได้ออกมานอกหมู่บ้านบ่อยนัก แต่ปัจจุบันคนแก่ออกมาติดต่อดูราชการบ้าง หาหมอบ้าง ไปเที่ยวก็มีและบางคนก็จำเป็นต้องออกมาขายของหาเงินเลี้ยงชีพ เพราะลูกหลานไม่ค่อยเลี้ยงดูจะรอกินกับลูกหลานเหมือนเมื่อก่อนไม่ได้แล้ว เพราะของทุกอย่างต้องซื้อเงินทองหายาก ลูกหลานไปทำงานไกลๆ และลูกหลานไม่ค่อยเคารพเชื่อฟังคนแก่มากนัก จะอยู่เฉยๆ เก็บผักเก็บไม้กินเหมือนเมื่อก่อนไม่ได้แล้ว ดังเช่นคำกล่าวจากการสนทนากลุ่มที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้ เช่น

"สมัยนี้ออกไปมาก ติดต่อก็มีแต่สมัยนี้ ในหมู่บ้านมีกิจการอะไรก็ออกไปติดต่อบ้างที่ดิน ไปอย่างนั้นแหละครับ เช่น ไปซื้อของ ไปซื้อของมีแต่คนหนุ่มไป การไปซื้ออยู่ซื้อกินคนแก่สมัยนี้ไปซื้อของมากกว่าแต่ก่อน"

"ฉันป่วยก็ต้องออกไปหาหมอโรงพยาบาลนั้น ไม่บ่อย"

"ไปซื้อของอยู่ของกิน ซื้อปุ๋ย ขยายข้าว ก็เขามีตลาดคนแก่ก็ไป คนไปได้ก็ไป"

"ผมก็ไปเหมือนกัน หาเข้ากินเข้า หาเย็นกินเย็น"

"อย่างไรไปหาหมอซื้ออะไร ที่ไปสองสามครั้งแต่คนแก่ยังไป"

เมื่อกล่าวถึงโครงการพัฒนาและกิจกรรมที่เกิดจากการพัฒนาชนบทในครั้งนี้พบว่าในปัจจุบันมีโครงการพัฒนาต่างๆ หลายโครงการที่ดำเนินการเสร็จสิ้นไปแล้ว และมีองค์วัตถุเป็นผลของการพัฒนาปรากฏอยู่ให้เห็นและประชากรในหมู่บ้านได้ใช้ประโยชน์อย่างทั่วถึง เช่น โครงการไฟฟ้าชนบท โครงการสร้างถนนเชื่อมติดต่อดูระหว่างหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ ฯลฯ และนอกจากนี้ในแต่ละหมู่บ้านก็มีโครงการ

พัฒนาซึ่งดำเนินกิจกรรมต่อเนื่องกันหลายปี ซึ่งไม่มีช่วงระยะเวลาของการสิ้นสุด คือ โครงการพัฒนาประชากรชนบทให้อยู่ดีกินดี โดยเป็นโครงการที่มีในหมู่บ้านให้ประชากรได้มีการพัฒนาและเสริมสร้างคุณภาพชีวิต เช่น โครงการเลี้ยงสัตว์ เศรษฐกิจ ผักสวนครัว ฯลฯ

จากการศึกษาครั้งนี้ ผู้สูงอายุในทุกกลุ่มกล่าวว่ามีการพัฒนาหลายโครงการในหมู่บ้านชนบท เช่น โครงการพัฒนาถนน ขุดสระน้ำ สร้างศาลากลางบ้าน โครงการส้วม ฝัองน้ำ พัฒนาสิ่งแวดลอมชุมชน กองทุนยา บัตรสุขภาพ โครงการด้านสาธารณสุขมูลฐานต่างๆ

เมื่อพิจารณาถึงหมู่บ้านที่มีโครงการพัฒนาซึ่งดำเนินการโดยองค์กรของภาคเอกชน พบว่า มีโครงการพัฒนาเพื่อเสริมรายได้ในครัวเรือนมากกว่าในหมู่บ้านที่ดำเนินการพัฒนาโดยองค์กรของรัฐ แต่ไม่ได้แตกต่างกันมากนักในโครงการพัฒนาหลักๆ ที่มีขึ้นในชนบท เช่น โครงการพัฒนาถนน พัฒนาสุขภาพ สิ่งแวดลอม โครงการไฟฟ้าชนบท โครงการน้ำสะอาด โครงการสุขภาพอนามัย งานสาธารณสุขและวางแผนครอบครัว ทั้งนี้เพราะหน่วยงานพัฒนาขององค์กรเอกชน ใช้แม่บทโครงการพัฒนาที่เป็นแบบเดียวกันกับของภาครัฐบาลและประสานงานกับองค์กรของรัฐในการพัฒนาในหมู่บ้าน

เมื่อศึกษาถึงการมีโครงการการพัฒนาต่างๆ ในหมู่บ้าน ผู้สูงอายุในทุกกลุ่มอธิบายว่า การพัฒนาเป็นสิ่งที่ดี ทำให้หมู่บ้านเจริญขึ้น มีการทำให้ทันสมัยขึ้น มีสิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้น โดยผู้สูงอายุอธิบายถึงเหตุผลของการมีโครงการพัฒนาในหมู่บ้านว่า เป็นเพราะทางราชการต้องการให้ประชากรในชนบทให้อยู่ดีกินดี มีความสุข การพัฒนาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนทั้งในด้านสภาพของชุมชนและวิถีการดำเนินชีวิตของประชากร ผู้สูงอายุในทุกกลุ่มที่ศึกษา กล่าวว่า โครงการพัฒนาต่างๆ นี้เองจึงเป็นตัวกำหนดอันหนึ่งที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้วย เพราะโครงการพัฒนาทำให้มีสิ่งใหม่ ๆ และมีสิ่งอำนวยความสะดวกในชีวิตรประจำวันมากขึ้น แต่เมื่อพิจารณาถึงผลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดจากการมีโครงการพัฒนา ผู้สูงอายุส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นผลดีต่อชุมชน และชาวบ้านในกลุ่มอายุอื่นมากกว่ากลุ่มผู้สูงอายุ ดังเช่น ผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาได้กล่าวว่า

"บ้านเมืองก็ค่อยรุ่งเรืองขึ้น ก็อยากให้เป็นประชาชนมีความสุขให้ถนน เข้าบ้าน เชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านไปอำเภอ มีอะไรก็ไปสะดวกแต่ก่อนต้องเดิน"

"คือหมู่บ้านมีความสุข ไปมาสะดวก มีอนามัยเจ็บไข้ได้ป่วยก็ไปอนามัย ทำหมู่บ้านไม่ให้สกปรกให้มีตรอกซอย ถนน ก็มีสระน้ำ ตรงไหนที่กันดาร ก็ช่วยกันขุดสระน้ำ มีอ่าง มีส้วม"

"เป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้าน ประชาชนมีความสุข รื่นเริงมีความสุข"

"ขาดประโยชน์ก็ไม่มี ได้ประโยชน์ก็ไม่มี อยู่สุขภาพเดิม" (ผลของโครงการพัฒนาต่อผู้สูง

อายุโดยตรง)

เมื่อพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านสาธารณสุขและการรักษาพยาบาล ผู้สูงอายุได้อธิบายว่า ในสมัยปัจจุบันนี้แตกต่างและเปลี่ยนแปลงไปจากสังคมดั้งเดิมอย่างมาก ทั้งนี้เพราะว่าสืบเนื่องมาจากการพัฒนาทางสาธารณสุขและการแพทย์ มีการนำวิธีการรักษาพยาบาลแผนใหม่มาใช้ มีบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุข โดยเฉพาะมียาเวชภัณฑ์ที่ทันสมัย จึงทำให้วิถีการดำเนินชีวิตในส่วนของ การรักษาพยาบาลเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ซึ่งแต่ก่อนต้องพึ่งพิงหมอโบราณ หมอไสยศาสตร์ เช่น ยารากไม้ สมุนไพร ยึดถือเวทมนต์คาถา แต่ในปัจจุบันถ้าหากเจ็บป่วยก็จะใช้การรักษาพยาบาลแผนใหม่ได้ ซึ่งผู้สูงอายุในกลุ่มสนทนาได้อธิบายไว้ว่า

(สมัยก่อน) "ไม่มีหมอ ไม่มีพยาบาล มีหมอไสยศาสตร์ หมอบ้านรักษาคุณแล มียารากไม้"

"รากไม้ หมอ เป่า หมอ เสก รักษากันไป"

(สมัยปัจจุบัน) "ทุกวันนี้ มีหมอ มียา มีเยอะ"

"ปวดหัว เวียนตัวก็ต้องหาหมอ"

"เขามาตั้งกองทุนยา ตั้งมาได้ 2-3 ปี"

"ไปฉีดยาโรงพยาบาล"

เมื่อพิจารณาโดยละเอียดแล้ว ก็จะเห็นว่า ผู้สูงอายุมองสังคมว่าเปลี่ยนไป จะเป็นเพราะสภาพสังคมเปลี่ยน หรือเป็นเพราะโครงการพัฒนาก็แล้วแต่ หากภาพพจน์โดยทั่วๆ ไปนั้น เห็นว่าสังคมเมื่อก่อนนั้นดีกว่าปัจจุบัน อย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัด คือ สถานภาพและบทบาทของผู้สูงอายุเปลี่ยนไป เมื่อการผลิตเพื่อบริโภคกลายเป็นการผลิตเพื่อการค้าและหัตถกรรมพื้นบ้านถูกยกเลิกไป โดยมีสินค้าและบริการจากโรงงานมาแทนที่ แล้วผู้สูงอายุยังรู้สึกได้ถึง การเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมการบริโภค เช่น การมีผงชูรสซึ่งไม่ดี เป็นต้น แต่ในเมื่อสถานภาพของผู้สูงอายุด้อยลงจึงทำให้ไม่อาจต่อต้านการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ บทบาทของผู้สูงอายุในกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านก็เปลี่ยนไป เพราะโครงการพัฒนาปัจจุบันจะยึดสถาบันการเมืองที่ตั้งขึ้นมาโดยรัฐบาล คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นแกนแทนที่จะเป็นกลุ่มผู้นำชุมชนเดิมอันรวมถึงผู้สูงอายุด้วย

จริงอยู่ ในสายตาของคนกลุ่มอื่นในชุมชนชนบท สังคมเมื่อก่อนอาจจะไม่ดีเท่าปัจจุบัน แต่การที่ยึดเอาทัศนคติของผู้สูงอายุนี้ ทำให้เราเข้าใจถึงปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุได้ว่า ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชนบท ประชากรกลุ่มผู้สูงอายุมองว่า พวกเขาสูญเสียสิ่งสำคัญหลายอย่างในสถานภาพ บทบาท และวิถีการดำเนินชีวิตไปพร้อมๆ กับการที่สังคมสมัยใหม่ เข้ามาแทนที่สังคมแบบดั้งเดิม เป็นการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง ซึ่งเกี่ยวเนื่องกันอย่างใกล้ชิด เช่น การที่โครงสร้างทางเศรษฐกิจเริ่มหันเหออกจากการผลิต

ทางการเกษตรในหมู่บ้านเป็นหลักของฐานเศรษฐกิจ ทำให้อำนาจในการควบคุมการผลิตไม่ได้ตกกับพ่อบ้าน แม่บ้าน และผู้สูงอายุเท่านั้น โดยลูกหลานส่วนใหญ่อาจออกไปทำงานข้างนอก นำไปสู่ความเสี่ยงของการเคารพเชื่อฟัง และความใกล้ชิดกับญาติผู้ใหญ่ ประชากรที่เพิ่มขึ้นและที่ดินทำกินในหมู่บ้านที่มีจำกัด ทำให้มีการแก่งแย่งในเรื่องที่ดินประกอบอาชีพ มีหน้าซ้ำการงานต่างๆ ก็เลียนแบบประเพณีเมือง ทำให้ไม่ต้องพึ่งความรู้ ประสบการณ์ของผู้สูงอายุ สิ่งของต่างๆ ก็ซื้อหามาได้จากตลาด ทำให้ความสำคัญในงานฝีมือของผู้สูงอายุถูกละเลย และโครงการต่างๆ ก็ผ่านกระบวนการอันเป็นทางการเข้าทางกรรมการหมู่บ้าน และกลุ่มทางการแทนที่จะเป็นคนเฒ่าคนแก่ และสมภารวัด ซึ่งเป็นผู้นำตามประเพณีเดิม เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในสังคมนี้ ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและจิตใจของผู้สูงอายุในฐานะของเศรษฐกิจต่างๆ ไม่เหมือนกัน เพราะไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้นคนฐานะดีย่อมมีความสามารถปรับตัวได้ดีกว่า และมีโอกาสรับผลประโยชน์อื่นเกิดจากการเปลี่ยนแปลงและโครงการพัฒนาได้ดีกว่า มีความจำเป็นในการต้องพึ่งลูกหลานในการดำรงชีพน้อยกว่าคนมีฐานะด้อย อีกทั้งความสนใจและความเอาใจใส่จากลูกหลาน ญาติพี่น้องและชาวบ้านคนอื่น ย่อมมีมากกว่าถ้าผู้สูงอายุเป็นคนมีเงินทองทรัพย์สินมาก ตัวอย่างของทัศนคติที่ต่างกันนี้ คือกรณีของกลุ่มผู้สูงอายุฐานะดีบ้านหนองสะแก ที่ว่าคนแก่สมัยนี้มีความสุขมากกว่าสมัยก่อน อยากไปไหนก็ได้ไป เวลาไม่สบายก็มีหมอติดดูแล หมอสมัยใหม่นี้ดี ไม่ห้ามกินของแสลง สมัยนี้สนุกสะดวกทุกอย่าง แต่กลุ่มฐานะไม่ดีของหมู่บ้านนี้กลับมองเห็นว่าคนแก่สมัยก่อนมีความสุขมากกว่าสมัยนี้เพราะของถูก ไม่เป็นหนี้ใคร ไม่ต้องดิ้นรนหาเงินทองเพื่อมาซื้อของทุกอย่างในการดำรงชีวิต สมัยนี้ทุกข์มาก เงินทองหายาก ลูกหลานเยอะแล้วค่าใช้จ่ายสูง มีเท่าไรไม่พอกิน เครื่องนุ่งห่มก็ขาดแคลน ไม่ใช้ปลูกเองขายเองแต่ต้องซื้อหา มาต้องเป็นหนี้เป็นสิน คนแก่เองก็ต้องออกไปหาเงินด้วย แต่ถ้าเป็นคนแก่รวยก็สบายได้ประโยชน์จากสังคมสมัยใหม่มากมายหลายด้าน เพราะมีเงิน

2. ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการมีโครงการพัฒนาชนบทต่อวิถีการดำเนินชีวิตของ

ผู้สูงอายุ

เมื่อพิจารณาถึงวิถีการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ คำนิยามที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึง ชีวิตความเป็นอยู่ การได้รับการเอาใจใส่ดูแล ความสะดวกสบายในการอยู่อาศัย การรักษาพยาบาล การดำรงอยู่ด้วยสถานะทางการเงิน การดำรงชีวิตด้วยการประกอบอาชีพ และการปรับตัวต่อสภาพของชุมชนที่เปลี่ยนไป ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการมีโครงการพัฒนาชนบทต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุในการศึกษาครั้งนี้ จะแยกพิจารณาเป็น 2 ประเด็น คือ

- ก. ผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
- ข. ผลกระทบที่เกิดจากการมีโครงการพัฒนาชนบท

ก. ผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

1. ผลที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางราคาสินค้า และการขยายตัวของธุรกิจการค้า

ตลาดผู้ชนบท ในการศึกษาค้นคว้า พบว่า จากการที่สภาพของสังคมในสมัยปัจจุบันแตกต่างจากสังคมสมัยก่อนอย่างเห็นได้ชัด วิธีการดำเนินชีวิตของประชากรเปลี่ยนแปลงไป จากการพึ่งพิงธรรมชาติ หันมาพึ่งพาระบบตลาด การที่มีร้านค้า มีสินค้าต่างๆ ที่จำเป็นต้องใช้ในชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุ เช่น หมากพลู เครื่องนุ่งห่ม เสื้อผ้า ยารักษาโรค อาหารและสิ่งของอื่นๆ จำหน่ายในหมู่บ้านหรือมีจำหน่ายในร้านค้าที่อยู่ในเขตเมืองที่ใกล้ๆ กับหมู่บ้าน เป็นสิ่งที่ช่วยให้อาจารย์ความสะดวกสบายแก่ผู้สูงอายุในการซื้อหาสิ่งของที่ต้องใช้ได้ง่ายยิ่งขึ้น เพราะสิ่งต่างๆ ดังกล่าวนั้น ในปัจจุบันจะหาได้ยากในธรรมชาติและถ้าจะหาขึ้นใช้เองก็ต้องหาวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ มากมายเหมือนดังแต่ก่อน อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีสินค้าต่างๆ มากมายจำหน่ายให้อย่างสะดวกสบายและใกล้ถึงตัว แต่ผู้สูงอายุในทุกกลุ่มให้ทัศนะว่า สินค้าในปัจจุบันนี้มีราคาแพง ประกอบกับผู้สูงอายุไม่มีรายได้เป็นของตนเองที่แน่นอน นอกเสียจากว่าจะเป็นผู้สูงอายุที่อยู่อาศัยในครอบครัวที่มีฐานะดี อาจจะพึ่งลูกหลานไม่มากนัก สำหรับผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจน ซึ่งแทบจะไม่มีรายได้เป็นของตนเองอยู่แล้ว และลูกหลานก็ไม่สามารถที่จะช่วยเหลือได้ ดังนั้นจึงไม่สามารถที่จะจับจ่ายใช้สอยหรือใช้วัตถุประโยชน์ที่เกิดจากการมีสินค้า ตลอดจนการแพร่กระจายของสินค้าเข้าสู่หมู่บ้านได้ ซึ่งผู้สูงอายุได้กล่าวให้ทัศนะว่า การมีสินค้ามากมาย แต่สินค้านั้นมีราคาแพงขึ้น ผู้สูงอายุไม่สามารถที่จะจับจ่ายใช้สอยได้ ในทางตรงกันข้ามกลับเป็นการเพิ่มความทุกข์ยากให้กับผู้สูงอายุในชนบท ซึ่งปรากฏเห็นได้ชัดอย่างยิ่งในกลุ่มที่มีฐานะยากจน ดังเช่นคำตอบจากการสนทนากลุ่มที่เสนอว่า :

"คนแก่สมัยนี้ทุกข์มาก ทุกข์เพราะว่า ค่าครองชีพสูง"

"คนแก่ทุกวันนี้ ไม่มีเงินก็ทุกข์ คนแก่แต่ก่อนไม่มีเงิน ก็ไม่ทุกข์อยู่ได้ คนทุกวันนี้ไม่มีเงินก็อยู่ไม่ได้ คนแก่ทุกวันนี้อยู่ได้ก็ด้วยเงิน"

"ไม่มีเงินทองจะไปซื้อ เขาหากินได้พอปากพอท้อง ก็ไม่มีเงินซื้อ เครื่องนุ่งห่ม มีความลำบาก ความทุกข์ เพราะต้องช่วยหากิน ทุกข์ความอดความอยากไม่พอกิน เครื่องนุ่งห่มก็แพง"

จากสภาพของสังคมที่เปลี่ยนไปเป็นเชิงเศรษฐกิจที่การผลิตเป็นแบบพึ่งพาธรรมชาติมาก และเพื่อบริโภคเองเป็นหลัก เปลี่ยนมาเป็นการผลิตและการบริโภคที่ต้องพึ่งพาระบบตลาด จะเห็นได้จากทัศนะของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีและมีความสามารถในการจับจ่ายใช้สอยได้แสดงความคิดเห็นได้ว่า ด้วยการมีร้านค้าและมีการแพร่กระจายสินค้าต่างๆ เข้าสู่ชนบท เป็นการนำสิ่งฟุ่มเฟือยเข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้มีการใช้สิ่งของฟุ่มเฟือยมากขึ้น ค่าของเงินมีราคาถูกลงเมื่อเปรียบเทียบกับสมัยก่อน สำหรับผู้สูงอายุที่มีฐานะไม่ดีก็เห็นว่าในทุกวันนี้ต้องการอะไรก็ต้องจับจ่าย ใช้สอย มีเงินเท่าไรก็ต้องจ่าย หากได้เท่าไรก็ต้องจ่าย ซึ่งก่อให้เกิดความทุกข์ใจว่ามีรายได้ไม่พอกับรายจ่าย ดังบทสนทนาที่กล่าวว่า

"พอตื่นขึ้นเช้ามาก็ต้องจ่าย หากได้บาทสองบาทก็ซื้อหมด"

"สมัยนี้ฟุ่มเฟือย เงินถูก แต่ก่อนเงินแพง ที่อยู่ที่กินไม่เจริญอย่างสมัยนี้ ... เปลืองทุกสิ่ง เดี๋ยวลูกหลาน เดี๋ยวมีการละเล่น ก็ต้องเสียเงินดู เครื่องนุ่งห่มก็เปลือง แพง เดี๋ยวก็เอามาขายให้"

จึงเห็นได้ว่า ทั้งในกลุ่มที่มีฐานะยากจนและกลุ่มที่มีฐานะดีมองผลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่า นำไปสู่การ "มีความทุกข์" แต่มีความทุกข์ในลักษณะที่ต่างกัน กล่าวคือ ผู้สูงอายุที่มีฐานะดี ก็ทุกข์ใจว่าสินค้ามีราคาแพงต้องจ่ายเงินมากในการจับจ่ายใช้สอย และใช้สินค้าฟุ่มเฟือยมากขึ้น ทำให้รายจ่ายในครอบครัวมากขึ้น แต่ในกลุ่มที่มีฐานะยากจนได้แสดงทัศนะว่า "ทุกข์" เพราะไม่มีรายได้ทุกข์เพราะปัญหาเศรษฐกิจที่ทุกสิ่งทุกอย่างต้องใช้จ่ายเงิน ทุกข์เพราะไม่มีทางที่จะหารายได้มาจับจ่ายใช้สอยตามความจำเป็นได้ ดังเช่นทัศนะต่างๆ ที่กล่าวไว้ในกลุ่มสนทนาว่า

"ทุกข์ที่อยู่ก็ไม่มี นาก็ไม่มีทำ ทั้งนุ่งห่มก็ขาดแคลนทุกอย่าง"

"ทุกวันนี้ ถ้าไม่มีเงิน ก็ไม่ได้กิน แต่ก่อนขอกันกินได้"

"เดี๋ยวนี้ ถ้าไม่ซื้อ ก็ไม่ได้ใช้หรอก"

เมื่อวิถีชีวิตต้องพึ่งพาภาวะตลาดและระบบเงินตราเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันมากขึ้น ผู้สูงอายุที่อยู่ในครอบครัวที่มีฐานะยากจนก็ต้องดิ้นรนช่วยเหลือตนเองมากขึ้น เพราะหวังพึ่งพิงจากลูกหลานก็คงจะไม่ได้เต็มที่ เพราะครอบครัวของลูกหลานก็ยังคงยากจนอยู่ ดังนั้นต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำงานหรือหารายได้ แม้ว่าร่างกาย อายุ กำลังวังชาและสิ่งขารจะไม่เอื้ออำนวยก็ตาม เช่นหา รับจ้างทั่วไปในหมู่บ้าน เท่าที่จะมีจ้าง อาทิ คายหญ้า คานา หรือเก็บผัก หักฟืนขาย ดังทัศนะของผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจนดังกล่าว

"คอยเขาส่งมาเลี้ยงดึกก็ได้ เขาก็หากินพอปากพอท้องเขา"

"ต้องออกไปรับจ้างเกี่ยวข้าวค่านา"

"ทุกวันนี้หาकिनยาก ... คนทุกวันนี้ คนเกิดมาก บ้านหนึ่งๆ เก้าคนสิบคน คนเผ่าทำไม่ได้ก็
ต้องทำงานเขา"

ผู้สูงอายุที่ยากจนนอกจากจะต้องตรากตรำทำงาน เพื่อรายได้มาเลี้ยงชีวิตตัวเองอยู่ตลอดเวลา บางครั้งอาจต้องนำรายได้ส่วนที่หามาได้นั้นมาจนเจือเลี้ยงครอบครัวของลูกหลานด้วย

2. ผลที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางประชากร ในการศึกษาค้นคว้านี้มีผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ กล่าวคือผู้สูงอายุได้ให้ทัศนะว่า เมื่อมีจำนวนประชากรของชุมชนมากขึ้น มีผลกระทบต่อขนาดของที่ดินทำกินพื้นที่ป่าไม้ถูกทำลาย อาหารตามธรรมชาติมีน้อยลงและทุกคนต่างแย่งกันทำมาหากินเพื่อให้สามารถอยู่รอดในสังคม การที่คนมีมากขึ้น ผู้สูงอายุกล่าวว่า มีผลต่อชีวิตของผู้สูงอายุ โดยให้ทัศนะว่าเป็นคนชรา คนแก่ หากกินไม่ทันปากท้อง คนหนุ่มคนสาวมีความสามารถในการทำมาหากินมากกว่าการแข่งขันในการประกอบอาชีพ คนที่มีกำลังวังชาในการทำงานย่อมได้เปรียบคนที่อยู่ในวัยชรา จะเห็นว่าเมื่อพิจารณาถึงกิจกรรม การพัฒนาที่มีขึ้นในชนบทเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว ผู้ที่ได้รับกิจกรรมมาปฏิบัติและดำเนินการผู้สูงอายุกล่าวว่าล้วนแต่เป็นคนที่มีกำลังวังชาแข็งแรงทั้งสิ้น คนสูงอายุไม่มีโอกาสหรือความสามารถที่จะทำกิจกรรมดังกล่าว

การที่จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น ครอบครัวที่มีสมาชิกในครัวเรือนมาก ผู้สูงอายุกล่าวว่าต้องชวนช่วยเพื่อหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง ทุกคนทำงานเพื่อแข่งขันกับเวลาเพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว ทุกคนต้องทำงาน แม้แต่ผู้สูงอายุเองก็ต้องทำงานเพื่อหาเลี้ยงตนเองเพราะสมาชิกในครอบครัวมีมาก ถ้าไม่หาเลี้ยงตนเองก็จะมีใครอุดหนุนค่าจูนให้ยู่รอดกินสังคมได้ พิจารณาได้ว่าในครอบครัวที่มีฐานะยากจน บางครั้งผู้สูงอายุต้องมีส่วนช่วยเหลือในการหาเลี้ยงลูกหลาน ทุกคนต้องดิ้นรนเพื่อให้ยู่รอด ไม่ว่าคนหนุ่ม-สาว หรือผู้สูงอายุต้องทำงาน

นอกจากนี้ ครอบครัวผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจนมักจะได้รับผลกระทบจากการย้ายถิ่นออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน ลูกหลานของผู้สูงอายุบางส่วนก็นิยมย้ายถิ่นออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน เช่น ในตัวเมืองต่างจังหวัดหรือกรุงเทพฯ โดยให้บุตร-ธิดาอาศัยอยู่กับคุณตาคุณยาย หรือคุณปู่คุณย่า ซึ่งเป็นการนำภาระการดูแล เด็กฝากไว้กับผู้สูงอายุ ซึ่งก็เป็นการนำความทุกข์ยากมาสู่ผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจนได้กล่าวในกลุ่มสนทนาว่า นอกจากจะหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องแล้วยังต้องหาเลี้ยงลูกหลานอีกด้วย

"คอยเขาส่งมาเลี้ยงดูก็ไม่ได้"

"บางคน ... ไม่สนใจพ่อแม่"

"ไม่แน่ว่าตามแต่บุคคล ก็นึกถึงตัวเอง บางคนก็สั่งให้ข้าบ่าง คิดถึงบุญคุณพ่อแม่"

อีกประการหนึ่ง ผู้สูงอายุในทุกกลุ่มกล่าวว่าคนมากขึ้นก็สร้างความวุ่นวายในชุมชนมากขึ้น เช่น มีการทะเลาะเบาะแว้ง การแข่งขันกัน ซึ่งดีชิงเด่นซึ่งกันและกัน มีปัญหาโจรผู้ร้ายเกิดขึ้นในสังคม ซึ่งแตกต่างจากสภาพของสังคมสมัยก่อน เมื่อมีการแข่งขัน มีการชิงดีชิงเด่น เพื่อเอาตัวรอดในการดำเนินชีวิต เพราะคนมีมากขึ้นใครฉลาดหรือเก่งก็สามารถอยู่รอดในสังคมได้ ผู้สูงอายุในกลุ่มสนทนากล่าวว่า "มีอาครยาวสาวได้สาวเอา" ระบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันมีน้อยลง ต่างคนต่างอยู่ "น้องหาได้ พี่ก็ต้องซื้อ" มีแต่การขัดแย้งและความวุ่นวายเกิดขึ้นในสังคม ผู้สูงอายุกล่าวว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวนี้มีผลกระทบต่อผู้สูงอายุ คือ "การเป็นทุกข์ทางใจ" เพราะต้องวุ่นวายหรือกังวลใจไปกับลูกหลานด้วย ดังเช่นทัศนคติของกลุ่มสนทนาที่กล่าวว่า

"ทุกข์ว่าลูกคนนั้นจะไม่ได้กิน"

"เป็นหนี้เป็นสินเอาให้ลูก ก็เห็นเขามีได้ ลูกอยากได้เหมือนเขาหาให้เขา"

"คนสมัยก่อน ไม่มีหอรอก ไม่มีอิจจากันหอรอก มีข้าวกินก็พอ ก็ทำได้เขาไม่ชิงดีชิงเด่นกัน ใครทำได้ก็ได้ ทำไม่ได้ก็แล้วแต่กำลังเขา"

"คนแก่ทุกวันนี้ ทุกข์ด้วยกรรม"

"ถึงทำไม่ได้ก็เป็นทุกข์ กลัวลูกหลานจะอด ไม่ทันปากทันท้อง กลัวลูกหลานจะเป็นทุกข์"

เมื่อพิจารณาถึงผลกระทบของการลดลงของภาวะเจริญพันธุ์ โดยถามว่าการที่ประชากรนิยมใช้การวางแผนครอบครัวจะมีผลต่อการดำเนินชีวิตของคนสูงอายุหรือไม่อย่างไร ก็ได้รับคำตอบว่ามีผลทำให้เกิดความเหงา เมื่อไม่มีครอบครัวด้วยโดยผู้สูงอายุกล่าวว่า แต่ถ้าเด็กมากก็ก่อให้เกิดความวุ่นวายในครอบครัว อย่างไรก็ตามผู้สูงอายุก็กล่าวว่า การวางแผนครอบครัวนั้นเป็นสิ่งที่ดี ควรปฏิบัติสำหรับครอบครัวสมัยใหม่ เพราะทำให้รายจ่ายในครอบครัวลดน้อยลง ไม่ต้องลำบากในการเลี้ยงดู แต่เมื่อพิจารณาถึงผลต่อผู้สูงอายุโดยตรง ผู้สูงอายุได้ตอบคำถามว่า มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ในส่วนของข้อดีคือ ผู้สูงอายุไม่ต้องมีการเลี้ยงดูลูกหลานมาก (ในสังคมชนบทส่วนมาก นิยมให้ผู้สูงอายุดูแลลูกหลาน) แต่เมื่อพิจารณาอีกด้านหนึ่ง คือ ทำให้ผู้สูงอายุเหงาเมื่อเด็กโตขึ้นไปโรงเรียน ผู้สูงอายุก็จะขาดคนอยู่ใกล้ชิด ดังนั้น เป็นต้น ดังบทสนทนาที่ผู้สูงอายุกล่าวไว้ในกลุ่มสนทนาว่า

"มีผล เวลาไม่มีใครอยู่ใกล้แล้วเหงา แต่รายจ่ายน้อยลง"

"ไม่อยากจะให้มาก เหนื่อยตัวเอง เฒ่า แก่แล้วเลี้ยงดูให้ไม่ได้"

"ไม่ยุ่ง ได้หลับพักผ่อนบ้าง"

จากบทอธิบายข้างต้นจะเห็นว่า ทศนะของผู้สูงอายุอาจจะขัดกันเอง เช่น ถ้ามีเด็กมากก็จะวุ่นวาย แต่ถ้ามีเด็กน้อยก็จะเหงา หากการที่มีเด็กในครัวเรือนน้อยก็จะเป็นการลดค่าใช้จ่ายด้วย ค่าตอบแทนนี้สะท้อนถึงสภาพความเป็นจริงที่ผู้สูงอายุรู้สึก ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องมีผลดีหรือผลเสียเพียงด้านเดียว และยังถ้าพิจารณาถึงสภาพสังคมและจิตใจโดยรวมแล้วก็จะเข้าใจได้ดียิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น ผู้สูงอายุไม่ชอบรับการะเลียงบุตรหลาน โดยเฉพาะเด็กเล็กเพราะจะต้องเหนื่อยทั้งกายและใจ ในขณะที่ต้องเลี้ยงดูก็วุ่นวายไปจนไม่มีเวลาให้เหงา พอเด็กโตขึ้นก็ไปโรงเรียนกันหมด โดยเฉพาะสมัยนี้ที่ชาวบ้านมีลูกน้อยลง และทุกคนก็ไปโรงเรียนกันอย่างน้อยก็ 6-7 ปี ตอนกลางวันผู้สูงอายุก็อาจจะเหงา เพราะเด็กไปโรงเรียนกันหมด และผู้ใหญ่ก็ไปทำงานกัน มีหน้าที่บุตรหลานบางคนพออายุมากขึ้นอีกก็ไปเรียนต่อ หรือภาวะเศรษฐกิจและที่ดินทำห้ต้องไปทำงานไกลๆ อีกทั้งพอแต่งงานแล้วก็ไม่มีที่ดินให้ปลูกบ้านอยู่ใกล้ๆ ผู้สูงอายุย่อมรู้สึกเหงาและไม่ค่อยอบอุ่นเหมือนเมื่อก่อน ถึงแม้ว่าจะมองได้ันทศนะที่ขัดกัน แต่ถ้าจำเป็นจะต้องเลือกระหว่างความเหงาและประหยัด (มีเด็กน้อยลงจากการคุมกำเนิด) กับความวุ่นวายและสิ้นเปลือง แต่อาจจะไม่เหงา (มีเด็กมาก) ผู้สูงอายุก็ดูเหมือนจะเลือกประการแรกมากกว่า

3. ผลกระทบที่เกิดจากการรับนวัตกรรมและความทันสมัย ผู้สูงอายุหลายคนบอกว่าปรับตัวไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะในด้านความทันสมัยและเทคโนโลยี สำหรับการที่เทคโนโลยีแพร่กระจายเข้าสู่หมู่บ้าน ผู้สูงอายุกล่าวว่าทั้งผลดีและผลเสียต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุในด้านผลดี ผู้สูงอายุกล่าวว่า นวัตกรรม สิ่งประดิษฐ์ เทคโนโลยีนั้น เป็นสิ่งที่เอื้ออำนวยให้ชีวิตประจำวันสะดวกสบายมากขึ้น ซึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มของผู้สูงอายุมีฐานะทางเศรษฐกิจดี โดยกล่าวว่า ในการทำงานในไร่่นาก็สะดวกสบายดีมีเครื่องทุ่นแรงอยู่บ้านก็มีเครื่องใช้ไฟฟ้า เช่น หม้อหุงข้าวไฟฟ้า หรือโทรทัศน์ วิทยุ คอยดูและฟังข่าวสาร ช่วยทำให้มีความรู้เพิ่มขึ้นดังนี้เป็นต้น แต่เมื่อพิจารณาถึงกลุ่มผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจยากจน กล่าวว่าสิ่งประดิษฐ์เทคโนโลยีนั้นก็เป็นสิ่งที่ช่วยให้สังคมเจริญ มีความทันสมัยมากขึ้น แต่ก็เป็ผลเสียต่อชุมชน ยกตัวอย่างเช่น ในไร่่นาก็มีการพ่นยาฆ่าศัตรูพืช ดีดีที ซึ่งสารพิษดังกล่าวนี้จะแพร่กระจายไปในไร่่นาและอากาศ หุ้งกระจายไปติดพืชพันธุ์และสัตว์อย่างอื่นที่มีขึ้นในธรรมชาติ เช่น ผักที่วางไป หรือปลาในหนอง อันจะ

เป็นอันตรายต่อผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจน หรือครอบครัวผู้ที่ยากจนซึ่งต้องพึ่งพาพิทักษ์หรือสืบล้างกล่าวนั้น มาเป็นอาหาร

นอกจากประเด็นดังกล่าวว่า ผู้สูงอายุในทุกกลุ่มกล่าวว่า การที่ถนนหนทางได้รับการพัฒนาให้มีการคมนาคมสะดวกสบายมากขึ้น มียานพาหนะวิ่งมากขึ้น และโดยส่วนมากจะใช้เครื่องยนต์ในการขับเคลื่อน ผู้สูงอายุให้ทัศนะว่ามีผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุอย่างมาก เพราะทำให้เกิดเสียงรบกวนหยาบคาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่อาศัยอยู่ในบ้านริมถนน นอกจากนี้ก็กล่าวว่าจะเป็นอันตรายต่อชีวิตของผู้สูงอายุ เพราะเมื่อผู้สูงอายุเดินริมถนน เกรงว่าจะถูกชนทำให้เกิดอันตรายประกอบกับสภาพถนนในชนบทส่วนใหญ่เป็นถนนลูกรังอัดดิน ผู้สูงอายุกล่าวว่าทำให้มีฝุ่นหายใจลำบาก ไม่คล่องคอ มีผลต่อสุขภาพของคนชรา ทำให้หายใจไม่สะดวก

เมื่อพิจารณาถึงความทันสมัยที่มีขึ้นในชุมชน ผู้สูงอายุกล่าวว่าทุกวันนี้สังคมในหมู่บ้านชนบททันสมัยมาก วิถีการดำเนินชีวิตของคนชนบทเกือบคล้ายกับคนสังคมเมือง เพราะว่าได้รับอิทธิพลจากสื่อสารมวลชน วิทยุ โทรทัศน์ และประสบการณ์จากที่ได้พบเห็นของผู้ย้ายถิ่น ผู้สูงอายุกล่าวว่าทุกวันนี้คนทันสมัยมากขึ้น เพราะเรียนมาก รู้มาก ดูโทรทัศน์มาก มีการติดต่อกับตลาดและสังคมเมืองมากขึ้นซึ่งผู้สูงอายุกล่าวว่า การที่มีความทันสมัยเกิดขึ้นในชนบททำให้ระบบการเคารพผู้อาวุโสเสื่อมลง โดยผู้สูงอายุกล่าวว่า ในทุกวันนี้หนุ่มสาวมักจะไม่ค่อยเคารพในแนวความคิดหรือข้อคำปรึกษาจากผู้สูงอายุ โดยอ้างว่าผู้สูงอายุความคิดอ่านช้า ล้าหลัง หัวโบราณ และการเคารพนบนอบมีน้อยลง อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ก็กล่าวว่า เป็นเรื่องธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลง แต่ในบางครั้งก็รู้สึกเสียใจที่ไม่ได้รับการเคารพในความเป็นอาวุโส ผู้สูงอายุบางท่านได้ให้ทัศนะว่า การศึกษาและการอบรมจากโรงเรียนจะช่วยให้คนรุ่นเด็กให้ความเคารพผู้อาวุโสคนชรามากขึ้นได้ ดังบทสนทนาที่กล่าวถึงการเคารพผู้อาวุโสดังต่อไปนี้

"เดี๋ยวนี้ ไม่ค่อยเคารพสมัยก่อนให้ความเคารพดีกว่า ไม่ค่อยนับถือ เคารพคนแก่ สมัยก่อนนับถือสักการบูชา เดี๋ยวนี้แหกตาหลอก"

"เด็กว สมัยนี้ไม่ค่อยช่วยเหลือ ไม่ยอมช่วยเหลือคนแก่หาบของหนัก เด็กไม่สนใจ แต่ก่อนเห็นคนแก่ก็ช่วย"

"หัวมันสูงทันสมัย"

"ไม่มีหรอก เขามองคนโบราณไม่มีไหวพริบ ไม่มีความรู้"

"เด็กน้อยสมัยนี้เจอกันที่ไหนก็ยกมือไหว้ เพราะครูสอนดี ถ้ารู้ภาษา เช่น เด็กนักเรียนกินอบนมดี"

โดย เมื่อพิจารณาถึงคำตอบของผู้สูงอายุที่ได้รับการเคารพน้อยลง และแตกต่างจากการเคารพผู้อาวุโสของคนสมัยก่อนว่า

"น้อยใจ"

"มันไม่สนใจก็เหินห่าง"

"แก่แล้ว คนไม่นับถือก็น้อยใจ"

"เขานับถือก็นับถือ ไม่เคารพก็ไม่ง้อใคร"

"สมัยก่อนมากกว่าเดี๋ยวนี้ กับพ่อกับแม่กับคนแก่ เด็กเขาเอาใจใส่ เดิวนี่เอาแต่ตัวรอด"

เมื่อวิเคราะห์ต่อเหตุผลที่ว่า ทำไมถึงระบบการเคารพผู้อาวุโสมีแนวโน้มเปลี่ยนไป ผู้สูงอายุในทุกกลุ่มให้ทัศนะที่สอดคล้องกันว่า เป็นเพราะได้รับอิทธิพลของความเจริญจากสังคมเมือง และความทันสมัย ดังเช่น บทสนทนาที่เสนอว่า

"บ้านเมืองทำอะไรมา"

"เด็กรู้หมดทุกอย่าง กางเกงยี่ห้อนั้นยี่ห้อนั้นรวดเร็ว ผมไม่รู้ เด็กทุกวันนี้รู้หมด"

"วัตถุมันเจริญ แต่ศีลธรรมมันก็เสื่อม"

ข. ผลกระทบที่เกิดจากการมีโครงการพัฒนาชนบท ในการศึกษาครั้งนี้ พบว่า ผู้สูงอายุในทุกกลุ่มและทุกคนเห็นด้วยกับการพัฒนาชนบทอย่างยิ่ง โดยกล่าวว่า

"การพัฒนาเป็นสิ่งที่ดี เป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้าน"

"ดี เพราะแปลกหูแปลกตา มีอ่างใหญ่ใช้เก็บน้ำฝน ยามแล้งก็ใช้ให้น้ำในท้อง ผดุงบ่อเลี้ยงกิ้งกือไว้ใช้"

"มีไฟเข้าบ้าน ก็สนุก แต่ก่อนต้องจุดไฟ เดิวนี่ก็ใช้แต่ไฟฟ้า"

"ดี สิ่งที่ไม่ก็มีขึ้น เช่น ถนนหนทางศาลาสาธารณะทุกอย่าง"

และเมื่อวิเคราะห์ถึงผลของการมีโครงการพัฒนาหมู่บ้านต่อผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุได้ให้ทัศนะว่าเป็นสิ่งที่ดีต่อผู้สูงอายุมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการได้รับความรู้จากการอบรมเพิ่มเติมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนามากขึ้น เช่น ทัศนะที่กล่าวว่า

"แต่ก่อนไม่มีใครมาอบรมในหมู่บ้าน สมัยนี้มีคนมาแนะนำคนแต่ก่อนไม่มี"

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้สูงอายุทุกท่านต่างเข้าใจในวัตถุประสงค์ของการพัฒนาว่า รัฐและหน่วยงานต่างมุ่งหวังเพื่อพัฒนาให้ประชาชนอยู่ดีกินดี ดังเช่น

"บ้านเมืองก็ค่อยรุ่งเรืองขึ้น ก็อยากให้ประชาชนมีความสุข ให้ถนนเข้าบ้าน เชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านไปสู่อำเภอ มีอะไรก็ไปสะดวก มีรถวิ่งได้เร็ว แต่ก่อนต้องเดิน"

"ให้มียกระดับการศึกษาขึ้น"

"คือหมู่บ้านมีความสุข ไปมาสะดวก มีอนามัย เจ็บไข้ได้ป่วยก็ไปอนามัยได้สะดวก"

เมื่อวิเคราะห์ถึงโครงการพัฒนาแต่ละโครงการที่มีขึ้นในหมู่บ้านชนบท ต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ พบว่า ในแต่ละโครงการต่างๆ มีประโยชน์ต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุอยู่บ้าง ในทางอ้อม แต่ไม่มีโครงการพัฒนาชนบทโครงการใดเลยที่มุ่งพัฒนางานทางด้านผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุกล่าวว่า ทุกโครงการที่มีขึ้นในหมู่บ้าน ผู้สูงอายุได้รับประโยชน์แทบทุกโครงการ ดังเช่น

"โครงการเลี้ยงเด็ก เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ ดี ได้กินก็ได้กิน ได้ไข่"

"โครงการส้วมก็ดี สะดวกต่อคนเฒ่า ง่าย มีความสุข หากที่ถ่ายไม่มี ถ้าไม่มีส้วมถ่ายยากกว่าจะไปถึงอื่นไม่อยู่ ถ้าไปไม่ไกลเขาก็มองเห็น"

"พอคลาไปส้วมได้สะดวก เดินไปถ่ายง่ายไม่ต้องไปไกล"

และเมื่อพิจารณาถึงโครงการพัฒนาแหล่งน้ำในชนบท ผู้สูงอายุก็ให้ทัศนะว่า

"เป็นประโยชน์อย่างสูง"

"ไม่ต้องลำบาก ไปหาบน้ำเหมือนสมัยก่อน ต้องไปตักน้ำบ่อ น้ำสระ ยากลำบาก"

"มีบ่อน้ำ คนแก่ไปไหนไม่ได้ ก็พอได้อาบใจล่ะ ไม่ต้องไปถึงทุ่ง"

"น้ำและส้วมได้รับประโยชน์มาก"

"อยู่ใกล้ตัว ทำให้คนแก่สะดวกขึ้น"

"สะดวกหรือมีฝายน้ำได้สะดวกได้ปลูก ได้กินไป เพราะไม่ต้องไปไกล ไม่ไปอาบน้ำไกล สะดวกดี"

สำหรับผลกระทบของการมีโครงการไฟฟ้าชนบทต่อวิถีดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุนั้น ผู้สูงอายุได้ให้ทัศนะว่า

"มีประโยชน์เวลาไปไหนมาไหนเห็นชัด เจนก็ดี"

"สว่างมองเห็นง่าย"

"ตากก็มองเห็นดีกว่าสมัยก่อน ยามค่ำคืนก็มองเห็นได้ง่าย"

"มีไฟฟ้า ได้ดูโทรทัศน์ที่มีประโยชน์ ได้ฟังข่าวสารบ้านเมือง ฟังธรรมะก็มี"

"คนแก่สมัยก่อนอยู่ในความมืด หูตาไม่สว่าง"

"สะดวกสบาย แง้งหู แง้งตา เหลียวที่ไหนดก็เห็นหมด ทุกวันนี้เห็นทุกอย่าง มีโทรทัศน์อะไรหลายอย่าง"

เมื่อพิจารณาถึงการมีโครงการพัฒนาถนน ผู้สูงอายุกล่าวว่า เป็นสิ่งที่ดีอย่างมากและมีประโยชน์ในหลายด้านต่อผู้สูงอายุ เช่น

"ดีอย่างเราจะไปไหนก็ไปเหมารถ"

"ดีหลายอย่าง เช่น ผมขาดลมหายใจจะเอาไปวัดก็เร็วขึ้น"

"รถวิ่งสะดวกดี ถ้าเจ็บไข้ได้ป่วยก็เหมารถไป สะดวกดีจนป่วยบ่อย"

"ความเจ็บป่วย ก็ไปได้เร็ว สะดวกทุกอย่าง"

"เดินไปไหนก็คล่องแคล่ว แต่ก่อนมีแต่เดิน"

สำหรับโครงการพัฒนาถนนนี้ ผู้สูงอายุกล่าวว่า แม้ว่าจะเป็นผลดีต่อการช่วยให้การคมนาคมสะดวก แต่ก็เป็นผลเสียต่อผู้สูงอายุ คือ หนวุกหูเสียงรถยนต์และเป็นอันตรายต่อผู้สูงอายุ เมื่อรถยนต์หรือพาหนะต่างๆ ใช้งานเร็ว

"เดินทางตามถนนหนทาง ไม่หลวมมันก็ชน แต่ก่อนเห็นคน เฒ่าคนแก่มาแต่ไกลก็ต้องหลบ"

ในอีกโครงการหนึ่งที่สำคัญ และผู้สูงอายุกล่าวว่ามีความสำคัญอย่างมากต่อชีวิตของผู้สูงอายุ คือ โครงการพัฒนาทางด้านสาธารณสุข ผู้สูงอายุได้ให้ทัศนะว่า ในหมู่บ้านไม่มีกิจกรรมการพัฒนาสาธารณสุขใดๆ เลยที่ทำเพื่อคนสูงอายุ โครงการพัฒนาสาธารณสุขในหมู่บ้านมีก็แค่ทำเพื่อเด็ก เช่น ชั่งน้ำหนัก วัดส่วนสูง และอาหารเสริม อย่างไรก็ตามผู้สูงอายุได้ให้ทัศนะว่า การพัฒนาสาธารณสุขในปัจจุบันโดยรวมก็ส่งผลประโยชน์ต่อผู้สูงอายุเช่นกัน เพราะมีแพทย์ พยาบาล และเครื่องมือในการบำบัดรักษาที่ทันสมัย ดังเช่นทัศนะที่ได้กล่าวถึงว่า

"ทุกวันนี้ มีหมอมียาเยอะ"

"เวลาไม่สบาย ก็ไปหาอนามัย"

"เขามาตั้งกองทุนยาตั้งมาได้ 2-3 ปี"

อนึ่ง สำหรับโครงการพัฒนาทางสาธารณสุขนี้ แม้ที่ผู้สูงอายุทุกคนจะให้ทัศนะว่าเป็นโครงการที่ดีมีประโยชน์ต่อผู้สูงอายุ แต่การจะได้รับประโยชน์ก็ต้องขึ้นกับฐานะทางเศรษฐกิจด้วย กล่าวคือ ต้องมีเงิน ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการบำบัดรักษา พยาบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สูงอายุที่อยู่ในครอบครัวที่มีฐานะยากจนกล่าวว่า ได้รับผลประโยชน์น้อย เพราะไม่มีเงินจะเสียค่ารักษาพยาบาล ดังเช่นทัศนะของบทสนทนาที่กล่าวเสนอไว้ว่า

"คนแก่ทุกวันนี้อายุได้ด้วยเงิน"

"ปวดหัวเวียนหัว ก็ต้องไปหาหมอ"

"หมดทีละ 100 ทีละ 1,000"

"เจ็บท้อง เจ็บไข้นิดหน่อยก็หมด แต่ก่อนเจ็บท้องเอาयर้อน ยาชมมากินก็หาย"

"มีเงินทอง ก็ไปโรงหมอ หมอช่วยไม่ได้ก็ตาย"

"เข้าโรงพยาบาล 2 วัน ก็เรียกเงินพันบาทแล้ว ค่าพยาบาลไม่มีให้ ให้น้อยก็ไม่พอ"

จากบทวิเคราะห์ที่กล่าวไว้ข้างต้น จะพิจารณาได้ว่าโครงการพัฒนาดังกล่าวนั้นเป็นโครงการพัฒนาเพื่อประชาชนในชนบทโดยส่วนรวม และเป็นโครงการที่ผู้สูงอายุได้รับประโยชน์ด้วย แต่ไม่มีโครงการใดเลยที่มุ่งพัฒนาให้ผู้สูงอายุโดยเฉพาะ และเมื่อศึกษาถึงโครงการพัฒนาชนบทโครงการอื่นๆ เช่น โครงการเลี้ยงสัตว์ ปลุกพินสวนครัว หรือส่งเสริมกิจกรรมเพิ่มรายได้ในครัวเรือน ในกระบวนการพัฒนาดังกล่าวนี้ผู้สูงอายุไม่ว่าฐานะทางเศรษฐกิจยากจน หรือฐานะทางเศรษฐกิจดี ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าวโดยตรงเลย โดยผู้สูงอายุได้ให้ทัศนะว่าโครงการต่างๆนั้นเขาพิจารณาให้เฉพาะคนที่กำลังวังชาทำเท่านั้น ผู้สูงอายุเขาพิจารณาว่าจะทำไม่ไหว หรือไม่มีทุน หรือไม่มีความสามารถที่จะทำได้ โครงการพัฒนาที่ผู้สูงอายุในชนบทได้มีส่วนร่วมในงานพัฒนา นอกเสียจากเป็นโครงการเล็กน้อยๆ ที่ไม่มีส่วนสำคัญหรือไม่ต้องลงทุนลงแรงนัก เช่น โครงการปักกวาดถนน ดังเช่นทัศนะของผู้สูงอายุที่กล่าวว่า

"ไม่มี ถ้ามีพวกปักกวาดถนน ปลุกต้นไม้เขาไม่ให้คนแก่ทำ"

"เขาให้คนแก่เฉพาะกิจกรรมที่ไม่ต้องลงทุน"

อนึ่ง เมื่อพิจารณาถึงบทบาทของผู้สูงอายุต่อการมีส่วนร่วมในชนบท ในปัจจุบันนี้ผู้สูงอายุกล่าวว่า เมื่อเปรียบเทียบกับสมัยก่อน ผู้สูงอายุในสมัยก่อนมีบทบาทมากกว่า กล่าวคือ เป็นทั้งผู้ชี้แนะนำให้คำปรึกษา แต่ในสมัยปัจจุบันคนแก่มีส่วนร่วมน้อยมาก โดยทั่วไปก็เป็นเพียงคอยชักจูง แนะนำให้ลูกหลานทำ และนั่งดูเป็นกำลังใจเท่านั้น อย่างไรก็ตามก็มีผู้สูงอายุบางท่านได้ให้ทัศนะว่า ก็ได้มีส่วนในการสานบั้งไฟหรือถวายผ้าบัง ในงานพัฒนางานสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมของชุมชน

จากบทวิเคราะห์ถึงผลกระทบของโครงการพัฒนาชนบท ที่มีต่อชีวิตการดำเนินชีวิตของชาวชนบทจากการศึกษาในครั้งนี้ พิจารณาได้ว่าไม่มีโครงการพัฒนาใดเลยที่มุ่งพัฒนาให้ผู้สูงอายุ และดึงเอาผู้สูงอายุเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนา เมื่อพิจารณาถึงกิจกรรมที่เพิ่มพูนรายได้แก่ครอบครัวผู้สูงอายุทั้งผู้สูงอายุที่ฐานะทางเศรษฐกิจดีและฐานะทางเศรษฐกิจยากจนก็ไม่ค่อยจะแตกต่างกันในโอกาสที่จะได้มี

ส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าว เพราะโครงการพัฒนาและกิจกรรมดังกล่าวนี้ ไม่เปิดโอกาสให้แก่ผู้สูงอายุเลย นอกจากกรณีของลูกหลานของผู้สูงอายุที่ฐานะดีที่มีโอกาสทำกิจกรรมเพิ่มรายได้ไปปฏิบัติ ซึ่งมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุบ้าง โดยผู้สูงอายุอาจจะได้ช่วยเหลือบ้างเท่านั้น

3. ระดับความแตกต่างของโครงการพัฒนาในหมู่บ้านกับการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมการพัฒนา

เมื่อวิเคราะห์ในรายละเอียดเชิงเปรียบเทียบระหว่างหมู่บ้านที่มีโครงการพัฒนามากกับหมู่บ้านที่มีโครงการพัฒนาน้อย ในการศึกษาครั้งนี้พบว่าจำนวนโครงการพัฒนาที่แตกต่างกันนั้น เช่น โครงการเลี้ยงไก่กระทง โครงการเลี้ยงสุกรขุน โครงการเลี้ยงเป็ด โครงการเลี้ยงห่าน ส่วนโครงการพัฒนาและกิจกรรมการพัฒนาด้านอื่น ๆ ทั้ง 2 หมู่บ้านมีเหมือนกัน ทั้งนี้เพราะสิ่งที่เสนอไว้ในตอนต้นแล้วว่า โครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสานในหมู่บ้านของอำเภอหนองหานนี้ส่วนใหญ่ใช้แนวทางและกิจกรรมหลักอันหนึ่งอันเดียวกันกับโครงการพัฒนาของรัฐบาล โดยมีการประสานงานตลอดจนการร่วมมือกันพัฒนากับบุคลากรของรัฐในท้องถิ่นด้วย

อย่างไรก็ตาม เมื่อวิเคราะห์เหตุผลในเชิงคุณภาพ จากการศึกษาในครั้งนี้พบว่า ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านที่มีโครงการพัฒนามาก จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนามากกว่าผู้สูงอายุที่อยู่ในหมู่บ้านที่มีโครงการพัฒนาน้อย ทั้งนี้เพราะว่ากิจกรรมเพื่อการพัฒนาเสริมรายได้ที่แตกต่างกันนั้น เป็นตัวกำหนดให้ผู้สูงอายุเข้าไปมีส่วนร่วม เพราะผู้สูงอายุอยู่กับลูกหลาน เมื่อลูกหลานนำกิจกรรมที่โครงการพัฒนาส่งเสริมมาปฏิบัติ ผู้สูงอายุก็ต้องมีส่วนในการดูแลและช่วยเหลือบ้าง เป็นครั้งคราว เพราะลักษณะของกิจกรรมต่างๆ ดังกล่าวนั้นเป็นสิ่งที่ชาวบ้านปฏิบัติกันมาช้านานแล้วในท้องถิ่น เพียงแต่เปลี่ยนวิธีการเลี้ยงบ้างเล็กน้อยเท่านั้น ซึ่งผู้สูงอายุกล่าวว่า ทำได้ ปฏิบัติได้ ดังเช่นคำตอบที่ผู้สูงอายุในหมู่บ้านที่มีโครงการพัฒนาแบบผสมผสานเสนอว่า

"มีเป็ด ไก่ คนแก่ก็เลี้ยงได้"

"เลี้ยงไก่ เลี้ยงเป็ด คนแก่ทำได้ พอโตก็ออกไข่ ได้ขาย ได้กิน"

"ก็ได้อีกิน ได้ไข่"

"หมูก็เลี้ยงได้ ถ้าราคาหมูไม่ตกต่ำก็ได้พอมีกาไร ถ้าราคาตกต่ำก็มีแต่ขาดทุน เขาคิดครึ่งหนึ่งของราคาถ้าขายได้ 1,000 นั้นเขาเอาไป 600 เราก็เหลือ 400 พอใช้ได้"

อย่างไรก็ตาม ดังที่เสนอไว้แล้วว่า โครงการพัฒนากิจกรรมเสริมรายได้ในครัวเรือนนี้เป็นโครงการที่มุ่งพัฒนาให้เกษตรกรในชนบทมีรายได้เพิ่มขึ้น ถ้าครอบครัวใดทำกิจกรรมมาปฏิบัติและมีรายได้เพิ่มขึ้น หรือได้ประโยชน์จากกิจกรรมนั้น ผู้สูงอายุก็จะได้รับประโยชน์ไปด้วย เพราะผู้สูงอายุเป็นสมาชิกคนหนึ่งในครอบครัว ดังเช่นผู้สูงอายุที่ครอบครัวทำกิจกรรมเสริมรายได้มาปฏิบัติ ได้กล่าวไว้ว่า

"เป็นส่วนรวม"

"เป็นของครอบครัวเลย คนอยู่บนเรือนไม่มีแตกแยกกันใช้ด้วยกัน"

เมื่อพิจารณาถึงกิจกรรมพัฒนาที่เน้นพัฒนาเพื่อผู้สูงอายุโดยเฉพาะของโครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน พบว่าไม่มีกิจกรรมหรือโครงการฯ ใดเลยแม้แต่อย่างใดที่มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุโดยตรง ดังบทสนทนาระหว่างนักวิจัยกับกลุ่มผู้สูงอายุต่อไปนี้

นักวิจัย "พูดถึง CBIRD เขาส่งเสริมให้ทุกคนมีงานทำ มีอาชีพดีขึ้น

มีอาชีพอะไรที่เกี่ยวข้องกับคนแก่บ้างไหมครับ"

ตอบ "ไม่มีอะไร"

นักวิจัย "ตั้งแต่ CBIRD มาพัฒนา มีอะไรบ้างที่ทำให้คนแก่ขาดประโยชน์"

ตอบ "ขาดประโยชน์ก็ไม่มี ได้ประโยชน์ก็ไม่มี อยู่สภาพเดิม"

นักวิจัย "มีโครงการอะไรบ้างที่ทำให้คนแก่มีส่วนร่วมไปเอามาทำ"

"ไม่มี ถ้ามีก็พวกปัดกวาดถนน ปลูกต้นไม้ เขาไม่ให้คนแก่ทำ"

สำหรับผลการศึกษาในหมู่บ้านที่มีโครงการพัฒนาน้อย ในการศึกษาครั้งนี้เพื่อพิจารณาถึงการมีโครงการพัฒนาที่เน้นเพื่อผู้สูงอายุโดยเฉพาะนั้นก็ได้รับคำตอบว่าไม่มี และเพื่อพิจารณาถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาเสริมรายได้ ซึ่งดำเนินการส่งเสริมโดยองค์กรของรัฐในท้องถิ่นก็ได้รับคำตอบว่าไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมเช่นกัน ทั้งนี้เพราะครอบครัวที่ผู้สูงอายุอยู่อาศัยด้วยไม่ได้นำเอากิจกรรมเสริมอาชีพนั้นมาเลี้ยงและปฏิบัติ ผู้สูงอายุจึงไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมช่วยเหลือเหมือนกับผู้สูงอายุในหมู่บ้านที่มีกิจกรรมเสริมรายได้ แล้วครอบครัวทำกิจกรรมเสริมมาปฏิบัติ ดังเช่นบทสนทนาระหว่างนักวิจัยกับกลุ่มผู้สูงอายุในหมู่บ้านที่ทำการศึกษานี้ครั้ง นี้ กล่าวเสนอไว้ว่า

นักวิจัย "มีอะไรไหมครับที่เขาพัฒนาแล้วทำให้คนแก่เสียประโยชน์"

ตอบ "ไม่มี"

นักวิจัย "มีโครงการพัฒนาให้คนแก่ไหมครับ"

ตอบ "ไม่มี"

นักวิจัย "โครงการ เลี้ยงไก่มีไหม"

ตอบ "มี"

"แต่ไม่มีใครสนใจ เลี้ยง"

"เลี้ยงก็เป็นโรคทำตายหมด"

"โครงการ เขาให้เลี้ยงก็ไม่อยากเลี้ยงกัน"

นักวิจัย "คนแก่เลี้ยงได้ไหม"

ตอบ "เลี้ยงได้ ผมเลี้ยงได้"

"ถ้าได้ราคาดีก็เลี้ยงได้ มีประโยชน์ ได้เงิน"

จากบทวิเคราะห์ที่กล่าวมาตั้งแต่ต้น สรุปได้ว่า ระดับความแตกต่างของโครงการพัฒนาในหมู่บ้าน มีผลต่อการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมการพัฒนาอยู่บ้าง กล่าวคือ เมื่อในหมู่บ้านมีกิจกรรมมากขึ้นและถ้าครัวเรือนที่ผู้สูงอายุอยู่อาศัยด้วย นำกิจกรรมเสริมอาชีพของโครงการพัฒนามาปฏิบัติ ผู้สูงอายุก็จะมีส่วนในการช่วยเหลือและเข้าร่วมในกิจกรรมนั้นไปโดยปริยาย ดังนั้น ในแง่ผลประโยชน์ที่ได้รับ ผู้สูงอายุบางท่านได้รับประโยชน์อยู่บ้างแต่เป็นประโยชน์ทางอ้อม เพราะผู้สูงอายุเป็นสมาชิกของครัวเรือนและชุมชน จึงมีโอกาสได้รับประโยชน์จากโครงการพัฒนาด้วย หากผู้สูงอายุก็ยังมองว่าไม่เข้ากลุ่มผู้สูงอายุโดยเฉพาะ แต่เป็นประโยชน์ของส่วนรวม และบางคนก็ตอบว่าเป็นของลูกหลานมากกว่า

นักวิจัย "การพัฒนาที่ผ่านมา เป็นประโยชน์ต่อใครบ้าง"

ตอบ "ต่อส่วนรวมทั้งหมดบ้าง"

"ส่วนรวม"

"สิ่งลูกถึงหลานไปนั้นแหละ"

แต่ทั้งนี้และทั้งนั้น การจะสรุปถึงการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุและประโยชน์ที่ผู้สูงอายุจะได้รับในหมู่บ้านที่มีโครงการพัฒนามากกว่า ก็ต้องคำนึงถึงปริมาณและลักษณะของกิจกรรมตามโครงการด้วย เพราะหมู่บ้านที่มีโครงการพัฒนาแบบผสมผสานอาจจะมีโครงการมากมายหลายประเภท แต่ชาวบ้านเพียงไม่กี่ครัวเรือน เข้าร่วมโครงการด้วย และในแต่ละกิจกรรมจะล้มเหลว ส่งผลเสียต่อครัวเรือน เช่น การขาดทุนก็จะทำให้ผู้สูงอายุไม่อยากจะมีส่วนร่วม หรือ เกิดผลเสียหายทางเศรษฐกิจแก่ครัวเรือนซึ่ง เข้าร่วมโครงการที่ผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนอยู่ด้วย

บทที่ 4

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

1. บทสรุป

จากการศึกษาและบทวิเคราะห์ จะเห็นว่าผู้สูงอายุได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมในสมัยปัจจุบันว่าแตกต่างจากสังคมในสมัยก่อนอย่างมาก เช่น ให้ทัศนะว่าเป็นผลเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมจากการผลิตที่พึ่งพาธรรมชาติ และผลิตเพื่อบริโภคเองเป็นหลักมาเป็นการผลิตที่พึ่งพาตลาด การกระจายของสินค้าเข้าสู่หมู่บ้านชนบทมากขึ้น มีการขยายตัวทางธุรกิจจึงทำให้สังคมในหมู่บ้านชนบทเปลี่ยนแปลงในอีกทางหนึ่ง ผลที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางประชากร การมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นในชุมชน นอกจากองค์ประกอบดังกล่าวแล้วผู้สูงอายุได้ให้ทัศนะว่าการรับนวัตกรรมและวัฒนธรรมจากสังคมเมือง ก็เป็นปัจจัยที่สำคัญอันหนึ่งที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในชนบท

เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลง ผู้สูงอายุกล่าวว่ามีความกระทบต่อผู้สูงอายุในหลายด้าน ทั้งในส่วนของวิถีการดำเนินชีวิตและจิตใจ

ในด้านเศรษฐกิจ ผู้สูงอายุทุกกลุ่มทุกฐานะ กล่าวว่าปัญหาหลักและสำคัญเพราะผู้สูงอายุส่วนใหญ่ไม่มีรายได้ เป็นกอบเป็นกำเป็นของตนเอง โดยต้องพึ่งพาลูกหลานเป็นหลัก ทั้งนี้ผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจนจะได้รับผลกระทบมากกว่า องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ผู้สูงอายุมีปัญหาในด้านเศรษฐกิจ คือ ผู้สูงอายุไม่มีรายได้ที่แน่นอนเป็นของตนเอง ของทุกอย่างที่จำเป็นในชีวิตประจำวันมีราคา และต้องซื้อด้วยเงิน ราคาสินค้ามีราคาสูงขึ้น เช่น เครื่องนุ่งห่ม อาหารและยารักษาโรค ในส่วนประเด็นของทางด้านจิตใจผู้สูงอายุให้ทัศนะว่า สังคมเปลี่ยนแปลงไป ผู้คนที่จะเอาใจใส่ผู้สูงอายุก็มีน้อยลง นอกจากผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจยากจน ยังอาจจะได้รับผลกระทบทางจิตใจมากกว่าผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี เพราะจิตใจต้องครุ่นคิดกังวลอยู่กับการดำรงคงอยู่ของชีวิตตนเอง ต้องทุกข์ใจไปกับการหาเลี้ยงชีวิตตนเอง ซึ่งแตกต่างจากผู้สูงอายุที่มีฐานะดี อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุที่ฐานะดีก็ให้ทัศนะว่า ตนก็มีความทุกข์ทางใจอยู่บ้าง กล่าวคือ ทุกข์ใจกับความประเพณีของลูกหลานดังนี้ เป็นต้น

เมื่อพิจารณาถึงผลของการมีโครงการพัฒนาในชนบท ผู้สูงอายุได้ให้ทัศนะที่ว่าไม่มีโครงการพัฒนาเพื่อผู้สูงอายุโดยตรง หากโครงการต่างๆ มุ่งไปที่กลุ่มประชากรวัยอื่น เช่น โครงการส่งเสริมอาชีพสำหรับวัยแรงงาน กลุ่มพัฒนากิจกรรมสำหรับวัยหนุ่มสาว การศึกษาและการโภชนาการสำหรับ

วัยเด็ก เป็นต้น มีหน้าที่กระบวนการพัฒนาที่เป็นอยู่ไม่ได้มีโครงสร้าง หรือการดำเนินงานไปในลักษณะที่มุ่งให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมและมีบทบาทที่สำคัญทั้งที่ผู้สูงอายุมากยังมีความต้องการจะมีบทบาทและมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาอยู่ทั้งในแง่การเข้าร่วมทำโครงการ หรือเป็นผู้ให้คำปรึกษาแนะนำ ตรงกันข้ามกับเมื่อก่อนที่กิจกรรมต่างๆ ในหมู่บ้านมักจะมีผู้สูงอายุมีส่วนร่วมและ เป็นหลักหน้าเสมอ

กล่าวโดยสรุป การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการมีโครงการพัฒนา แม้จะส่งผลประโยชน์บางประการแก่ผู้สูงอายุ แต่ก็ยังเป็นประโยชน์ทางอ้อม และผู้สูงอายุมองว่า ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงของสังคมส่งผลในทางลบหลายประการ ต่อวิถีการดำเนินชีวิตของตนทั้งรัฐบาลและ เอกชนก็ไม่ได้มีโครงการพัฒนาชนบทที่เสริมสร้างชนบทและสถานภาพของผู้สูงอายุในสังคม และช่วยเหลือด้านชีวิตความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุโดยตรงเลย

2. ข้อเสนอแนะ

จากบทสรุปและผลงานวิจัยที่อธิบายข้างต้น ดังนั้นหน่วยงานทั้งภาครัฐบาลและ เอกชนที่เกี่ยวข้องควรที่จะได้พิจารณาถึงปัญหา และความต้องการของผู้สูงอายุในสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป และปรับปรุงโครงสร้างของโครงการพิจารณา ให้มีกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุเข้ามามีบทบาทในการพัฒนา การดำเนินโครงการช่วยเหลือด้านชีวิต ความเป็นอยู่เพียงอย่างเดียวนั้นยังไม่พอ ควรที่จะดึงกลุ่มประชากรสูงอายุให้เข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาด้วย เพราะผู้สูงอายุก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคม และความรู้ตลอดจนประสบการณ์ของผู้สูงอายุมีคุณค่ามหาศาลต่อกระบวนการพัฒนาสังคมอยู่ การเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุดังกล่าวนี้ยังจะช่วยลดปัญหาด้านจิตใจ เช่น ความเหงา ความรู้สึกว่ามีชีวิตอยู่อย่างไร้คุณค่า หรือความสำคัญลดลงได้อีกด้วย อีกทั้ง เป็นการช่วยพัฒนาสถานภาพและบทบาทของผู้สูงอายุที่เปลี่ยนไปให้กลับมีความสำคัญในชุมชนเหมือนเดิม

อย่างไรก็ตาม ในส่วนที่เป็นทัศนะของผู้สูงอายุเกี่ยวกับว่าการ เปลี่ยนแปลงทางสังคมและโครงการพัฒนาด้านใดประเภทใดที่จะส่งผลประโยชน์ต่อวิถีการดำรงชีวิต ตลอดจนสถานภาพและบทบาทของผู้สูงอายุ เพื่อที่จะได้นำมาเป็นแนวทางร่างนโยบายหรือวางโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุได้ตรงกับปัญหาและความต้องการของสมาชิกสังคมกลุ่มอายุนี้อย่างแท้จริง ยังไม่ได้มีการศึกษาไว้อย่างละเอียด ซึ่งผู้วิจัยชุดนี้คิดว่า น่าจะมีการศึกษาวิจัยในประเด็นดังกล่าวต่อไป

บรรณานุกรม

คณะอนุกรรมการการศึกษาวิจัยและวางแผนระยะยาวเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ในคณะกรรมการผู้สูงอายุ
แห่งชาติ, แผนระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุแห่งชาติ พ.ศ.2525-2544, 2530.

นภาพร ชโยวรรณ, "แนวโน้มและลักษณะทางประชากร สังคม และสุขภาพของผู้สูงอายุในประเทศไทย"
ในเอกสารประกอบการสัมมนา ผู้สูงอายุในประเทศไทย สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และกองวางแผนประชากรและกำลังคน สำนักงานคณะกรรมการ
พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2528.

นายแพทย์บรรลุ ศิริพานิช, เวชศาสตร์ผู้สูงอายุ กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข, ห้างหุ้นส่วน
ส่วนจำกัดเกษมสุวรรณการพิมพ์, กรุงเทพฯ, 2530.

โยธิน แสงดี, กฤตยา อาชวนิชกุล และอภิชาติ จารัสฤทธิรงค์, ความยากจนในภาคอีสานทางออก
อยู่ที่ไหน: การศึกษาแบบการจัดกลุ่มสนทนา, สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัย
มหิดล เอกสารทางวิชาการหมายเลข 97.

ศุภวัณย์ พลายน้อย และเนาวรัตน์ พลายน้อย, ผลกระทบของการพัฒนาที่มีต่อปัญหาและความต้องการ
ของประชากรผู้สูงอายุ ภาควิชาศึกษาศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์,
มหาวิทยาลัยมหิดล, 2527.

สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และกองวางแผนประชากรและกำลังคน สำนักงาน
คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ผู้สูงอายุในประเทศไทย เอกสาร
ประกอบการสัมมนาเรื่องผู้สูงอายุในประเทศไทย, โรงแรมริเจนต์ มารินา พัทยา,
3-4 พฤษภาคม 2528.

Institute for Population and Social Research, Mid-Interval Survey Report on CEP Activities, Mahidol University, 1987.

Medhi Krongkaew, Aphichat Chamrathirong and Varai Woramontri, A Study of Low Income Households in the Northeastern Region of Thailand, Institute for Population and Social Research, Mahidol University, Report No.74, 1983.

Knodel, John and Anthony Pramulratana, Focus Group Research as a Means of Demographic Inquiry, Research Report No.87-106, Population Studies Center, University of Michigan, 1987.

ภาคผนวก

แนวการสนทนากลุ่ม

ก. บทเริ่มต้น

1. แนะนำตัว
2. อธิบายจุดประสงค์ของการจัดกลุ่มสนทนา
3. ขอให้แสดงความคิดเห็น เดิมที
4. ขอจับบันทึกและ เทปบันทึกการสนทนา อธิบายเหตุผลด้วย
5. ทำความรู้จักกับผู้สูงอายุแต่ละคน ทักทาย พูดคุย เรื่องทั่วไป เพื่อให้ผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนาผ่อนคลายความตึงเครียด และให้คุ้นเคยกับหน้าตา และสำเนียงของผู้ดำเนินการสนทนา

ข. ความคิดเห็นเกี่ยวกับความหมายของคำว่า "ผู้สูงอายุ"

1. ถ้ากล่าวถึงคำว่า "แก่" ในภาษาของท้องถิ่นนี้ มีอะไรอีกบ้าง
(เช่น คนแก่ ผู้เฒ่า คนเฒ่า พ่อใหญ่/แม่ใหญ่ ผู้อาวุโส)
2. อายุแค่ไหนเราจึงจะเรียกว่า "แก่"
3. อายุแค่ไหนเราจึงจะเรียกว่า "ผู้เฒ่า"
4. อายุแค่ไหนเราจึงจะเรียกว่า "พ่อใหญ่/แม่ใหญ่"
5. นอกจากอายุแล้ว มีอะไรอีกบ้างที่ใช้เป็นเกณฑ์วัดว่าคนคนนี้เป็นคนแก่ (เช่น ลักษณะทางร่างกาย ความสามารถในการทำงาน)
6. ผู้หญิงกับผู้ชาย "แก่" พร้อมกันหรือไม่?
ถ้าไม่ ใครแก่เร็วกว่ากัน

ค. ความคิดเห็นต่อวิถีความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุเมื่อก่อน (สมัยที่ท่านยังเป็นเด็ก-หนุ่มสาว)

1. เมื่อก่อนคนแก่อยู่กันอย่างไร? อยู่กับใคร?
2. เมื่อก่อน เมื่อเริ่มแก่ ต้องประกอบอาชีพหรือไม่ หรือว่าอย่างไร? ทำไม?
3. ท่านคิดว่า วิถีความเป็นอยู่ของคนแก่รุ่นนั้น สะดวกสบายหรือไม่ อย่างไร ทำไมจึงคิดเช่นนั้น (ยกตัวอย่าง)

4. สมัยก่อนๆ คนแก่ต้องมีส่วนในการพัฒนาหรือเข้ากลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้านหรือไม่ อย่างไร? ทำไมจึงคิดเช่นนั้น (ยกตัวอย่าง)
5. เมื่อก่อนนั้น คนแก่ทุกคนในหมู่บ้าน รู้จักกันหมดทุกคนหรือไม่ อย่างไร? สนับสนุนช่วยเหลือกันหรือไม่อย่างไร
6. ถ้าให้เปรียบเทียบจำนวนคนแก่ระหว่างสมัยก่อนกับปัจจุบันนี้ สมัยไหนมีคนแก่มากกว่ากัน? เพราะอะไร? ทำไม?
7. ท่านคิดว่า คนแก่สมัยนี้กับสมัยก่อน ใครอายุยืนกว่ากัน? เพราะอะไร? ทำไม?
8. คนแก่สมัยนี้กับสมัยก่อน ใครสุข ทุกข์ มากกว่ากัน
9. จากประสบการณ์ที่ผ่านมา ถ้าให้เปรียบเทียบสมัยนี้กับสมัยก่อน คนแก่สมัยไหนออกไปติดต่อกับภายนอกในด้านต่างๆมากกว่ากัน (เช่น ติดต่อกับขาย ติดต่อราชการ ไปเที่ยวพักผ่อน ไปตลาด ฯลฯ) เพราะอะไร? ทำไม?

ง. ทัศนคติ เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการพัฒนา

1. ท่านคิดว่า คำว่า "การพัฒนา" หมายถึงอะไร
ทำไมจึงคิดอย่างนั้น? ตัวอย่างการพัฒนามีอะไรบ้าง?
2. ในหมู่บ้านนี้ มีการพัฒนาอะไรบ้าง?
3. ในหมู่บ้านนี้ เริ่มมีการพัฒนา เมื่อไร? ก็ปีมาแล้ว? ใครเป็นคนริเริ่ม?
4. การพัฒนานี้ดีไหม? ดี/ไม่ดีอย่างไร?
5. ทำไมจึงต้องมีการพัฒนา?
6. การพัฒนาที่ผ่านมา คิดว่าเป็นประโยชน์กับใครบ้าง แล้วคิดว่าเป็นประโยชน์ต่อคนแก่หรือไม่? อย่างไรบ้าง? เพราะอะไร? ทำไมจึงคิดเช่นนั้น
7. แล้วคิดว่าควรจะมีการพัฒนาอย่างไรบ้างจึงจะส่งผลประโยชน์ไปสู่ผู้สูงอายุ (ให้คนแก่ได้รับประโยชน์)
8. ท่านคิดว่า สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของสมัยนี้เปลี่ยนแปลง/แตกต่างไปจากสมัยก่อนหรือไม่? อย่างไร?
9. การที่มีการเปลี่ยนแปลงดังที่ท่านกล่าวนั้น (ถนนหนทางดีขึ้น มีโทรทัศน์ วิทยุ ไฟฟ้า อาชีพเปลี่ยนไป) มีผลต่อคนแก่อย่างไร?

10. เดี๋ยวนี้คนที่ว่าไปให้ความเคารพคนแก่่มากหรือน้อยกว่าเมื่อก่อน และสิ่งนี้ส่งผลต่อชีวิตของคนแก่อย่างไรบ้าง?
11. การที่ลูกหลานไปทำงานหรือเรียนหนังสือที่อื่นนั้น ส่งผลต่อชีวิต ความเป็นอยู่ของคนแก่อย่างไรบ้าง?
12. การที่คนในหมู่บ้านมีลูกน้อยลง ท่านคิดว่ามีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนแก่อย่างไรบ้าง?
13. คนแก่ เมื่อก่อน ช่วยทำประโยชน์ให้กับชุมชนหรือหมู่บ้านอย่างไรบ้าง?
14. คนแก่ ปัจจุบัน ช่วยทำประโยชน์ให้กับชุมชนหรือหมู่บ้านอย่างไรบ้าง?
ต่างกับเมื่อก่อนอย่างไร? เพราะอะไร?
15. สมัยก่อน มีใครดูแลช่วยเหลือเลี้ยงดูคนแก่บ้าง? (เช่น ลูกหลาน เพื่อนบ้าน พระ ฯลฯ)
16. ปัจจุบัน มีใครดูแลช่วยเหลือเลี้ยงดูคนแก่บ้าง? ต่างกับเมื่อก่อนอย่างไร? เพราะอะไร?
17. สมัยก่อน เวลาคนแก่ลำบาก (ไม่มีกิน ไม่มีใครเลี้ยง) ใครเป็นคนช่วยเหลือ
18. ปัจจุบัน เวลาคนแก่ลำบากใครเป็นคนช่วยเหลือ (คนแก่จะหันหน้าไปพึ่งใคร หรือสถาบันไหนได้บ้าง) ต่างกับเมื่อก่อนอย่างไร? เพราะอะไร?

จ. ผลกระทบของโครงการพัฒนาชนบทต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ

1. ในหมู่บ้านของ CBIRD มีกิจกรรม/โครงการ อะไรบ้างที่ท่านรู้จักหรือได้ยิน
(ในหมู่บ้านนี้ มีโครงการ/กิจกรรมพัฒนาอะไรบ้างที่ท่านเคยได้ยิน)
2. กิจกรรมหรือการพัฒนาต่อไปนี้ อะไรบ้างที่คนแก่เข้าไปมีส่วนร่วมได้บ้าง/ และมีกิจกรรมอะไรบ้างที่คนแก่เข้าไปมีส่วนร่วมไม่ได้
3. กิจกรรมดังกล่าว (ที่จะอ่านให้ฟัง) คิดว่ากิจกรรมไหนบ้างที่คนแก่ได้รับประโยชน์
 - ก. โครงการเลี้ยงไก่ คนแก่ได้รับประโยชน์หรือไม่
 - ข. โครงการเลี้ยงหมู คนแก่ได้รับประโยชน์หรือไม่
 - ค. โครงการ - คนแก่ได้รับประโยชน์หรือไม่
4. กิจกรรมอะไรบ้างของ CBIRD ที่คนแก่จะได้รับประโยชน์
5. กิจกรรมอะไรบ้างของ CBIRD ที่ทำให้คนแก่เสียผลประโยชน์

แบบพิจารณาเลือกสมาชิกเข้าร่วมกลุ่มสนทนา
(รายชื่อและอายุของประชากรผู้สูงอายุตั้งแต่อายุ 60 ปีขึ้นไป)

กลุ่มฐานดี (รวม)		กลุ่มฐานไม่ดี (ยากจน)	
ชื่อ	อายุ	ชื่อ	อายุ
1.		1.	
2.		2.	
3.		3.	
4.		4.	
5.		5.	
6.		6.	
7.		7.	
8.		8.	
9.		9.	
10.		10.	
11.		11.	
12.		12.	
13.		13.	
14.		14.	
15.		15.	
16.		16.	
17.		17.	
18.		18.	
19.		19.	
20.		20.	

21.		21.	
22.		22.	
23.		23.	
24.		24.	
25.		25.	
26.		26.	
27.		27*	
28.		28.	
29.		29.	
30.		30.	

